Honoré de Balzac

A rejtély

FORDÍTOTTA
SOMOGYI PÁL LÁSZLÓ

TARTALOM

A RENDŐRSÉG KESERVEI
CORENTIN BOSSZÚJA
EGY POLITIKAI PER A CSÁSZÁRSÁG KORÁBAN
VÉGSZÓ

A rendőrség keservei

Gyönyörű volt 1803-ban az ősz, párját ritkította a Császárság idején is, ahogyan századunk első szakaszát nevezzük. Októberben esők jöttek, felélesztették a réteket, s november derekán még zölden, lombban álltak a fák. Nem csoda, ha a nép máris holmi szövetségről pusmogott az ég és Bonaparte között, akit ekkortájt kiáltottak ki élethosszig konzullá; ez a „szövetség" utóbb a császár tekintélyének egyik forrása lett, és különös: mihelyt elhagyta őt a napfény - 1812-ben történt -, napja is leáldozott. Nos, 1803. november 15-én délután négy órakor a nap mintha vörös port szitált volna egy hosszú kastélyút négyes sorokban feszítő, százados szilfái csúcsára; megcsillogtatta a homokot is meg a fűcsomókat egy tágas körkörös téren, amilyent vidéken látni még, ahol valaha elég olcsón mérték a földet, s ennélfogva szépítésre se sajnálták. Egy család szellőzködött itt kint, nyáriasan szinte, oly tiszta volt a levegő és enyhe az idő. A férfi puskáját tisztogatta nagy odaadással; vérbeli vadász bíbelődik így, ha szabad perce akad; zöld gombos, zöld színű csinvatzekét viselt, hozzá ugyancsak csinvatnadrágot, térdig érő csinvat lábszárvédőt és vékony talpú félcipőt. Se tarisznya, se iszák nem volt nála, semmi se jelezte, hogy vadászatra indul vagy onnan érkezett, s a mellette ülő két nő rosszul palástolt aggódással leste. Ha valaki egy bokorban megbújva szemléli a jelenetet, éppúgy megretten, mint a férfi idős anyósa és felesége. Mert portyára nyilván nem készül ily aggályosan a vadász; és Aube megyében nem használ nehéz, vontcsövű fegyvert.

- Őzre indulsz, Michu? - kérdezte a szép, fiatal feleség, mosolyt erőltetve.

Mielőtt felelt volna, Michu a kutyájára pillantott: az állat a napon feküdt, mellső lábát előrenyújtva, orrát a lábán nyugtatva, a vadászebek megkapó tartásában - most felütötte fejét, s hol a szemközti negyed mérföldnyi fasor, hol meg a keresztút felé szimatolt, amely balról torkollott a köröndbe.

- Nem - felelte Michu -, fenevadra megyek, hiúzra, és nem szeretném elvéteni.

A kutya - remek spániel, fehér bundáján barna foltokkal - felmordult.

- Az ám - dünnyögött Michu -, kémek! Tele velük a határ.

Michuné az égre emelte szomorú szemét. Mintha sötét, keserű bánat emésztette volna ezt a komoly és merengő asszonyt, ezt a szobortermetű, kék szemű, szép szőke teremtést. Michu külseje azonban némiképp megérteti velünk a két nő rémületét. A fizionómia törvényei hitelt érdemelnek, s az egyénnek nemcsak jelleméről vallanak - elkövetkezendő sorsát is sejtetik. Olykor valósággal prófétál az arc. Ha mindazokról, akik vérpadon végzik, megbízható képmással rendelkeznénk (és a társadalom jó hasznát látná az efféle szemléletes nyilvántartásnak), Lavater és Gall tudománya cáfolhatatlanul bebizonyítaná, hogy valamennyiük feje, még akár az ártatlanoké is, sajátos jegyeket visel. Igen, az erőszakos halálra szántaknak arcát a végzet előre megpecsételi mind. Nos, ez a pecsét, melyet a fürkésző szem tüstént fölfedez, ez a bélyeg ott bizonykodott a puskás férfi beszédes homlokán! Michu alacsony, zömök ember volt, majommód hirtelen és fürge, noha higgadt természetű; fehér, de könnyen nekiveresedő ábrázata nyomott, mint a kalmüké, és fenyegető a göndör szálú, rőt haj keretében. Sárgás, tiszta szeme a tigrisére emlékeztetett, a kutató tekintet beleveszett mélységeibe, s nem lelt benne se mozgást, se melegséget. Merev, fénylő, rideg volt ez a szem - félelmetes. Mozdulatlansága elütött a test higany-elevenségétől, s csak fokozta a dermesztő hatást, melyet a férfi első pillantásra keltett. Michu tétovázás nélkül cselekedett, egyetlen gondolat vezérelte; az állatoknál éppily engedelmesen szolgálja az életerő az ösztönt. 1793 óta legyező formára fésülte vörhenyes szakállát. Még ha nem is lett volna a Terror idején egy jakobinus klub

elnöke, ez a sajátosság egymagában is ijesztővé tette. Tömpe orrú, szókratészi arcát nagyszerű homlok koronázta, de annyira domború, hogy valósággal kiugrott a szemgödrök fölé. Jócskán elálló füle mozgékony volt, akár a vadállatoké, és örökké éber. Szája félig nyitva, ami faluhelyt meglehetős gyakori szokás; erős, mandulafehér, de hevenyén nőtt fogak villogtak benne. A fehér s itt-ott lilásba játszó orcák körül dús, fényes barkók foglalatja. Haja, elöl rövidre nyírtan, kétoldalt s hátul hosszúra hagyva, vörösbarnaságával tökéletesen kiemelte a vonások baljós különösségét. Kurta bikanyaka mintegy odakínálkozott a törvény vasának. A napfény oldalról zuhogott a csoportra, élesen megvilágítva a három fejet, melyre a kutya fel-felsandított. A jelenet egyébként pazar színpadon pergett. Az említett körönd a gondreville-i park végében fekszik, s Gondreville Franciaországnak egyik leggazdagabb, Aube megyének pedig vitathatatlanul legszebb uradalma, remek szilfasorokkal, Mansard tervezte kastéllyal, ezerötszáz holdnyi bekerített parkkal, kilenc nagy majorral, erdővel, malmokkal és rétekkel. Már-már fejedelmi birtok, s a Forradalom előtt a Simeuse család jószága. Ximeuse hitbizomány Lorraine tartományban. A nevét Simeuse-nek ejtették, s az ejtést utóbb az írás is követte.

A Simeuse-ök a burgundiai ház táborába tartoztak, roppant vagyonuk még abból az időből származott, amikor a Guise-ek a Valois-kat szorongatták. Richelieu, majd XIV. Lajos jól emlékezett rá, milyen odaadóan szolgálták a pártütő lotaringiai házat; mellőzés lett a sorsuk. Az akkori Simeuse márki (vén Burgund-párti és Guise-párti, Liga-párti és Fronde-párti, örökölte a király ellen támadó nemesség négy nagy dühét) Cinq-Cygne-be vonult vissza. Ez az udvaronc, akit a Louvre kirekesztett, feleségül vette Cinq-Cygne gróf özvegyét, s e réven tagja lett az ősi Champagne grófság egyik legismertebb családjának, a Chargeboeuf-ök ifjabbik ágának, melyet idők múltán a hír éppoly magasra, a szerencse pedig még magasabbra emelt, mint az idősebbiket. És a márki, korának egyik leggazdagabb embere, ahelyett, hogy az udvarnál herdálta volna a vagyonát, felépítette Gondreville-t, uradalmat kerített köré, s később is egyre gyarapította - pusztán hogy szíve szerinti vadászterületet teremtsen magának. Troyes-ban is építtetett: a Simeuse palota a Cinq-Cygne ház tőszomszédságába került. Sokáig e két ódon hajlékon és a püspökségen kívül nem is volt más kőépület a városban. Simeuse-t a lorraine-i hercegnek adta el a márki. Fia kezén, XV. Lajos idejében, elfolyt megtakarított pénze, s a nagy vagyon is megcsappant egy kissé; hanem a fiú lovassági őrnagy, majd altengernagy lett, fényes tettekkel törölte le ifjúsága foltját. A következő Simeuse márki, ennek a tengerésznek a fia, a vesztőhelyen halt meg Troyes-ban; egy ikerpárt hagyott hátra, két fiút, akik külföldre menekültek, s a Condékhoz csatlakozva, történetünk kezdetekor is külföldön tartózkodtak.

A körönd valaha a nagy márki vadásztanyája volt. „Nagy márkinak” a Gondreville-t alapító Simeuse-t hívták a családban. 1789 óta itt a parkban lakott Michu, a XIV. Lajos alatt épült *Cinq-Cygne lak*-ban Cinq-Cygne község a nodesme-i (Notre-Dame eltorzítása) erdő végében fekszik, ide vezet négyes szilfasora közt az az út, melyen a Couraut kémeket szimatolt. A vadászlakot a nagy márki halála után teljesen elhanyagolták. Az altengernagy sokkal többet időzött hajóin és az udvarnál, mint Champagne-ban, s fia Michut telepítette a romladozó házba.

A nemes vonalú építményt téglából emelték, sarkait, ajtóit és ablakait kígyóvonalakkal rovátkált kövek ékítik. Szép mívű, de már rozsdamarta rácskerítés zárja körül. A kerítés mentén széles, mély árok vonul, sudár fák nyúlnak fel belőle, korlátjain vasarabeszkek számtalan tövissel-heggyel várják a betörőket.

A park fala csak a körönd szakította térségen túl kezdődik. A pompás külső félholdat szilfákkal beültetett halmok formálják, míg párját a park felől délszaki fák csoportjai rajzolják ki. Két patkó - ezek határolják a köröndöt, amelynek közepében a vadászlak áll. A régi földszinti helyiségeket Michu ló- és marhaistállónak, konyhának és fáskamrának alakította át. A letűnt pompa emlékét fehér-fekete márványpadlójával csupán az előszoba őrzi; a park felől ide afféle apró négyszögekben üvegezett ajtó-ablak vezet, amilyent Versailles-ban láthattunk, míg Lajos Fülöp a francia dicsőség menhelyévé nem züllesztette a kastélyt. Bent ósdi falépcső osztja ketté a házat, szúette már, de szerfölött jellegzetes; az első emelet öt, kissé alacsony szobájához vezet. Felettük hombárnyi padlás ásít. A tiszteletre méltó építményt négylapú, terjedelmes tető borítja, gerincén két ólomcsokor, oldalába vágva pedig négy kis ablak - Mansard kedvenc ablakocskái, amiket egyébként okkal alkalmazott, hiszen Franciaországban badarság a lapos olasz fedél és pártafal: maga az éghajlat tiltakozik ellene. Itt fent a takarmányt tárolta Michu. A roskatag ház körül angolos a park. Száz lépésnyire könnyű pára lebeg a fák felett, s napszállatkor miriád béka, varangy és más kétéltű zsinatol - az egykori dísztavat jelzik, mely ma egyszerű, gazdag halastó. És a dolgok rég volt íze, a ligetek mélységes csendje, a messze futó fasor, az ideködlő erdő, ezernyi apróság, rozsdafogta vasak, mohlepte kövek - minden költői fénybe vonja ezt a hajlékot, amely ma is áll még.

Történetünk kezdetén Michu a mohos mellvédnek támaszkodott, előtte lőporos tüszője, sapkája, zsebkendője, egy csavarhúzó, rongyok, egyszóval a gyanús ténykedéséhez szükséges eszközök hevertek. Felesége nekivetette székét a vadászlak kapujának, mely fölött ott domborodott még a Simeuse-ök dúsan faragott címere, rajta a szép jelszó: *Mindhalálig!* Parasztruhás anyósa a fiatalasszony széke elé húzta az övét, s a nyirkosságtól menekülve, lábát az egyik keresztlécre rakta.

- A gyerek idehaza van? - kérdezte Michu a feleségét.

- A tó körül kódorog, odavan a békákért meg a bogarakért - felelte az asszony.

Michu fülrepesztőt füttyentett. Fia hanyatt-homlok rohant oda hozzá - a gondreville-i intéző szemlátomást zsarnok volt. 1789, de kivált 1793 óta Michu úgyszólván korlátlanul uralkodott a birtokon. Felesége, anyósa, legénye, Gaucher és Marianne, a szolgáló, rettegett tőle, s ebben tíz mérföldes körzet osztozott. Talán ne is késsünk tovább e félelem magyarázatával, amely Michu arcképét jellemképpé mélyíti.

Az agg Simeuse márki 1790-ben lemondott birtokairól; ám az események elébe vágtak, arra már nem maradt ideje, hogy gondreville-i szép jószágát hű kezekre bízza. Megvádolták, hogy levelezést folytat Brunswick és Cobourg hercegekkel, feleségével együtt börtönbe vetették, majd a troyes-i forradalmi törvényszék, amelynek elnöke Marthe apja volt, halálra ítélte őket. A gyönyörű birtokot a nemzeti javak közé sorolták, és dobra verték. A márki és márkiné kivégzésének közönsége némi megütközéssel fogadta a gondreville-i főerdészt, aki mint az arcisi jakobinus klub elnöke, erre az alkalomra átjött Troyes-ba. Michu egyszerű parasztivadék volt, árva fiú, a márkiné a kastélyban neveltette, mindennel ellátta, végül főerdészévé tette - a forrófejűek most valóságos Brutusként ünnepelték, de az egész vidék kiközösítette hálátlanságáért. Az uradalmat Marion, arcisi polgár, a Simeuse-ök egyik ispánjának unokája vásárolta meg. Marion ügyvéd volt, az maradt a Forradalom után is; maga sem akart ujjat húzni Michuvel, megfogadta hát intézőnek háromezer frank fizetéssel és jutalékkal az eladásokból. Michu, akiről már ekkor rebesgették, hogy tíz-tizenkétezer frankja van, később hazafiúi hírétől támogatva, feleségül vette egy troyes-i tímárnak, a Forradalom ottani apostolának, a forradalmi törvényszék elnökének a lányát. Ez a tímár meggyőződéses ember volt, saint-justi jellem; kevéssel ezután részt vett Babeuf összeesküvésében, s hogy a számonkérést elkerülje, végzett magával. Marthe Troyes legszebb lánya volt. Megindítóan szerény is, félelmetes apja

mégis rákényszerítette a Szabadság istennőjének szerepét egy republikánus szertartásban. Az új gazdát hét esztendő során háromszor se látták Gondreville-ben. Mivel nagyapja a Simeuse-ök szolgálatában állt, egész Arcis úgy vélekedett, hogy Marion polgártárs a Simeuse fiúk érdekeit képviseli. Míg a Terror tartott, bizonyos tisztelet övezte a gondreville-i intézőt, a lángoló hazafit, a troyes-i forradalmi törvényszék elnökének a vejét, Malinnek, Aube megye egyik képviselőjének védencét. Ám, hogy a Hegypártot letiporták, hogy apósa a halálba futott, egyszeriben Michu lett a bűnbak; egyre-másra róttak fel neki és apósának olyan tetteket, amelyekért legalábbis őt, Michut nem terhelte felelősség. Az intéző szembeszállt a tömeg igazságtalanságával; merevvé, ellenségessé vált. A nyelvére sem vetett féket. Brumaire 18-a óta azonban mély hallgatásba, az erősek bölcs némaságába burkolózott; nem küszködött többé a közvéleménnyel, munkájának élt; de okos viselkedésével csak a *sunyi* jelzőt érdemelte ki, mert ekkorra már mintegy százezer frankot érő jószágot szerzett. Először is semmire sem költött; azután meg ez a vagyon feddhetetlen módon szaporodott fel, részint apósa hagyatéka, részint évi hatezer frank táplálta, ennyire rúgott fizetése és részesedése. Mindamellett vádló ujjak emelkedtek a hajdani jakobinus felé, amikor a konzulság kezdetén megvásárolt egy ötvenezer frankos majorságot, jóllehet tizenkét esztendeje intézősködött már, s bárki utánaszámolhatott megtakarításának. Harácsol, beszélték Arcisban, vagyonnal akarja visszaváltani a megbecsülést. És mikor valahára kezdtek már megfeledkezni róla, egy szerencsétlen, ostoba eset, elmérgesedve a vidéki pletykaságtól, újra csak felrebbentette a vadságáról szóló mendemondát.

Egy este, mikor néhány gazda, köztük a cinq-cygne-i bérlő társaságában Troyes-ból hazafelé indult, Michu az országúton elejtett egy cédulát; a bérlő, aki a sereghajtó volt, lehajolt érte, s felszedte; hátrapillantva Michu meglátta a kezében, övéből előrántotta pisztolyát, felhúzta a kakast, és rátámadt az írástudó parasztra, hogy lepuffantja, ha kinyitja a papirost. Olyan sebbel-lobbal, annyi indulattal rontott neki, hangja oly félelmetesen csattant, szeme úgy villámlott, hogy mindenkin végigfutott a hideg. A cinq-cygne-i bérlő Michu ellenségei közé tartozott, ezt mondanunk sem kell. Cinq-Cygne kisasszonynak, a Simeuse-ök unokahúgának egyetlen major volt minden vagyona; a cinq-cygne-i kastélyában lakott. Unokafivéreiért élt csupán, az ikrekért, akikkel gyerekkorában együtt hancúrozott Troyes-ban és Gondreville-ben. Bátyja, Jules de Cinq-Cygne még a két Simeuse távozását megelőzően hagyta el az országot, s elesett Mayence-nál; de egy meglehetősen ritka kiváltság révén, amelyről még szót ejtünk, a Cinq-Cygne név a férfiág magvaszakadtával is fennmaradt. Michu és a cinq-cygne-i bérlő összetűzése szerte a járásban nagy visszhangot vert, s még sűrűbb ködökbe burkolta az intéző amúgy is rejtélyes alakját; de történt más is, ami félelmetessé tette. Pár hónappal az elmondottak után Marion és Malin polgártárs Gondreville-be érkezett. Híre terjedt, hogy Marion eladni készül a birtokot Malinnek, aki a politikai események tüzénél a maga pecsenyéjét is megsütötte, s akit brumaire 18-án tett szolgálatai jutalmaképpen az első konzul csak nemrég ültetett be az államtanácsba. A kis Arcis nagy elméi ekkor végre kitalálták, hogy Marion mögött nem a Simeuse-ök állnak, hanem Malin. A mindenható államtanácsos Arcis legszámottevőbb személyisége volt. Egyik elvbarátját bejuttatta a troyes-i megyefőnökségre, Beauvisage-nak, gondreville-i bérlőjének a fiát felmentette a sorozás alól; szolgálatokat tett jobbra-balra. A birtokvásárnak ilyenformán nem akadt bírálója a környéken, Malin akarata törvény volt itt, s törvény ma is. Franciaország a Császárság hajnalát élte akkoriban. Aki ma a Francia Forradalomról olvas, el sem hinné, hogy a nép gondolkodását tekintve milyen mély szakadékok választották el ennek a kornak egymásra torlódó eseményeit. A nagy megrázkódtatások nyomán eláradt a béke és nyugalom vágya, eltemetve mindenestül a múltat, a legsajgóbb emlékeket is. A történelem rohamosan öregedett, új, sürgető érdekek érlelték. A gondreville-i alkun ennélfogva senki sem akadt fenn, Michut kivéve senki sem kutatta a gyökerét. Marion annak idején hatszázezer asszignáta-frankot fizetett a birtokért, s most

egymillióért adta tovább; Malin azonban mindössze a telekkönyvi illetéket rótta le. Grévin persze, aki valaha együtt ügyvédbojtárkodott Malinnel, segédkezet nyújtott ezekhez az üzelmekhez, az államtanácsos pedig az arcisi jegyzőséggel fejezte ki a háláját érte. A vadászlakba Grouage hozta meg a hírt, az erdő és a park közötti, a szép fasortól balkézt eső földek bérlője; hallatára Michu elsápadt, s kiment a házból; lesbe állt, és sikerült is egyedül érnie Mariont a park egyik útján.

- Hallom, eladja Gondreville-t, uram.

- El, Michu, el. Új gazdája hatalmas ember. Államtanácsos, barátja az első konzulnak, bizalmas lábon áll az összes miniszterrel, támogatni fogja magát.

- Szóval neki tartogatta a birtokot?

- Nem éppen - felelte Marion. - Annak idején nem tudtam, mit kezdjek a pénzemmel, biztonság kedvéért nemzeti javakba fektettem; de ízléstelen dolog volna, ha megtartanám annak a családnak a birtokát, amelynél az apám...

- Cseléd volt, ispán! - robbant ki Michu. - De annyit mondok, nem fogja eladni Gondreville-t, uram; én tartok igényt rá, és tudok is fizetni érte, annyi szent...

- Te?

- Én hát, komolyan, és jó aranyban: nyolcszázezer frankot adok...

- Nyolcszázezer frankot!... De hát honnan vetted? - hüledezett Marion.

- Az nem az ön dolga - vágta oda Michu.

Majd enyhültebben s egész halkan fűzte hozzá:

- Az apósom sok embert megmentett!

- Elkéstél, Michu; már megkötöttük az alkut.

- Akkor majd felbontják! - kiáltotta az intéző, és marka közé kapva gazdája kezét, akár egy satuba, megszorította. - Engem mindenki gyűlöl itt, hát én azért is gazdag és hatalmas leszek, enyém lesz Gondreville! Ide hallgasson, uram, én fütyülök az életre, mármost vagy nekem adja Gondreville-t, vagy golyót röpítek az agyába...

- Annyi időt hagyjon legalább, hogy Malinnel megegyezzek, ami nem lesz könnyű dolog...

- Huszonnégy órát adok. De ha bárkinek is szól, akár csak egy szót is, úgy elmetszem a nyakát, mint egy csirkének, erre mérget vehet...

Marion és Malin még az éjjel elhagyta a kastélyt. Marion ijedtében mindent elmondott az államtanácsosnak, intve őt, legyen gondja az intézőjére. Ő, Marion már nem térhetett ki, kötelessége volt, hogy átadja a birtokot annak, aki voltaképpen megfizetett érte; viszont joggal feltehette, hogy Michure nem hat ez az érv, talán meg sem érti. Másrészt remélte, hogy e Malinnek tett szolgálatával megalapozza saját és öccse politikai jövőjét; várakozásában nem is csalatkozott. Malin 1806-ban az egyik császári törvényszék első elnökévé neveztette ki Marion ügyvédet, s amikor megszervezték az adófelügyelőségeket, Aube megyéét az ifjabbik Marionnak adatta. Az államtanácsos viszont azt ajánlotta megbízottjának, maradjon Párizsban; egyúttal értesítette a rendőrminisztert, aki ettől fogva figyeltette Michut. De hogy el ne vadítsa, s talán hogy biztosabban szem előtt tarthassa, Malin meghagyta őt állásában, s az arcisi jegyzőnek rendelte alá. Michu ettől fogva mind szófukarabb lett, magába gubózott; veszedelmes híre támadt. Mint államtanácsos - az első konzul a miniszterséggel tette egyenlővé ezt a rangot - és mint a Törvénykönyv egyik szerkesztője, Malin jelentős szerepet

játszott Párizsban; miután feleségül vette Sibuelle-nek, egy tehetős, de eléggé rossz hírű szállítónak a lányát, s apósát az aube-i adófelügyelőségben Marionnal társította, megvásárolta a Saint-Germain negyed egyik legpazarabb palotáját. Többé nem is tette be a lábát Gondreville-be, biztosra vette, hogy Grévin hű őre érdekeinek. És végtére is, mi félnivalója lehetett neki, Aube megye egykori küldöttének az arcisi jakobinus klub egykori elnökétől? Hanem most már nemcsak az alsóbb rétegek nézték görbe szemmel Michut - a polgárság is kerülte, és Marion, Grévin meg Malin, okát nem adva s ügyelve saját jó hírükre, egészen elvetemült embernek festették. A hatóságok pedig, mivel a rendőrminiszter utasítására figyelniük kellett az intézőt, nem cáfolták a híresztelést. A vidék végül már azon ámult, hogy Michut mindeddig nem mozdították el; ezt Malin óvatosságával magyarázták. Mindezek után ki nem érti Michu feleségének mély szomorúságát?

Először is anyja vallásosan nevelte Marthe-ot. Buzgó katolikusok voltak mind a ketten, sokat szenvedtek a tímár nézetei és tettei miatt. Ha néhanapján még eszébe jutott, mint cipelték, istennőnek felcicomázva, Troyes utcáin keresztül-kasul, a vér ma is arcába szökött Marthenak. Apja aztán összeboronálta Michuvel, akinek rossz híre nőttön-nőtt és terjedt, s akitől sokkal jobban félt, semhogy méltányosan ítélhesse meg. Mindamellett az asszony érezte, hogy férje szereti őt, s szíve mélyén ő is a legőszintébb gyöngédséggel fordult félelmetes ura felé; egyébként mindig igazságosnak látta, rossz szót - legalábbis ő - sose hallott tőle; és végül Michu valósággal leste a kívánságait. A szerencsétlen pária szentül hitte, hogy terhére van a feleségének, ezért alig tartózkodott otthon. Mindketten tartottak egymástól, *fegyveres békében* éltek, ahogy manapság mondanák. Marthe senkivel sem érintkezett, hét év óta sínylette a közmegvetést - egy nyakazó lánya, egy áruló felesége volt! Nemegyszer hallotta, amint a szomszédos majorbeliek - ez a major a síkságon feküdt, jobbra a fasortól, a neve Bellache, és Beauvisage, a Simeuse-ök híve művelte - a vadászlak előtt elhaladtukban mondogatják:

- Ehol a Júdások háza!

Csakugyan, az intéző feje olyan kísértetiesen hasonlított a tizenharmadik apostoléhoz, melyet mintha új vonásokkal is gazdagítani akart volna, hogy az undok csúfnév rajtragadt Michun: csak így emlegették az egész környéken. Ez volt hát Marthe keresztje, szüntelen tetézve ködös, baljós előérzetekkel - okkal tépelődött és borongott. A méltatlan és reménytelen megaláztatásnál semmi sem keservesebb. Nem kiáltott-e festőért ez a szép kép: egy páriacsalád Champagne egyik legbájosabb zugában, Champagne-ban, ahol a táj is többnyire szomorú?

- François! - sürgette fiát az intéző.

A tízéves François Michu kedvére hancúrozott a parkban, erdőben; mindenből megszedte a maga csekélyke vámját, gyümölcsöt majszolt, vadászgatott vidáman, gondtalanul, ő volt az egyetlen boldog tagja ennek a családnak, mely éppoly elszigetelten élt itt, a park és az erdő között, mint megbélyegzettségében az emberek között.

- Szedd össze ezeket - mondta Michu a fiának, és a mellvédre mutatott -, és jól rakd el az egészet. Nézz csak a szemembe! Szereted-e apádat és anyádat?

A gyerek a nyakába ugrott, de az intéző arrább tette a puskát, s elhárította az ölelést.

- Jó, jó! Te szeretsz fecsegni az itteni dolgokról - folytatta a fiúra szegezve félelmes vadmacskaszemét. - Hát jól vésd az agyadba: ha abból, amit itt látsz, bármit is elmondasz Gauchernak, Grouage-éknak, vagy a bellache-iaknak, vagy akár Marianne-nak, aki szeret bennünket, ha egyetlenegy szót is szólsz, megölöd vele apádat. Megbocsátom, hogy tegnap eljárt a szád, de ez legyen az utolsó!

A gyerek elpityeredett.

- Ne bőgj, hanem bármit kérdeznek tőled, felelj, ahogy a parasztok: „Nem tudom...” Kereng itt a határban egypár fickó, nagyon nem tetszik nekem a képük. No eredj!... Ti is hallottátok, asszonyok! - szólt oda a két nőnek. - Hát tartsátok a szátokat!

- Mit forgatsz a fejedben, kedvesem?

Michu nagy gonddal kimért egy töltésnyi lőport, belecsorgatta a puska csövébe, majd a fegyvert a mellvédnek támasztotta, s Marthe-hoz fordult:

- Ezt a puskámat senki sem ismeri, állj elébe!

A Couraut talpra ugrott, dühösen ugatni kezdett.

- Szép, okos egy állat ez! - kiáltotta Michu. - A fejemet rá, hogy kopókat jelez...

Az ember megérzi, ha kémkednek utána. Michu és a Couraut úgy élt, összeforrva, mint arab és lova a sivatagban, mint egy és ugyanazon lélek két testben. Az intéző a Couraut hangjának minden lejtését ismerte, megértette közléseit, s ugyanígy olvasott az állat gazdája szemében és teste légkörében.

- No, ehhez mit szólsz? - fakadt ki halkan a férfi, s két gyanús alakot mutatott feleségének: egy mellékúton bukkantak fel, és a körönd felé iparkodtak.

- Történt tán valami? Hisz ezek párizsiak! - szólt az öregasszony.

- Megjöttek hát - kiáltott fel Michu. - Dugd el a puskát, erre tartanak.

A két párizsi átvágott a köröndön - festőszemmel jellegzetes figurák voltak. Egyikük, az alantasnak látszó, kihajtós csizmát viselt, melynek hajtókája, a kelleténél mélyebbre csüngve, ösztövér lábikrát és kétes tisztaságú, mintás selyemharisnyát leplezett le. A fémgombos, barackszínű, bordás kelméjű nadrág is túlontúl bő volt, mindenesetre kényelmes, és vedlettségével, ráncainak sajátos elrendeződésével hivatalnokra vallott. A férfi domborodó hímzésekkel telehintett pikémellénye nyitva, egy szál gomb fogta össze a hasán nagy lomposan, s épp ily ápolatlannak hatott dugóhúzó formájú tincsekbe szedett fekete haja, mely homlokát eltakarva lefolyt az orcáira. Nadrágján két acél óralánc fityegett. Ingét kékfehér kámeás tű díszítette. Hosszú szárnyú fahéjszín frakkja kínálkozó torzképanyag, hátulról nézve szakasztott fecskefarok, annak is hívták. A fecskefarkú frakkok divatja tíz évig élt, csaknem egy kort ért meg Napóleon császárságával. Terjedelmes, sokrétű nyakbavalóját az idegen lazán kötötte meg; orra hegyéig belétemethette az arcát. És bibircsókos képe, téglavörös, hosszú, nagy orra, rikító pofacsontja, fogatlanul is harapós, élveteg szája, vastag aranykarikákkal hivalkodó füle, nyomott homloka - fura fejének minden porcikája rettenetessé torzult apró disznószeme fényében; mert állásra, vágásra disznóé volt ez a szempár, telhetetlen mohóság, ingerkedő és majdnemhogy vidám kegyetlenség égett benne. Fagyos és fagyott kékjével, átható okosságával, vizsga pillantásával mintául szolgálhatott volna a híres *szem*-hez, a rendőrség jelképéhez, amely a Forradalom alatt született meg. Kezében a férfi fekete selyemkesztyűt és hajlékony sétabotot tartott. Hatósági személynek kellett lennie, mert viselkedéséből és a módból, ahogyan burnótját felcsippentette, s orrába tömködte, a *beosztott* hivatalos fontoskodása áradt, aki tüntetőleg jegyezget, s akit a felülről érkező utasítások egy időre hatalommal ruháznak fel.

A másiknak, aki hasonló ízléssel, de választékosan és aprólékos gonddal volt öltözve, s ruháit könnyed előkelőséggel hordta - a másiknak a lábán Szuvorov-csizma csikorgott a feszes talpalló felett, frakkjára pedig spencerkabát simult, híven az arisztokrata divathoz, amelyet a clichyiek és az aranyifjak kaptak fel, s amely túlélte a clichyieket is, meg az aranyifjakat is. Az akkoriban elterjedő divatok hosszabb életűnek bizonyultak - a pártoknál a társadalom bomlásának egyik tünete ez, legutóbb 1830-ban tapasztalhattuk. A tökéletes *ficsúr* harminc

körül járhatott. Modora csiszolt, társasági; gyűrűi-láncai értékesek. Inggallérja a füléig ért fel. Öntelt, már-már pimasz arckifejezése rejtett fölényből táplálkozott; krétafehér arcát egy csöpp vér se festette, finoman metszett tömpe orra a halálfejek fintorgására emlékeztetett, zöld szeme kifürkészhetetlen volt: tekintete éppoly néma, mint keskeny, összeszorított ajka. Az első férfi aranyos, jó cimborának látszott e szikár, sovány fiatalember mellett, aki arany-gombos, a napban meg-megcsillanó pálcájával a levegőt csépelte. Amaz tán, ha úgy fordul, teketória nélkül lecsap egy fejet - ez azonban a rágalom és cselszövés hálójába csalja, vízbe fojtja, vagy hidegvérrel megégeti az ártatlanságot, a szépséget, az erényt magát. A vörösképű, meglehet, vigasztalásul még el is tréfál áldozatával - emez egy mosolyt is sajnál. Az idősebbik jövevény negyvenöt éves lehetett, szemlátomást barátja az asztal és az ágy örömeinek. Ezek a szenvedélyek rablánccal fűzik mesterségükhöz az efféle embereket. A fiatalabbnak azonban nem volt se szenvedélye, se gyöngéje. Rendőrkém volt, de a rendőrség diplomatái közül való, munkájában a tiszta művészet érdekelte. Ő tervezett, a másik végrehajtott; ő volt az ötlet, a másik a tett.

- Ez itt Gondreville, ugye, jóasszony? - kérdezte a fiatalember.

- A *jóasszony* errefelé nem járja - felelt Michu. - Mi még nem röstelljük egyszerűen polgár-társnak és polgártársnőnek szólítani egymást.

- Ó! - a fiatal férfi hangja könnyed volt, arcán nem látszott megütközés.

Sok kártyást megzavar, bensőleg mintegy megbénít, kivált écartéban, amikor éppen szeren-csés a lapjárásuk, és az asztalukhoz telepedő új játékos modorában, tekintetében, hangjában, kártyakeverő módjában vereségről - vereségükről olvasnak. Ilyen látomása támadt Michunek is, amikor a fiatalembert megpillantotta. Szárnyával meglegyintette a halál, felrémlett előtte a vérpad, egy hang kiáltotta benne, hogy hóhéra lesz ez a divatfi, akivel most találkozik először. Ezért volt sértő Michu szava, goromba akart lenni, az is volt.

- Nem Malin államtanácsos a maga gazdája? - kérdezte a második párizsi.

- Én a magam gazdája vagyok - vágott vissza Michu.

- Kérem, hölgyeim - szólt a fiatalember, ezúttal igen udvariasan -, árulják el végre is, Gondreville-ben vagyunk-e? Malin úr ott vár bennünket.

- Ez itt a parkja - mutatott Michu a kerítés tárt kapujára.

- Hát maga minek takargatja azt a puskát, angyalom? - kérdezte a fiatal férfi kedélyes társa: a kapun áthaladtában észrevette a fegyver csövét.

- Hogy te örökké *dolgozol,* még itt vidéken sincs nyugtod! - derült a másik.

Azzal mindketten visszafordultak éledező gyanúval, amit az intéző szenvtelen arcukon is nyomban felismert; Marthe pedig hagyta, hadd vizsgálgassák a puskát a Couraut csaholása közepette; még szinte örült is az idegenek éberségének, mert tudta, hogy férje rosszat forral. De Michu most rápillantott, s ez a pillantás megrémítette; a férfi elvette a fegyvert, majd hozzálátott, hogy golyóra töltse, nem törődve a felfedezés és találkozás netán végzetes következményeivel; semmibe veszi az életét - gondolta Marthe, s végre felfogta férje sötét szándékát.

- Talán farkasok látogattak erre? - kérdezte a fiatalember Michut.

- Ahol bárány van, akad ott farkas is mindig. Champagne-ban járnak, uraim, és látják: ott az erdő. De találkozik nálunk vaddisznó is, bőviben vagyunk az állatoknak, kicsinek-nagynak, mindenikből kerül mutatóba - felelte Michu kötekedőn.

- Fogadni mernék, Corentin - szólt az idősebbik jövevény, egy pillantást váltva társával -, bármibe fogadok, hogy ez az én Michum...

- Tudtommal nem őriztük együtt a disznókat - hörkent fel az intéző.

- Azt nem, de együtt elnököltünk a jakobinusoknál, polgártárs - vágott vissza a vén cinikus -, maga Arcisban, én másutt. Az udvariasságodon érződik is a carmagnole, öregem, pedig ez ma már nem divat...

- A park, úgy látom, óriási, még eltévednénk; ha maga az intéző, adjon kísérőt a kastélyig - rendelkezett Corentin.

Michu füttyentett a fiának, és tovább motozott a puskájával. Corentin közömbösen méregette Marthe-ot, míg társa elragadtatva legeltette rajta a szemét; ám a fiatalember észrevette az asszonyban erjedő nyugtalanságot, amely a vén kéjenc figyelmét elkerülte, holott a puska épp őt riasztotta meg. Ez persze apróság volt, mégis végtelenül jelentős: híven tükrözte a két egyéniséget.

- Rám várnak odaát, az erdőn túl - mondta az intéző -, különben magam állnék szolgálatjukra; így a fiam lesz a vezetőjük. Hanem mondják csak, uraim, merről jöttek Gondreville-be? Érintették talán Cinq-Cygne-t is? - Nekünk is dolgunk volt az erdőben, mint magának - válaszolt Corentin látszatra minden gúny nélkül.

- François - kiáltotta Michu -, vezesd az urakat a kastélyba, de az ösvényeken menjetek, mert nem szeretik, ha látják őket, kerülik a járt utakat... Gyere csak ide! - szólt oda a fiúnak, látva, hogy az idegenek hátat fordítottak nekik, s halk beszélgetésbe fogva távolodnak.

Michu karjába kapta a gyereket, s megcsókolta, szinte áhítattal és olyan arccal, amely csak megerősítette felesége balsejtelmeit; Marthe-nak lúdbőrzött a háta, de anyjára pillantó szeme száraz volt, könnye rég elapadt.

- No, eredj - mondta Michu a fiának.

És utánanézett, míg csak egészen el nem tűnt. A Couraut most a Grouage major felé ugatott.

- Ez alighanem Violette lesz - mondta Michu. - Ma már harmadszor. Valami lehet a levegőben... Maradhass, Couraut!

Kisvártatva lódobogás hallatszott, rövid ügetés közeledő zaja.

És apró termetű lován (a Párizs környéki bérlők csupa ilyent fognak nyereg alá) megjelent Violette: kéregbarna, erősen barázdált arc, a széles karimájú, kerek kalap árnyékában a valóságosnál is sötétebben. A fényes, kaján szürke szem hallgatott gazdája álnokságáról. A térdig fehér vászon lábszárvédőbe bugyolált cingár láb kengyel nélkül harangozott kétoldalt, s mintha csak az ormótlan, vasalt bakancs húzta volna ki a súlyával egyenesre. Kék posztómellénye felett fehér-fekete csíkos gyapjúköpenyt viselt. Deres, fürtös haja tarkóját verdeste. Gúnyájával, kurta lábú fakójával, s ahogyan hasát kidüllesztve, vállát hátravetve megülte, az ócska, elrongyolt, elnyűtt kantárt markoló vaskos, hasadozott, földszínű kezével - tetőtől talpig a fösvény, mohó paraszt volt Violette, a földéhes, bármi áron gyűjtő-szerző paraszt. Kékes ajkú szája (mintha sebész kése hasította volna) és orcáin, homlokán a megszámlálhatatlan redő megbénította az arcjátékát, csak a körvonalak beszéltek. A kemény, megkövült vonásokban fenyegetés lappangott, rácáfolva alázatos kifejezésükre, amely csaknem általános a parasztoknál, s amellyel indulataikat és fondorlataikat leplezik, akárcsak rendíthetetlen nyugalmukkal a keleti népek és a vadak. Violette egyszerű napszámosból, béresből mindinkább növekvő kíméletlensége révén kapaszkodott fel a grouage-i bérlőségig; ez az eredmény legszebb álmát is felülmúlta, mégsem érte be vele, tovább törtetett és tiport. Romlását kívánta

a felebarátjának, a vesztét sóvárogta. És ha módjában állt, kéjjel járult hozzá. Irigységét sose rejtette véka alá; de gáncsvetéseivel mindig a törvényesség határain belül maradt, pontosan úgy, mint ellenzék a parlamentben. Meggyőződése volt, hogy szerencséjéhez mások szerencsétlenségén át visz az út, s hogy a felette állók ellenségei, akik ellen foggal-körömmel küzdenie kell. A parasztok közt igen gyakori az efféle jellem. Violette most fontos ügyben járt, rá akarta venni Malint, hogy újítsa meg a tanyája bérletét, amelyből már csak hat év volt hátra. Az intéző gyarapodása felkeltette a féltékenységét, éberen figyelte, noha a környéken élesen támadták, amiért Michuvel kapcsolatot tart; a ravasz bérlőnek azonban egy újabb tizenkét esztendős szerződés lebegett a szeme előtt, s csak az alkalmat leste, hogy szolgálatot tehessen a hatóságnak vagy Malinnek, aki nem szenvedhette intézőjét. Violette a gondreville-i csősz, a mezőőr és néhány rőzseszedő segítségével Michu minden moccanásáról tudósította az arcisi rendőrbiztost. Ez az úr már Marianne-t, az intézőék szolgálóját is megkörnyékezte, hogy a felsőbbség szolgálatába bevonja, de kudarcot vallott; ám Violette-et és csatlósait jól ellátta hírekkel Gaucher, Michu legénye, akinek hűségére gazdája feltétlenül számított, s aki apróságokért: mellényekért, csatokért, pamutharisnyákért, nyalánkságért árulta el őt. A fiú egyébként nem is sejtette, mekkora súllyal esik latba a fecsegése. Violette az intéző minden tettét kiforgatta, a legképtelenebb feltevésekkel valóságos gonosztevőt faragott belőle - persze csak a háta mögött, s persze Michu is jól tudta, milyen aljas szerepet játszik nála a bérlő, és a markába nevetett, ha olykor rászedhette.

- Sok dolga lehet Bellache-ban, hogy megint itt van - kiáltott rá most is.

- Megint? Ez szemrehányás, Michu úr... Nocsak, a verebeket készül riogatni ezzel a furulyával? Sose láttam ezt a mordályt.

- Az egyik földemen puskát termesztek, ott nőtt - felelte Michu. - Nézze csak, így vetem a magját.

Azzal célba vett egy terjőkét vagy harminc lépésnyire, s egy lövéssel kettétörte.

- Tán a gazdáját őrzi ezzel a haramiafegyverrel? Még utóbb kisül, hogy tőle kapta ajándékba...

- Egyenest azért jött le Párizsból, hogy megtiszteljen vele - hagyta rá Michu.

- Hát... szó, ami szó, hánytorgatják a jövetelét; az egyik azt mondja, elejtették, visszavonul; a másik meg erősködik, hogy itt akar körülnézni... De csakugyan: miért hogy ennyire ripsz-ropsz érkezett, bejelentés nélkül, ahogy az első konzul szokta? Maga várta őt?

- Nem vagyunk olyan jóban, hogy az orromra kösse a terveit.

- Nem is találkozott még vele?

- Az erdőt kerültem, visszajőve hallottam, hogy itt van - felelte Michu a puskáját újratöltve.

- Elküldött Arcisba Grévinért; biztos *összetribunálnak* majd valamit...

Malin valamikor tribün volt.

- Ha Cinq-Cygne felé tart - szólt az intéző -, vegyen fel, én is oda igyekszem.

Violette sokkal gyávább volt, semhogy ilyen vasgyúrót a háta mögé ültessen - megugratta a lovát. A Júdás meg vállára vetette a puskát, s eltűnt a fasorban.

- Ugyan kire feni a fogát Michu? - fordult Marthe az anyjához.

- Mióta megtudta, hogy Malin úr megjött, szavát se lehet venni - felelte az öregasszony. - De kezd nyirkosodni, gyerünk be.

Később, már a kandallósutban üldögélve, a két asszony ismét hallotta a Couraut ugatását.

- Az uram! - kiáltotta Marthe.

Csakugyan Michu érkezett, felment a lépcsőn; Marthe nyugtalan volt, követte a szobájukba.

- Nézz körül, magunk vagyunk-e - szólt a férfi izgatottan.

- Magunk - felelte Marthe -, Marianne odavan a legelőn a tehénnel, és Gaucher...

- Gaucher?...

- Őt nem tudom, merre van.

- Nem tetszik nekem ez a kölyök; eredj fel a padlásra, kutasd át alaposan, tedd tűvé érte az egész házat!

Marthe ment engedelmesen. Visszatérve térden, imába merülten lelte a férjét.

- Mi bajod? - lépett hozzá ijedten.

Az intéző átfonta felesége derekát, magához vonta, homlokon csókolta - megindultan szólt:

- Talán nem látjuk többé egymást... hadd mondjam meg most, hogy nagyon szerettelek, szegénykém... Ott, abban a facsoportban van egy vörösfenyő - folytatta aztán, s mutatta a fát -, annak a tövében, bádogtokban elásva, találsz egy levelet, hajtsd végre pontról pontra a benne levő utasításokat. De amíg élek, ne nyúlj hozzá. És még egyet: bármi történjék is velem, bárhogy mocskoljanak, hidd el nekem: az isteni igazságosság eszköze voltam.

Marthe elsápadt, arca fokról fokra halványodott, fehér lett, akár az inge; rémülettől tágult szemmel meredt a férjére; felelni akart, de a torka egészen száraz volt. Michu meg beléolvadt az éjszakába, mint az árnyék, míg a Couraut, gazdája ágyának a lábához pányvázva, kétségbeesetten vonított utána.

Michunek nyomós oka volt, hogy Marionra nehezteljen; de haragja később átszállott Malinre, őt sokkal bűnösebbnek találta, megfejtvén titkait - márpedig az intézőnél világosabban senki sem ítélhette meg az államtanácsos magatartását. Michu apósa annak idején, hogy úgy mondjuk, politikai bizalmasa volt Malin-nek, aki Grévin vállán bejutva a Konventbe, Aube megyét képviselte.

És itt talán lesz némi haszna, ha elmondjuk, milyen körülmények sodorták össze a Simeuse-öket és Cinq-Cygne-eket Malinnel, mivel ezek a körülmények befolyásolják majd az ikrek és Cinq-Cygne kisasszony, de még inkább Marthe és Michu sorsának további alakulását. Nos, Troyes-ban a Cinq-Cygne és a Simeuse palota pontosan szembenézett egymással. A csőcselék, melyet értő és óvatos kezek bujtogattak, miután kifosztotta a Simeuse palotát, s fölfedezve, hogy a márkit és márkinét az ellenséggel való levelezés vádja terheli, a nemzetőröknek kiszolgáltatta, tömlöcre küldte az agg párt - mindezek végeztével a tömeg igen következetesen ezt bömbölte: „A Cinq-Cygne palotához!” Mert hisz lehettek-e ártatlanok a Cinq-Cygne-ek a Simeuse-ök gazságaiban? Hogy két tizennyolc esztendős fiát megmentse, akiket vakmerőségük könnyen bajba dönthetne, a tiszteletre méltó és erős lelkű Simeuse márki kevéssel a vihar kitörése előtt nagynénjükre, Cinq-Cygne grófnéra bízta őket. Szobájukba parancsolták, két hűséges lakájukkal őriztették őket. Attól félve, hogy családjának magva szakad, az aggastyán meghagyta még: ha bekövetkezik is a legrosszabb, titkolják el fiai előtt. Laurence tizenkét éves volt ekkor, a fivérek egyenlőképpen szerették, s ő maga ugyanígy, különbséget nem téve viszonozta érzelmeiket. Mint sok ikertestvér, a fiúk a megtévesztésig hasonlítottak egymásra, s hogy kiismerje magát, anyjuk sokáig más-más színű ruhákat adott rájuk. Az elsőszülöttet, az idősebbet Paul-Marie-nak, öccsét Marie-Paulnak hívták. Laurence de Cinq-Cygne, aki előtt felfedték a helyzet titkát, tökéletesen játszotta asszonyi szerepét: csitította,

becézte, őrizte őket, mígnem a csőcselék körülözönlötte a palotát. A két fivér egyszerre fogta fel a veszélyt, szemük összevillant - megértették egymást. Tüstént határoztak, felfegyverezték két lakájukat és a grófné háznépét, a kaput eltorlaszolták, a zsalukat behúzták, s d'Hauteserre abbénak, a Cinq-Cygne-ek egyik rokonának öt inasával az ablakokba álltak. Akkor aztán a nyolc bátor bajnok förgeteges tüzet zúdított a tömegre. Minden egyes lövés megsebesített vagy megölt egy támadót. Laurence sem szepegett - puskát töltött, golyót, lőport adogatott figyelmesen és hihetetlen lélekjelenléttel. Cinq-Cygne grófné térdre hullott.

- Mit csinál, anyám? - kérdezte tőle Laurence.

- Imádkozom értük is, értetek is.

Ugyanilyen nemeslelkűen beszélt - és hasonló körülmények között - a Béke Hercegének anyja Spanyolországban. Egy szempillantás alatt tizenegyen terültek el holtan, elvegyülve a sebesültek közé. Az ellenállás lehűti vagy éppen feltüzeli, megvadítja vagy szétkergeti az efféle gyülevész népséget. Az elöl nyomakodók visszahőköltek, de a sokaság, mely ölni és rabolni jött, halottait látva, felbődült:

- Gyilkosok! Hóhérok!

Néhányan a józanabbja közül ekkor a nép képviselőjéért futottak. A két fivér tudomást szerzett már a nap szomorú eseményeiről, gyanították, hogy a Konvent-tag családjuk vesztére tör, és gyanújuk csakhamar bizonyossággá szilárdult. Bosszút lihegve, lesbe álltak a nagykapu bolthajtása alatt, lövésre kész puskával várták Malint, hogy lepuffantsák, mihelyt mutatkozik. A grófné elvesztette a fejét, már látta a házát lángokban, lányát vérbe fagyva, s csak rosszalló szavakat talált a hősies ellenállásra, amely utóbb egy hétig foglalkoztatta az országot. Malin felszólítására Laurence rést nyitott a kapun; és a gyönge gyereklányt látva és saját félelmetes hírében bizakodva, a képviselő belépett.

- Hogyhogy, uram - vágott számon kérő szavába Laurence -, maguk szabadságot hoznak Franciaországnak, s nem védik meg otthonukban a polgárokat? Ezek itt idejönnek, hogy lerombolják a házunkat, hogy meggyilkoljanak bennünket, és maga azt állítja, nincs jogunk erőszakkal visszaverni az erőszakot?...

Malin sóbálvánnyá meredt.

- Maga egy kőművesnek az unokája, aki a nagy márki kastélyának az építésén dolgozott - támadt rá Marie-Paul -, és csak nézi, mint hurcolják börtönbe apánkat egy szemenszedett rágalom alapján!

- Szabadlábra fog kerülni - nyögte Malin, aki úgy érezte, vége: a két fiatalember görcsösen markolászta a puskáját.

- Ennek az ígéretnek köszönje az életét - szólt Marie-Paul ünnepélyesen. - De ha ma estig nem váltja be, tudjuk majd, hol keressük.

- Ami pedig ezt az üvöltöző csűrhét illeti - tette hozzá Laurence -, vagy elzavarja innét, vagy számíthat az első golyónkra... És most, Malin úr, hordja el magát!

A Konvent-tag elhagyta a házat, beszéddel fordult az ostromlókhoz, az otthon szent jogairól, a *habeas corpus*-ról, az angol magánlakról szónokolt. Kifejtette, hogy törvény és nép mindenek fölött áll, hogy törvény és nép egyet jelent, hogy a nép köteles alávetni magát a törvénynek, s hogy erőszakhoz csak a törvény folyamodhat. A kényszerűség ékesszólóvá tette Malint, sikerült széjjeloszlatnia a csődületet. De míg élt, nem feledte el a fivérek megvető tekintetét, sem Laurence „hordja el magát"-ját. És igen természetes, hogy amikor a nemzeti javak kiárusítása során dobra került Cinq-Cygne grófnak, Laurence bátyjának a birtoka, a vagyonmeg-

osztást merev szigorral ejtették meg. A járási ügynökök csupán a kastélyt, a parkot, a kerteket és Cinq-Cygne majort hagyták meg Laurence-nak. Malin jogmagyarázata szerint a leány pusztán törvényes örökrészére formálhatott igényt, mivel a külföldre távozott helyébe és örökébe, kivált ha az fegyvert ragadott a Köztársaság ellen, a nemzet lép. E vérzivataros nap estéjén Laurence, árulástól és Malin részéről csapdától rettegve, addig rimánkodott unokabátyjainak, míg lóra nem ültek és el nem menekültek; el is érték a porosz sereg előőrseit. A gondreville-i erdő táján jártak, amikor már körülzárták a Cinq-Cygne palotát; karhatalom élén a képviselő maga jött el, hogy letartóztassa a Simeuse ház örököseit. Az ágynak esett, súlyos ideglázzal vívódó grófnéra és a tizenkét éves lánykára azonban ő sem emelhetett kezet. A cselédek már előbb szétszéledtek, nem várták be a Köztársaság bosszúját. A két fivér ellenállásának és szökésének híre - úgy tudták, Poroszországba mentek - másnap reggel szétgyűrűzött a környéken; a Cinq-Cygne palota előtt háromezres tömeg verődött össze, megdöbbentő gyorsasággal földig lerombolták. A grófnét átszállították a Simeuse házba, láza felszökött, kiszenvedett. Michu csak ezt követőleg lépett a politika színpadára, mert a márki és márkiné mintegy öt hónapot töltött börtönben. Aube megye képviselője ezalatt küldetésben járt. Ám amikor Marion eladta Malinnek Gondreville-t, amikor a vidéken senki sem emlékezett már a régi lázas, forrongó napokra, Michu végre belepillantott Malin lelkébe, átlátott rajta - vagy legalábbis úgy képzelte, hogy átlát rajta, mert Malinnek, éppúgy mint Fouchénak s másoknak, annyi arca van, és minden arc mögött olyan mélységek, hogy sakkhúzása pillanatában talányként áll előttünk, s csak jóval utóbb fejthetjük meg játszmáit.

Élete fordulópontjain Malin sose mulasztotta el, hogy hűséges barátjának, Grévinnek tanácsát ne kérje, mivel az arcisi jegyző - kívülálló lévén - mindig határozott, világos és kerek véleményt nyilvánított emberekről és dolgokról. Ebben áll a közepes elmék bölcsessége és ereje. Mármost 1803 novemberében az államtanácsos helyzete oly válságosra fordult, hogy egy levél is bajba keverhette volna a két barátot. Malin, aki szenátori kinevezését várta, veszélyesnek ítélte, hogy Párizsban értekezzék Grévinnel; otthagyta hát palotáját, s Gondreville-be utazott, az első konzulnak egyetlen okot említve meg a számos közül, amely utazását követelte, s amely őt ügybuzgó férfiúnak tüntette fel, holott nem az államról - saját érdekeiről volt szó. Így történt, hogy miközben Michu a parkban vadember módjára leste-várta, míg kedvező alkalom kínálkozik bosszújának, a politikus Malin, aki megszokta, hogy az eseményeket megnyergelje, az angolkert egy félreeső kis rétjére kalauzolta barátját, ahol háborítatlanul megtarthatták titkos tanácskozásukat. Halkan beszélgettek, egészen a rét közepére húzódva - így hallótávolon kívül voltak, s ha megzavarják őket, másra terelhették a szót.

- Mért nem maradtunk inkább a kastélyban, valamelyik szobában? - kérdezte Grévin.

- Nem láttad azt a két embert, akit a rendőrfőnök küldött?

Bár a Pichegru-Georges-Moreau-Polignac-féle összeesküvés felgöngyölítésében Fouché volt a konzuli kormány lelke, nem ő állt a rendőrminisztérium élén, egyszerű államtanácsos volt, Malinnel egyenrangú.

- Ezek ketten Fouché két keze - folytatta Malin. - Az egyik, az az ifjú divathős, akinek olyan a feje, mint egy kancsó citromlé, az ajka mintha ecetet nyalt volna, a szeméből meg vinkó csöpög, a VII. évben két hét alatt elbánt a nyugati felkeléssel. A másik Lenoir iskolájából való, ma már egyedül benne élnek a rendőrség régi, nagy hagyományai. Egy szürke kis ügynököt kértem s melléje nyomatéknak valami hatósági közeget; hát nem ezt a két fickót küldik a nyakamra! Semmi kétség, Grévin: Fouché bele akarja ütni az orrát a kártyáimba. Hát ezért hagytam a két urat a kastélyban, vacsorázzanak csak nyugodtan; vizsgáljanak csak meg sorra mindent, nem fognak XVIII. Lajosra bukkanni, egy fia nyomra se fognak bukkanni!

- Úgy. De hát mik a terveid?

- Kettős játékot űzök, öregem, bármilyen kockázatos is, sőt Fouchéval szemben egy harmadik frontom is áll, s nem lepne meg, ha a fülébe jutott, hogy a Bourbonok bizalmasa vagyok.

- Te?

- Én.

- Hát elfelejtetted Favras-t?

A név szemlátomást hatott a tanácsosra.

- És mióta? - kérdezte Grévin percnyi csönd után.

- Amióta Bonaparte élethosszig konzul lett.

- De bizonyítékuk, remélem, nincsen?

- Ennyi se! - Malin a hüvelykujja körmével megkocogtatta egyik metszőfogát.

Majd pár szóval szemléletes képet rajzolt: Bonaparte a boulogne-i táborral válságos helyzetbe hozta, halállal fenyegeti Angliát; elmagyarázta Grévinnek az elözönlési terv jelentőségét, amit Pitt sejtett csak, kívüle senki Franciaországban és Európában; végül rámutatott, hogy Anglia hasonlóképpen fogja sarokba szorítani Bonapartét. Egy tekintélyes szövetség, melyet az angol arany forraszt össze: Poroszország, Ausztria és Oroszország hamarosan hatszázezer embert állít csatasorba. Ezzel egyidejűleg roppant arányú összeesküvés hálóját szövik az országon belül, egybefogva a jakobinusokat, huhogókat, royalistákat és a Bourbonokat.

- Mindaddig, míg három konzult látott, XVIII. Lajos bízvást remélhette, hogy a zavarosban halászva és valamilyen megmozdulást a szekerébe fogva, bosszút állhat vendémiaire 13-ért és fructidor 18-ért mondta Malin -, de az örökös konzulság leleplezte Bonaparte törekvését: egykettőre császár lesz. Az egykori hadnagyocska dinasztiaalapításról álmodik! Nos, ezúttal az életére törnek, és a merényletet még ügyesebben készítették elő, mint a Saint-Nicaise utcait. Pichegru, Georges, Moreau és az enghieni herceg a mozgatók, meg Artois gróf két barátja: Polignac és Rivière.

- Micsoda társaság! - kiáltott fel Grévin.

- Alattomban elárasztják az országot, általános támadást terveznek, eget-földet megmozgatnak. Száz fegyveres Georges vezérletével nyílt kézitusára kényszeríti majd a konzuli testőrséget és magát a konzult.

- Rajta, jelentsd fel őket!

- A konzul, a rendőrminiszter, a rendőrfőnök és Fouché már két hónapja kezében tartja a roppant szövedék több szálát; de még nem ismerik egész kiterjedésében, s egyelőre majdnem az összes részvevőt szabadlábon hagyják, hogy mindenre fényt derítsenek.

- Ha a jog kérdését feszegetjük - elmélkedett a jegyző -, a Bourbonoknak még mindig sokkal több jogcímük van, hogy vállalkozást tervezzenek, vezessenek és hajtsanak végre Bonaparte ellen, mint amennyi jogcíme Bonaparténak volt, hogy brumaire 18-án a Köztársaság megdöntésére szervezkedjék, amely szülte és táplálta őt; a tábornok a tulajdon anyját ölte meg, míg a király pusztán vissza akar térni a házába. Gondoljuk csak el: a Bourbonok most azt látják, hogy az emigránsok listáját lezárták, sőt egy sor nevet töröltek is belőle, visszaállították a katolikus vallásgyakorlatot, s egyre-másra tartóztatják le az ellenforradalmárokat: ebből meg kellett érteniük, hogy a visszaút rögös vagy egyenesen járhatatlan. És ki a bűnös benne? Bonaparte, senki más, el kell tehát tenni őt láb alól, ez világos, mint a nap. Ha az összeesküvőket

legyűrik, gonosztevő a nevük, ha ők kerekednek felül: hősök; ingadozásod ennélfogva elég természetes.

- A következőről van szó - mondta Malin. - Rá kell vennünk Bonapartét, vágja a Bourbonok szeme közé az enghieni herceg fejét, ahogyan a Konvent lökte oda a királyoknak a XVI. Lajosét: akkor majd ő is nyakig ül a Forradalomban, mint mi; vagy pedig zúzzuk össze a franciák mai bálványát és holnapi császárát, és a törmelékek fölébe állítsuk vissza az ősi trónt. Hajszálon függ a sorsom: egy jól irányzott pisztolylövés vagy Saint-Nicaise utcai, ezúttal robbanó, pokolgép dönti el. Nem avattak bele mindenbe. Feladatom az lenne, hogy ha üt az óra, az ő oldalukra vigyem át az államtanácsot, és irányítsam a Bourbonok visszaiktatásával kapcsolatos törvényes-jogi eljárást.

- Várj még - ajánlotta a jegyző.

- Lehetetlen! Máris határoznom kell.

- De miért?

- A két Simeuse egy követ fúj az összeesküvőkkel, itt bujkálnak a környéken; tehát vagy figyeltetem őket, megvárom, míg elárulják magukat, s akkor lerázhatom a nyakamról, vagy pedig titkon segítek nekik. Ezért kértem kis senki embereket, s erre ilyen hiúzokkal boldogítanak, akik Troyes-n átjönnek, hogy a csendőrséget is megnyerjék maguknak!

- Gondreville a *Nesze*, az összeesküvés a *Hozom* - mondta Grévin. - Két társad, Fouché és Talleyrand nem vesz részt benne: beszélj velük nyíltan. Legyen eszed! Akik XVI. Lajost lenyakazták, egytől egyig hivatalokban ülnek, szerte az országban hemzsegnek a nemzeti javakon hízott új birtokosok, s te azokat kívánod vissza, akik aztán majd kilöknének Gondreville-ből? Ha egy csöpp józan ész van bennük, a Bourbonok fátyolt borítanak viselt dolgainkra, mást nem tehetnek. Értesítsd Bonapartét.

- Besúgó legyek az én rangommal? - csattant fel Malin.

- A te rangoddal? - mosolyodott el a jegyző.

- Az igazságügyi tárcával kínálnak.

- Vagy úgy, ez kápráztat el; de várj csak, majd látok én helyetted is a politika sötétjében, találok kiutat neked. Nézd, lehetetlen megmondani, milyen fordulat hozhatná vissza a Bourbonokat, amikor a tábornoknak nyolcvan hajója és négyszázezer embere van. A kivárás politikájában azt a pillanatot a legnehezebb kiszámítani, amikor a roskadozó hatalom végül is összeroskad; ami azonban Bonapartét illeti, öregem, az ő csillaga emelkedőben van... Talán éppen Fouché puhatolózik nálad, hogy kiismerjen és félreállítson, nem gondolod?

- Nem, a közvetítőben megbízom. Aztán meg Fouché nem akasztana két ilyen majmot a sarkamba, akiket sokkal jobban ismerek, semhogy gyanút ne fogjak.

- Engem is aggasztanak - mondta Grévin. - Mert ha Fouché nem kételkedik benned, nem akar próbára tenni, mi a célja velük? Rossz tréfa, és ő ok nélkül nem kockáztat ilyet...

- Elég, már döntöttem! - kiáltott fel Malin. - Ezzel a két Simeuse-zel amúgy se lesz soha nyugtom; lehet, hogy Fouché, ismerve helyzetemet, nem akarja elszalasztani őket, s a nyomukon gondol a Condékhoz férni.

- Eh, öregem, nem Bonaparte alatt fogják zaklatni Gondreville urát.

Malin felnézett: egy terebélyes szilfa sűrű lombja közül puskacső kandikált elő.

- Esküdni mernék, hogy zavar kattanását hallottam - mondta Grévinnek, miután egy vaskos törzs mögé ugrott, s a jegyző, akit megriasztott barátja hirtelen mozdulata, követte a fedezékbe.

- Michu - mondta Grévin -, látom azt a veres szakállát.

- Ne mutassunk félelmet - felelte Malin, elindult újra lassan, s váltig hajtogatta:

- Mi baja ennek az embernek az új gazdáival? Nem rád lesett, az biztos. De ha kihallgatott bennünket, megkeserüli! Okosabb lett volna, ha a nyílt mezőre megyünk. De ki az ördög számol a fákkal!

- Jó pap holtig tanul - vélte a jegyző. - Mindenesetre messze volt, és halkan beszéltünk.

- Mégis szólok Corentinnek - mondta Malin.

Pár perc múlva Michu hazaért, sápadt volt, arca dúlt.

- Mi lelt? - meredt rá a felesége.

- Semmi - felelte a férfi, de meglátta Violette-et, s a bérlő ottléte úgy érte, mint a villámcsapás.

Michu fogott egy széket, letelepedett kényelmesen a tűz elé, s belevetett egy levelet - afféle bádogtokból húzta elő, amilyenben a katonák takargatják az irataikat. Marthe felsóhajtott, mint akinek nagy kő szakad le a szívéről, Violette feszülten figyelt. Az intéző aztán a kandalló párkányára fektette a puskáját; bámulatosan uralkodott magán. Marianne és Marthe anyja font a lámpa világánál.

- Gyerünk, François - szólt Michu -, megyünk aludni... Egy-kettő, ágyba!

Derékon kapta a fiát, felnyalábolta, és vitte magával.

- Eredj le a pincébe - súgta neki aztán a lépcső tövében -, fogj két mâconi borosüveget, öntsd ki a harmadát, és töltsd meg azzal a konyakkal, amit a borospalackok polcán találsz; egy üveg fehér borba meg eressz fele részig pálinkát. De ügyeskedj, és a három palackot rakd az üres hordóra a pincegádorban. Amikor az ablakot kinyitom, gyere föl, nyergeld meg a lovamat, ülj rá, és fuss a Poteau-des-Gueux-ig, ott várj rám.

- Csibész kölyök, sose akar lefeküdni - tért vissza az intéző a többiekhez -, a nagyokat majmolja, neki mindent látni, hallani, tudni kell. Maga elrontja a családomat, Violette bátyám.

- Szent ég! - kiáltott fel Violette. - Ki vágta fel a nyelvét? Sose beszélt ennyit.

- Azt hiszi, nem veszem észre, amikor körülöttem szaglászik? Pedig rosszul választotta meg a gazdáit, öregúr. Ha nem az ellenségeimnek dolgozna, hanem nekem, tőlem többet is megkaphatna, mint egy bérletet.

- Éspedig?... - kerekedett el a kapzsi paraszt szeme.

- Megkaphatja olcsón a földemet.

- Olcsón... Az olcsót is meg kell fizetni - mondta a bérlő velősen.

- Elköltözöm innen; odaadom magának a mousseau-i majoromat a rajta való épületekkel, a vetéssel, jószággal együtt ötvenezerért.

- Ezt komolyan mondja?

- Kell?

- A fenébe is, meg kell rágni a dolgot.

- Majd megbeszéljük. De foglalót kérek.

- Egy fityingem sincs.

- Csak egy szót kérek.

- Egy szót!

- Súgja meg nekem, ki küldte ide magát.

- Csak visszajöttem onnan, ahová az előbb mentem, és beugrottam jó éjt kívánni maguknak.

- Visszajöttél, gyalogosan! Hát hülyének nézel? Hazudsz, nem kapod meg a tanyát.

- Hát... Grévin úr küldött, no! Azt mondta nekem: „Violette, szükségünk van Michure, menj el érte. Ha nincs odahaza, várjad meg...” Amiből megértettem, hogy ma este itt kell maradnom...

- Az a két égimeszelő párizsi ott volt még a kastélyban?

- Honnan tudjam? De a szalonban többen voltak, azt hiszem.

- Tiéd a tanya, állapodjunk meg a részletekben... Marthe, bort az áldomáshoz! A legjobb roussilloniból adjál, az öreg márkiéból... Nem vagyunk gyerekek. Két palackkal áll az üres hordón, az ajtóban, meg van ott egy üveg fehér is.

Jöhet! - kiáltotta Violette, akin sose fogott ki az ital. - Igyunk!

- Magának ötvenezer frankja van, elásva a szobája kőpadlója alatt, végig az ágy egész hosszában; megíratjuk a szerződést Grévinnél, és én tizenöt napon belül megkapom az összeget.

Violette rábámult Michure, halálsápadt lett.

- Hja, egy hétpróbás jakobinust akarsz beköpni, akinek abban a megtiszteltetésben volt része, hogy az arcisi klub elnökévé választották, ideszemtelenkedsz, és aztán csodálkozol, amikor elkapja a frakkod! Van két szemem, láttam, hogy a padlókockákat frissen tapasztották vissza, gondoltam, nem azért szedted fel őket, hogy búzát vess a helyükre... Egészségedre.

Violette zavarában felhörpintette az öblös poharat, tartalmára sem ügyelve; az ijedtség izzó vasat döfött a hasába, a fukarság szikrát vetett a pálinkába; sokért nem adta volna, ha otthon lehet, és átrakhatja a kincsét. A három nő mosolygott.

- Áll az alku? - kérdezte Michu és újra töltött.

- Áll hát.

- Otthon fogod érezni magad, vén lókötő!

Félórás parázs vita következett az átadásról meg ezer csip-csup kérdésről, már ahogyan parasztok alkudozni szoktak, esküdözés és poharazás, fogadkozás és tamáskodás közepett („Nem igaz? - De még mennyire hogy igaz! - Becsület istenemre! - Úgy, ahogy mondom! - A nyakamat rá, hogy... - Váljék ez a pohár bor méreggé bennem, ha nem a *sziiinigasságot* mondom!”), aztán Violette összecsuklott, fejét az asztalra ejtette, nem is ittasan: holtrészegen; Michu pedig, mihelyt zavarosodni látta a szemét, felrántotta az ablakot.

- Hol ez a tekergő Gaucher? - kérdezte a feleségét.

- Már lefeküdt.

- Marianne - fordult az intéző a derék lányhoz -, eredj, feküdj keresztbe a küszöbén, ki ne ereszd. Maga, anyám - folytatta -, maga idelenn marad, őrzi ezt a férget, de nyitva tartsa ám a szemét, és csak François-nak nyisson ajtót. Élet-halálról van szó - fűzte hozzá komolyan. - Ki

se mozdultam ma éjjel, aki a fedelem alatt él, ezt vallja majd körömszakadtáig. - Gyerünk, asszony - szólt oda Marthe-nak -, cipőt, fejkendőt, és indulás! Ne kérdezz, együtt megyünk.

Ellentmondást nem tűrő, zsarnoki tekintély sugárzott Michu mozdulataiból, tekintetéből háromnegyed óra óta; ismeretlen közös forrásból merítette: innen merítenek a nagy hadvezérek, amikor a csatamezőn feltüzelik a sereget, innen a nagy szónokok, amikor magukkal ragadják hallgatóságukat, innen - mondjuk csak ki bátran - a nagy gonosztevők, amikor nyaktörő kalandra indulnak. Lenyűgöző erőt áraszt ilyenkor a fej, hordoz a szó, a kéz meg mintha átplántálná a másikba a parancsoló akaratát. Sorsdöntő éjszaka a mai, tudta ezt a három nő, ösztönösen érezték Michu tettlázán, lángoló arcán, ékesszóló homlokán, csillagként szikrázó szemén, a haja tövén ülő verejtékcsöppeken, a hangjában remegő ideges dühön. Marthe nem is ellenkezett vele, tette, amit mondott. És állig felfegyverkezve, vállán a puska, Michu nekivágott a fasornak, felesége a nyomában; egykettőre odaértek a keresztúthoz, ahol François a csalitban lapult.

- Van esze a fiúnak - mondta Michu, amikor meglátta.

Ez volt az első szava. Eddig a loholástól nem jutottak szóhoz.

- Menj vissza a házunkhoz, bújj meg a legsűrűbb fán, és tartsd szemmel a mezőt meg a parkot - utasította a fiút. - Alszunk mindnyájan, senkinek se nyitunk ki. Nagyanyád fenn van, de csak a te hangodra mozdul. Jól jegyezd meg, amit mondok. Apád és anyád életéről van szó. Meg ne tudja a bíróság, hogy idekünn töltöttük az éjszakát!

Suttogva beszélt, és a fiú, mint angolna az iszapba, besiklott az erdőbe; akkor Michu odaszólt a feleségének:

- Lóra! És imádkozzál, hogy velünk legyen az Isten. Ügyelj rá, hogyan ülsz, a ló bánja meg!

És a ló máris előreszökkent, versenyparipa röptével száguldott; Michu kétszer is a hasába vágta sarkát, térdével hatalmasan szorította, s az állat mintha megértette volna: negyedóra alatt áthatoltak az erdőn. Michu a legrövidebb utat választotta, s tapodtat le nem tért, így érkeztek el egy tisztás bizonyos pontjáig, ahol már eléjük csillantak a holdfényben Cinq-Cygne kastély ormai. Michu egy fához béklyózta a lovat, és szaporán felkapaszkodott a cinq-cygne-i völgy fölé emelkedő dombra.

Egy pillanatig mindketten a kastélyt nézték - ezt a megkapó képet a táj képében. Jóllehet nem különösebben terjedelmes és építészeti remeklésnek sem mondható, régészeti szempontból Cinq-Cygne némi figyelmet érdemel. Még a XV. században emelték, s most ott ül vénségesen egy halmon széles és mély s ma is telt vizesárkai gyűrűjében, csak kavicsból és habarcsból döngölt, de hét láb vastag falaival. Egyszerűsége megragadón eleveníti meg a hűbéri kor kemény, harcos életét. Mint építmény valóban kezdetleges ez a kastély, két hasas rőt torony közt hosszú lakszárny az ősi kőablakok sorával; faragott félfáik venyigére emlékeztetnek. A lépcső kívül van, középen, ötszögű torony rejti, a toronyba csúcsíves kis kapu vezet. A földszinti lakosztályokat XIV. Lajos idején korszerűsítették, s hasonlóképpen az emeletieket; a roppant tetőt faragott timpanonos ablakok törik át meg át. A kastély előtt gyepszőnyeg terül el szélesen, fáit nemrég döntötték ki. A kapuhoz vivő hidat két házikó fogja közre, köztük igénytelen, jellegtelen, kétségkívül új keletű rácskerítés; itt laknak a kertészek. A gyepszőnyegtől jobb és bal felé, kövezett út mentén sorakoznak a ló- és marhaistállók, csűrök, a fásszín, pékség, tyúkólak és egyéb gazdasági épületek; ezeket a mai kastélyhoz hasonló két szárny maradványaiban szállásolták el. Az épület valaha négyszögű lehetett, négy sarka erődített; köríves pitvarú, hatalmas torony védelmezte, amelynek aljában, a rácsos kapu helyén, felvonóhíd volt. A két vaskos torony (csúcsos süvegüket megkímélték a rombolók) és a harangot is őrző középső sajátos arculatot adott a falunak. Pár lépéssel odább az ódon

templom nyújtogatta hegyes tornyát, belesimulva a képbe. A sok kúp meg csúcs felett pedig ott tündökölt a hold - fényárban fürösztötte, játékosan csillogtatta valamennyit. Michu tekintete megpihent a főúri lakon, arca megenyhült, bizakodás és futó büszkeség jelent meg rajta, ami megzavarta Marthe-ot: most már semmit sem értett. A férfi gyanakvón hordozta körül a szemét, a völgy felé fülelt: kilencre járhatott, a holdfény az erdőszélre permetelt, főképp a dombot világítva meg erősen. Idefent maradni kockázatosnak látszott: nehogy felfedezzék, Michu leereszkedett a lejtőn. Pedig nem hallatszott semmiféle aggasztó nesz, a szép völgy, melyet itt a nodesme-i erdő övez, békésen pihent. Marthe remegett a kimerültségtől, s csak várta egyre, hogy valami történjék e rohanás után. Mi hozta őket ide? Jó vagy rossz ügy a mozgatójuk? Ekkor Michu a füléhez hajolt: Most elmész Cinq-Cygne grófnőhöz, kéred, hogy fogadjon; amikor elébe kerülsz, félrevonod. Ha meggyőződtél róla, hogy senki se hallgathat ki, ezt mondod neki: „Kisasszony, az unokabátyjai élete veszélyben forog, s aki majd elmondja, miért, miképp, várja.” Ha úgy látod, fél vagy bizalmatlan, mondd még: „A Kisasszony bátyjai részt vesznek egy összeesküvésben az első konzul ellen, s az összeesküvést leleplezték.” A nevedet ne mondd, túl rossz a hírünk.

Marthe felnézett a férjére:

- Szóval az ő emberük vagy? - kérdezte.

- Hát aztán? - rándult össze a férfi szemöldöke, szemrehányást várt.

- Félreértesz! - kapott Marthe férje nagy keze után; a lába elé borult, csókkal árasztotta el, könnyel öntözte ezt a kezet.

- Szaladj, ríni később is ráérsz - mordult rá Michu, és vadul megölelte. Amikor felesége lépte elhalt, ennek a vasembernek is könny szökött a szemébe. Eddig apja nézetei miatt nem bízott Marthe-ban, nem vonta be titkaiba; és most íme, rádöbbent, hogy milyen egyszerű, szép lélek lakik benne, mint ahogyan az asszony is felfedezte az ő jellembeli nagyságát. Marthe mély megalázottságban élt, megbélyegzett férfi nevét viselte - ez a férfi egyszeriben hőssé nőtt, s őt elöntötte a büszkeség; de a fordulat túlontúl hirtelen jött, csoda-e, hogy feldúlta, leteperte? Halálos szorongással - vallotta később a férjének -, vérben gázolva tette meg az utat otthonától Cinq-Cygne-ig, és ekkor hirtelen úgy rémlett neki, angyalok között szárnyal fel a mennybe. Michu pedig, aki mindeddig úgy érezte, nem becsülik, aki felesége mélabúját és borúját idegenkedésre magyarázta, s aki épp ezért kerülte őt, kerülte otthonát, és minden gyöngédségét fiára pazarolta - Michu is tüstént megértette Marthe könnyeit; az asszony megátkozta a szerepet, melyre szépsége és apja kényszerítette. A legszebb boldogság köszöntött rájuk a tomboló viharban, villámcsapás gyújtotta ki lángját. És hogy csak villám lehetett, átcikázó! Az elfolyt tíz esztendőre gondoltak mindketten, a meg nem értésre, mely közébük ékelődött; ki-ki önmagát vádolta érte. Michu mozdulatlanul állt, könyöke a puskáján, álla a könyökén; elrévedt önfeledten. Egy ilyen pillanat kárpótol a leggyötrelmesebb múltért, megfizet minden szenvedésért.

Marthe-ban hasonló gondolatok rajzottak, de szívét marokra fogta a Simeuse-ök veszedelme; minden megvilágosodott előtte, a két párizsi is, csak a puskát nem értette még. Nekiiramodott, mint az őz, futott, már a kastély útján járt; ekkor férfiléptek érték be, s kiáltó szájára Michu széles tenyere tapadt.

- Ezüsthímes kalapokat láttam odafentről, csillogtak a távolban! A Kisasszony tornya és az istállók közt megszakad az árok, ott menj be; a kutyák nyikkanni se fognak. A kertbe menj, szólítsd a fiatal grófnőt az ablakhoz, nyergeltesd meg a lovát, s mondd neki, hogy az árokhoz vezeted; én is ott leszek, csak még előbb a párizsiak tervét kell kitudnom, és módját meglelnem a menekülésnek.

Akár a hógörgeteg, úgy zúdult rájuk a veszély, egy pillanat nem maradt vesztegetni való; Marthe úgy érezte, szárnya nő.

A Cinq-Cygne-ek és Chargeboeufök közös frank neve Duineff. A Cinq-Cygne nevet a Chargeboeuf család ifjabbik ága vette fel emlékéül annak, hogy öt Chargeboeuf lány apja távollétében megvédett egy kastélyt - öt feltűnően fehér bőrű lány, akitől senki sem várt efféle hősiességet. Champagne első grófjainak egyike aztán ezzel a kedves névvel[1] óhajtotta megörökíteni az esetet nemzedékről nemzedékre. E különös fegyvertény óta a Cinq-Cygne lányok mind büszkék voltak, ámbár talán nem mind voltak fehér bőrűek. Az utolsó, Laurence, a száli törvénnyel ellentétben örökölte a nevet, címet és hitbizományt. A király ugyanis annak idején jóváhagyta Champagne grófja kiváltságlevelét, mely szerint ebben a családban női ágon is továbbszáll a nemesség és vagyon. Laurence ennek folytán Cinq-Cygne grófnő, s jövendő férje felveszi majd a nevét, és átveszi címerét, melyben nagyszerű jelmondat olvasható: *Dalolunk mindhalálig!* - ezzel válaszolt a legidősebb lány, amikor felszólították, hogy adja át a kastélyt. Laurence méltó utóda volt a szép és hős lelkű leányoknak - fehér bőrű volt, bár talán merőben a véletlen szeszélyéből. Az erek finom hálózata kéklőn derengett a sima, feszes bőr alatt. Gyönyörű szőke haja pompásan illett gyönyörű mélykék szeméhez. Amolyan *édes kicsike* volt a körme hegyéig. Ám e törékeny testben, meghazudtolva a zsenge termetet, a tejszínű arcot, acélos lélek lakott, a legderekabb férfiban se különb; hanem ezt semmiféle lélekbúvár se hámozta volna ki a szelíd tekintetből vagy akár az ívelt fejformából, amely oldalról nézve a bárányéhoz volt fogható. Végtelen szelídsége is, noha nemesség fénylett benne, már-már a bárány mulyaságával tartott rokonságot. „Akár a birka, olyan bamba vagyok” - mondogatta Laurence mosolyogva. Kevés beszédű volt, s nem is révetegnek: érzéketlennek hatott. De hogyha komolyra fordult a helyzet, nyomban előlépett a rejtőzködő, nagyszerű Judit és efféle helyzetekben sajnos Laurence nem szűkölködött. Tizenhárom esztendős korában, a fentebb elbeszélt események másnapján ott állt árván a teleknek a szélén, ahol még az imént Troyes egyik legérdekesebb XVI. századi műemléke magasodott. Egyik rokona, d’Hauteserre úr lett a gyámja; első dolga volt, hogy falura menekítse a Cinq-Cygne-örököst. A derék vidéki nemesurat megrémítette bátyjának, d’Hauteserre abbénak a halála, akit golyó terített le a téren, mikor parasztgúnyában épp futni készült; másrészt amúgy sem védhette volna meg gyámleánya érdekeit: két fia a királyi hadseregben szolgálván, nap nap után várta az arcisi fogdmegeket, a legkisebb neszre letartóztatásról képzelgett. Az ostrom, melyben jeleskedett, és fehérbőrűsége, ez az ősi örökség gőggel töltötte el Laurence-t; megvetette az orkánban görnyedező aggastyán meghunyászkodó okosságát; ő hírre, dicsőségre szomjazott. Szegényes cinq-cygne-i szalonjában merészen kiakasztotta Charlotte Corday arcképét, és hajlékony tölgyfagallyakból koszorút is font köréje. Futár útján levelezett az ikrekkel, törvénnyel, halálbüntetéssel nem törődve. A futár, aki szintén a fejével játszott, választ is hozott. A troyes-i összeomlás óta Laurence-t egyetlen cél fűtötte: diadalra vinni a király ügyét. Józan ítélettel a jóakaratú, de gyönge emberek közé sorolta d’Hauteserre urat és feleségét, s kirekesztette sajátos törvények igazgatta köréből; sokkal bölcsebb és elnézőbb volt azonban, semhogy nehezteljen rájuk jellemük miatt; kedvesen, nyájasan, szívesen bánt velük, de titkaiban nem részeltette őket. Nincs biztosabb lakatja a léleknek az efféle állandó családi színlelésnél. Laurence nagykorúvá érve is a jó d’Hauteserre úr kezében hagyta a kormányt, minden a régiben maradt. Ha kedvenc kancája nem szenvedett semmiben hiányt, ha komornája, Catherine, és kisinasa, Gothard takarosan, az ő ízlése szerint járt- elégedett volt, nem kívánt többet. Sokkal magasabbrendű törekvés foglalkoztatta, semhogy azokkal az apróságokkal bíbelődjék, amik más időkben őt is bizonyára mulattatták volna. Az öltözködés

[1] Cinq-Cygne - öt hattyú (francia)

alig érdekelte, unokabátyjai amúgy sem láthatták. Lovas sétáin palackzöld lovaglóöltözéket, gyalogszerrel egyszerű szövetruhát viselt ujjatlan, hímzett blúzzal; otthon selyem háziköntöst öltött. Naphosszat csatangolt, vadászott a gondreville-i uradalom széltében-hosszában anélkül, hogy akár a bérlők, akár Michu szót emeltek volna ez ellen; ilyenkor kis fegyvernöke, Gothard kísérte, egy tizenöt esztendős ügyes, bátor fiú Laurence remekül lovagolt, páratlan vadász volt. A környéken csak *Kisasszony*-ként emlegették, még a Forradalom alatt is.

Aki olvasta Walter Scott szép regényét, *Rob Roy*-t, bizonyára emlékszik még Diana Vernonra: egyike ő a kevés nőalaknak, akinek a megformálása kimozdította alkotóját szokott hűvösségéből. Diana Vernon révén könnyebben megérthetjük Laurence-t, a skót vadászlány jellemét csupán Charlotte Corday féken tartott rajongásával kell kiegészítenünk, s megfosztanunk attól a bájos élénkségtől, amely Dianát oly vonzóvá teszi. A fiatal grófnő látta anyját halálos ágyán, látta holtan felbukni d'Hauteserre abbét, a vérpadra lépni Simeuse márkit és márkinét; egyetlen bátyja belehalt sebeibe, Condé seregében szolgáló unokafivérei állandó életveszélyben forogtak; és végül, a Simeuse-ök és Cinq-Cygne-ek vagyonát felfalta a Köztársaság anélkül, hogy ebből a köznek bármi haszna származott volna. Ennyiből megértik látszólagos tompaságba fúló komolyságát.

D'Hauteserre úr máskülönben a legbecsületesebb és legrátermettebb gyámnak bizonyult. Cinq-Cygne valóságos majorrá változott a kezében. A jó úr, lévén sokkal inkább szorgos birtokos, mint vitéz hadfi, gyümölcsöztette a parkot és a kerteket, mintegy kétszáz holdat; a lovak takarmányát, a háznép élelmét és a tűzifát termesztette meg rajta. Hála az ő kérlelhetetlen takarékosságának és az államkötvényeknek, mire elérkezett nagykorúsága, a grófnő vagyona ismét nekikerekedett. 1798-ban Laurence húszezer frank járadékot mondott magáénak - noha a hátralékok kifizetése még késett -, Cinq-Cygne pedig tizenkétezret hozott, mert a bérleteket tetemes emeléssel újították meg. D'Hauteserre-ék háromezer frank életjáradékkal vonultak el ide vidékre, a Lafarge-társaságnál kötötték le; vagyonuk utolsó szilánkja volt, amiből csak Cinq-Cygne-ben élhettek meg, ezért Laurence mindenekelőtt éltük végéig nekik adta a házat, melyben itt laktak. A két öreg fösvény lett, fösvény nemcsak önmagával, hanem gyámleányával szemben is; és míg ők ezer frankot zsugorgattak össze évről évre - gondolniuk kellett két fiukra -, a grófnő asztalán nyomorúságos ételek járták. Cinq-Cygne kiadásai mindenestül sem haladták meg az évi ötezer frankot. Laurence azonban nem törődött a részletekkel, nem akadékoskodott. Mindamellett a legjelentéktelenebb apróságokra is hatással volt, észrevétlenül, megfoghatatlanul fölébe kerekedett gyámjának és gyámja feleségének, olyannyira, hogy ezek - s az ilyen ritkaságszámba megy - végül csodálni kezdték, jóllehet gyerekkora óta ismerték. Volt valami a modorában, a torokhangjában, a parancsoló szemvillanásában - valami titokzatos erő, amely mindig tiszteletet ébreszt, még ha látszólagos is csupán, mert a tökfilkók ostobasága is bölcsességnek tetszik. A tucatember értetlenül áll a bölccsel szemben. Meglehet, a nép ezért bámulja azt, amit nem ér fel ésszel. D'Hauteserre-ékre is nagy hatást tett a fiatal grófnő hallgatagsága és vadóc lénye, úgy érezték, nagyra hivatott. És mivel körültekintéssel jótékonykodott, s nem lehetett megtéveszteni, a parasztok becsülték, habár arisztokrata volt. Tekintéllyé nőtt a Cinq-Cygne-völgy lakói között, neme, neve, szerencsétlen sorsa, különcsége, minden közrejátszott ebben. Gothard-ral olykor napokig távol maradt, s amikor hazatért, senki se fogta kérdőre, se d'Hauteserre úr, se d'Hauteserre-né nem faggatta. Hanem azért - hadd mutassunk rá - torz vagy természetellenes semmi nem volt Laurence-ban. A férfilélek nála a legnőiesebb, leggyöngédebb porhüvelybe öltözött. Szíve is végtelenül érzékeny volt, bár férfias határozottsággal és sztoikus hajthatatlansággal gondolkodott. Éles, okos szeme nem ismerte a könnyet. Kék erek mintázta fehér, karcsú csuklója - ki hitte volna - a legedzettebb lovaséval felért. Puha, könnyű keze a jártas vadász biztonságával bánt puskával-pisztollyal. Szabadban a hölgylovasok szokott fejfedőjét

hordta: kacér kis hódprém kalapot zöld fátyollal, melyet leengedett, így kényes arca, fekete kendőbe burkolt fehér nyaka nem sínylette meg kiruccanásait. A Direktórium alatt és a Konzulság kezdetén senki sem törődött Laurence-szal, élt, mint kedve tartotta; de mióta a kormányzat megszilárdult, az új hatóságok, Aube megye prefektusa, Malin barátai és maga Malin is azon voltak, hogy megtépázzák a tekintélyét. Laurence-nak viszont minden gondja-gondolata Bonaparte megdöntése volt, akinek becsvágya és diadala szenvedélyes, de hideg, számító dühre ingerelte. Félelmetes állhatatossággal tapadt a dicsőség övezte férfi nyomába völgye, erdői mélyéből ismeretlen, névtelen ellenségeként; és olykor nekibuzdult, hogy Saint-Cloud-ba vagy Malmaisonba megy, s végez vele. Ebbéli szándéka máris megértetné életmódját és szokásait; ám az amiens-i béke megszegése után belekapcsolódott egy összeesküvésbe, melynek célja az volt, hogy megismételje brumaire 18-át, ezúttal az első konzul ellen, s ettől fogva Laurence minden erejét és gyűlöletét odaadta a roppant arányú és roppant ügyesen felépített tervnek, amely kívülről, Oroszország, Ausztria és Poroszország hatalmas szövetsége által készült lesújtani Bonapartéra (a későbbi császár majd Austerlitznél győzi le ezt a szövetséget), az országban pedig szemben álló táborokból jött, de a közös gyűlöletben összefogó emberek hadát hívta harcba ellene; többen közülük, így Laurence, a konzul halálának eshetőségét is latolgatták, a gyilkosság szótól sem riadva vissza, így lett ez a látszatra törékeny, valójában vasszervezetű lány hű és megbízható kalauza azoknak a nemeseknek, akik már egyre-másra érkeztek Németországból, hogy részt vegyenek e komoly támadásban. A Rajnán túli emigránsoknak erre az együttműködésére épített azután Fouché, amikor eltökélte, hogy az enghieni herceget belekeveri az összeesküvésbe. A herceg Baden területén tartózkodott ekkortájt, Strasbourg közelében, ami később nyomatékot adott a vádnak. De vajon tudott-e a vállalkozásról csakugyan, s vajon úgy szólt-e a terv, hogy ha a kísérlet szerencsésen üt ki, ő bevonul Párizsba - fogós kérdés ez, titok mindmáig, sok mással együtt mélyre ásták a Bourbonok. Évek múltán, mire ez a kor *történelem*-mé párlódik, a pártatlan tudások megállapítják majd, hogy a herceg legalábbis óvatlanságával vétett, amikor éppen egy ilyen széles körű összeesküvés kirobbanása pillanatában közelített a határhoz, jóllehet az előkészületekről az egész királyi család nyilvánvalóan tudott. Malin az imént szabad ég alatt tanácskozott Grévinnel - ugyanilyen körültekintően járt el Laurence minden kapcsolatában. Hol a nodesme-i erdő tisztásain fogadta az ügynököket, hol a cinq-cygne-i völgyön túl, Sézanne és Brienne közt tárgyalt velük. Gyakran tizenöt mérföldet is nyargalt egyvégtében Gothard-ral, mégis üdén érkezett vissza Cinq-Cygne-be, árnyéka nélkül fáradtságnak vagy izgalomnak. A kis tehenészfiú kilencéves volt, amikor Laurence elfogta szemében azt az őszinte ámulatot, amellyel a rendkívülinek adózik a gyerek; maga mellé vette lovásznak, s megtanította a gondos és figyelmes, angolos lóápolásra. Iparkodónak tapasztalta, eszesnek és önzetlennek; majd próbára tette hűségét, s hűségnél többet talált: nemes szívet, mert Gothard-t nem a jutalom csábította; formálni kezdte hát ezt a zsenge lelket, jó volt a fiúhoz, jó és kegyes, ragaszkodott hozzá, s ezzel magához kötötte, ojtotta-nyeste a félvad emberpalántát, de óvatosan, hogy friss, egyszerű hajtásait le ne törje. És miután kellőképpen megbizonyosodott kutyahűségéről, cinkosává, leleményes és ártatlan bűntársává tette. A legénykére senki se gyanakodhatott, feltűnés nélkül járt-kelt Cinq-Cygne és Nancy közt. Ismerte és alkalmazta a kémek minden fogását. Alaptermészetén azonban a határtalan óvatosság, amit úrnője nevelt belé, mit sem változtatott. Gothard, akiben női ravaszság és gyermeki nyíltság az összeesküvő lankadatlan éberségével keveredett, e nagyszerű tulajdonságait a parasztok elképesztő tudatlansága és bárgyúsága mögé rejtette. Butának, sutának, mulyának hatott, ám ha cselekedni kellett, oly fürgén mozgott, mint a gyík, úgy siklott ki az üldözők markából, mint az angolna, egy hunyorításból értett, mint a kutya, megsejtve gazdája szándékát. Pufók, pozsgás, kerek képével, alamuszin pillogó barna szemével, parasztosan nyírt üstökével, ruhájával, csenevész testével tízéves gyerkőcnek ha beillett. Unokahúguk

védszárnyai alatt, aki Strasbourg-tól egészen Bar-sur-Aube-ig őrködött jöttükön, a d'Hauteserre-ek, Simeuse-ök és társaik Elzászon, Lotaringián és Champagne-on keresztül érkeztek, míg más, épp oly elszánt összeesküvők a normandiai sziklafalak felől hatoltak be az országba. A d'Hauteserre-ek és Simeuse-ök munkásnak álcázva haladtak erdőről erdőre, kézről kézre: vezetőiket Laurence már három hónapja kiválasztotta a legmegbízhatóbb és a hatóság szemében legkevésbé gyanús royalisták közül. Az emigránsok nappal megbújtak, éjjel meneteltek. Két-két hűséges katonája kísérte valamennyit, egyikük előőrsül, a másik hátvédül szolgált, hogy szükség esetén a visszavonulást fedezze. E katonai elővigyázatnak hála, a becses különítmény rendben eljutott a kijelölt találkozóhelyre, a nodesme-i erdőbe. Egy újabb, huszonhét főnyi nemesi csapat meg Svájc felől lépte át a határt, s Burgundián keresztülvágva Párizsnak tartott hasonló óvatossággal. Riviere ötszáz emberre számított, köztük száz fiatal nemesre, belőlük kerülnek ki majd e szent légió tisztjei. Polignac és Riviere, a két vezér hallatlan ügyesen viselkedett, ismeretlenül, megközelíthetetlenül irányították fegyvereseiket, akiket később sem lepleztek le. És ma már, a Restauráció alatt napvilágra került adatokat összegezve elmondhatjuk, hogy Bonaparte éppoly kevéssé tudta, mekkora veszedelem környékezi, mint Anglia, amikor a boulogne-i tábor fenyegette - pedig soha több tehetséggel, rátermettséggel nem vezették a rendőrséget! Történetünk kezdetekor egy gyáva, amilyen mindig akad, ha az összeesküvés nem elég szűk körű ahhoz, hogy egyenlően állhatatos férfiakat tömörítsen - az egyik beavatott halálfélelmében megtört, és vallott; s bár a vállalkozás arányait illetőleg szerencsére kevés felvilágosítással szolgált, célját meglehetős határozottan kifejtette. Ezért aztán, amint Malin is elmondotta Grévinnek, a rendőrség szabadlábon hagyta a már megfigyelés alatt álló összeesküvőket, hogy a szervezkedés minden szálát felgöngyölíthesse. Csakhogy a kormányt is kényszerhelyzetbe hozta Georges Cadoudal, aki a tettek embere volt és önfejű ember, s aki huszonöt huhogójával most ott ült valahol Párizsban, az első konzulra lesve. Laurence lelkében összefonódott a gyűlölet és a szeretet. Mert Bonaparte bukása és a Bourbonok hazatérte nem azt jelentette-e, hogy visszakapja Gondreville-t, s megalapozhatja unokabátyjai jövőjét? Ez az ellentétes két érzés felgyújtja a lelket, felpezsdíti, felajzza az embert - kivált ha huszonhárom esztendős. Megértik, ugye, hogy a cinq-cygne-iek két hónap óta szebbnek látták Laurence-t, mint valaha. Arca megszínesedett, homlokára olykor büszkeség ült ki, a reménykedés érlelte; de ha esténként a *Gâzette*-et olvasták, s a lap az első konzul konzervatív ténykedését harsonázta, Laurence lesütötte a szemét, nehogy kitessék belőle a fenyegető bizonyosság: a Bourbonok ellensége rövidesen pusztulni fog! A kastélyban senki sem sejtette, hogy a fiatal grófnő elmúlt éjjel találkozott unokabátyjaival. A két d'Hauteserre fiú pedig Laurence tulajdon szobájában töltötte az éjszakát, egy fedél alatt apjával és anyjával; mert a lány, hogy gyanút ne keltsen, miután elszállásolta a d'Hauteserre-eket, ami hajnali egy és kettő közt történt, unokafivéreihez sietett a találkozóhelyre, az erdő sűrűjébe vitte, s egy favágó elhagyott kunyhójában rejtette el őket. Még látják egymást, gondolta, s egy mosolyt sem kockáztatott, semmit, amivel a várakozás izgalmait elárulta volna; elfojtotta a viszontlátás örömét, arca szenvtelen maradt. A csinos Catherine, Laurence dajkájának a lánya és Gothard tudtak a fejleményekről, s magatartásukban úrnőjükhöz igazodtak. Catherine tizenkilenc éves volt. Ebben a korban - és Gothard korában - önfeláldozók a lányok, a torkukat is elvágatják, mégse beszélnek. Ami pedig a fiút illeti: a szagosvíz illatáért, mellyel a grófnő haját és ruháját behintette, akár a kínvallatást is némán eltűrte volna.

Amikor Marthe - a közvetlen veszély igézetében - árnyéksebesen suhant a rés felé, melyet Michu megjelölt, a cinq-cygne-i szalon a legbékésebb képet mutatta. A kastélybelieknek sejtelmük sem volt a már-már rájuk rontó viharról; szánnivalóan gyanútlanok voltak. A magas, faragott oszlopokkal ékes kandallóban, melynek tükre felett abroncsszoknyás pásztorlánykák illegtek, lobogott a tűz - valóságos máglya, amilyent csak erdő menti kastélyokban raknak. A kandalló sarkában, aranyozott fájú, pazar zöld lampasszal bevont nagy, négyszögletes karos-

székben ott ült az ifjú grófnő, elnyúlva szinte, annyira ernyedten. Hat órakor tért meg csak Brie határából, felderítőként járt a kis csapat előtt, hogy biztonságban eljuttassa a négy nemest éjjeli szállására, utolsó állomására Párizs előtt; vacsora végénél érte d'Hauteserre-éket. Farkaséhes volt, azon csatakosan, bakancsosan asztalhoz ült. Vacsora után sem vetkőzött le, elnyomta a fáradtság, szőke fürtös, fedetlen szép feje a roppant karosszék támlájára hanyatlott, lábát zsámolyon nyugtatta. A tűz felszikkasztotta lovaglóruháján és cipőjén a sárfoltokat. Szarvasbőr kesztyűje, kis hódkalapja, zöld fátyla és lovaglókorbácsa a fiókos szekrényen hevert, ahogy sebtén odavetette. Laurence hol a régi Boulle órára pillantott, a kandalló párkányán, két virágtartó közt: az időt nézte, vajon lepihent-e már a négy összeesküvő; hol meg a kandalló előtt álló bosztonasztalkára siklott a tekintete: d'Hauteserre-ék ülték körül a cinq-cygne-i plébánossal és húgával.

Négy figyelemre méltó fej - figyelemre méltó nemcsak drámánk keretében: érzékletes példáit szolgáltatták annak, párat a sok közül, mivé lett a nemesség 1793-as veresége után. Így tekintve, a cinq-cygne-i szalonban a történelmet úgyszólván papucsban érjük.

D'Hauteserre úr ötvenkét éves volt ekkor, megtermett, szikár, vérmes férfi, egészsége kicsattanó, s ha fajanszkék szeméből nem sugárzik oly határtalan együgyűség, akár erélyesnek is mondható. Arca előreugró állban csúcsosodott össze, s az orr és száj közti, a rajzművészet törvényeivel mérve szokatlanul nagy hézag a beletörődés kifejezését bélyegezte rá, egyébként tökéletes összhangban jellemével, melyet minden egyes vonása híven tükrözött. Kalapja alatt, amit naphosszat le nem tett, a deres hajzat is afféle kerek papi sapkaként tapadt a koponyájára, fejének körte formáját kihangsúlyozva. Homloka lapos volt, kifejezéstelen, a falusi élet és az örökös rettegés telerótta ránccal. A sasorr lendített valamelyest az ábrázaton; erőre mégis csupán a busa, még mindig fekete szemöldök és az arc élénk színe vallott; ezek a jelek nem is hazudtak: minden együgyűsége és puhasága ellenére d'Hauteserre úr királyhű és katolikus volt, meggyőződésében semmiféle okoskodás meg nem ingathatta. A jó úr bizonyára eltűri, hogy letartóztassák, nem fog fegyvert a pribékekre, s megy jámborul a vérpadra. Háromezer frankos életjáradéka, egyedüli támasza, az országban marasztotta. Meghódolt hát a tényleges kormánynak, bár változatlan szeretettel csüggött a királyi családon, s örömest látta volna a királyság helyreállítását; attól azonban már visszariadt volna, hogy egy Bourbon-párti kísérletben részt vegyen, és ennek kockázatát vállalja. Az a fajta royalista volt, aki sose felejtette el, hogy megverték és megrabolták; s aki aztán némán, garasoskodva, bosszúszomjasan, mindamellett tunyán tengődött, képtelenül akár arra, hogy megtagadja elveit, akár pedig arra, hogy áldozatot hozzon értük; ha diadalmaskodik, hozsannával fogadja a királyt, barátja vallásnak és papságnak, de megadással elviseli a sors csapásait. Az efféle magatartás nem is elvhűség már - merő nyakasság. A pártok lényege a cselekvés. Középszerűségével és becsületességével, paraszti fukarságával és előkelő modorával, merész álmaival és félénk szavaival-tetteivel, mindenből tőkét kovácsoló szorgalmával és engedékenységével (ha megkínálják vele, nyilván elfogadja a cinq-cygne-i polgármesterséget!) d'Hauteserre úr mintapéldánya volt e tiszteletre méltó nemesuraknak, akiknek Isten már a homlokára odaírta: *kukac*, akik meglapultak, míg fejük és portájuk felett elzúgott a Forradalom égiháborúja, majd a Restauráció alatt újra kiegyenesítették a gerincüket, kiásták drágaságaikat, s óvatos hűségükkel kérkedtek, és akik 1830 után megint csak visszahúzódtak birtokaikra. D'Hauteserre úr öltözéke - jellemének kifejező burka - jól ábrázolja őt is, korát is. Azt a mogyorószín, kis galléros, bő kabátot viselte, melyet az utolsó orléans-i herceg hozott divatba Angliából visszatérőben, s amely a Forradalom idején mintegy átmenetet formált a köznép szedett-vedett ruhái és az arisztokrácia választékos szalonkabátjai között. Csíkos, virágmintás bársonymellénye szabásával a Robespierre-ére és Saint-Justére emlékeztetett, kivágásából elővillant az ingre simuló, apró redőkbe szedett nyakfodor csücske. Ma is térdnadrágot hordott

még, de goromba kék posztóból valót, az acélcsat megbarnult rajta. Szarvaslábszárára fekete selyemharisnya feszült, nagy cipője fekete szövet lábszárvédőbe olvadt át. Nem tágított az ezerráncú muszlin sálgallértól sem, aranycsat fogta össze a nyakában. Ezzel az öltözékkel, mely egyszerre volt parasztos, forradalmi és arisztokrata, nem holmi egyeztető politikát követett a jó úr: pusztán a körülményeknek engedett nagy ártatlanul.

D'Hauteserre-né a negyvenet taposta, az izgalmak felőrölték, fonnyadt arcával mintha festőnek *ülne* éppen; fehér selyemcsokrocskákkal ékített csipke főkötője sajátságosan erősítette ezt az ünnepélyes hatást. Haját rizsporozta még, a fehér főkötő és a lapos kézelőjű selyemruha ellenére is, melynek igen bő szoknyája Marie-Antoinette szomorú utolsó ruháját másolta. Hegyes orra volt, csúcsos álla, arca csaknem háromszögletű, szemében könnyek emléke; de a *leheletnyi* pirosító, melyet használt, élénkített valamelyest a szürke szempáron. Burnótozott is azzal a kecses óvatossággal, mellyel a szépasszonyok annyira visszaéltek valaha; minden csippentése, minden szippantása szertartásnak is beillett, ami könnyen magyarázható: formás keze volt.

Goujet abbé, a Simeuse fiúk egykori nevelője, d'Hauteserre abbé bizalmasa két évvel azelőtt vonult vissza Cinq-Cygne-be, s vette át az itteni plébániát; erre a lépésre a d'Hauteserre-ek és a fiatal grófnő iránti barátsága indította. Húga, Goujet kisasszony hétszáz frankos járadékával megtoldotta a parókia sovány jövedelmét; ő vezette bátyja háztartását. Annak idején nem árverezték el sem a templomot, sem a paplakot; keveset értek. Goujet abbé így két lépésnyire lakott a kastélytól, mivel a plébániakert fala helyenként összefolyt a park falával. Az abbé persze húgával együtt hetente kétszer Cinq-Cygne-ben vacsorált, és esténként d'Hauteserre-ékkel kártyázott. A kártyához Laurence nem értett. Goujet abbé fehér hajú aggastyán volt, arca is fehér, akár egy öregasszonyé, mosolya nyájas, hangja lágy és behízelgő; ábrázata kissé bábuszerű merevségét értelmet sugárzó homlok és igen ravasz szem enyhítette. Közepes, arányos termetét franciás szabású fekete frakk födte, ragaszkodott ehhez a frakkhoz; térdnadrágján és cipőjén ezüstcsatot, továbbá fekete selyemharisnyát és fekete mellényt viselt fehér papi gallérral, amely méltóságot adott megjelenésének, s tekintélyét sem csorbította. Az abbé, akit a Restauráció Troyes püspökévé tett, nagy élettapasztalattal rendelkezett, ismerte jól a fiatalságot - Laurence-ban nyomban megérezte a kivételes egyéniséget, elismerő tisztelettel közeledett hozzá, segítve ezzel a lányt, hogy kivívja függetlenségét a kastélyban, kezessé tegye a szigorú, idős hölgyet és a jó d'Hauteserre-t, akiknek pedig ahogyan a szokás rendelte - engedelmességgel tartozott. Fél éve már, Goujet abbé szemmel tartotta Laurence-t, a papok vesékbe látó, sajátos érzékével figyelte; és noha nem sejthette, hogy ez a huszonhárom éves lány, miközben gyöngécske keze lovaglóköntöse egyik foszladt sujtását tépdesi, Bonaparte megdöntését forgatja fejében, azt mindenesetre megállapította, hogy nagy terveket forral.

Goujet kisasszonyt két szóval lefesthetjük, s a képzelőerővel mostohábban megáldottak elé állíthatjuk: nagydarab nő volt, égimeszelő. Hogy csúnya, jól tudta ő is, maga kacagott elsőnek tulajdon rútságán, lemeztelenítve hosszú fogait, melyek éppoly sárgák voltak, mint arca és csontos keze. Csupa szív teremtés volt, jóságos és vidám. Ódivatú köpenykét hordott, régmúlt idők közkedvelt ruhadarabját, bőséges-bő szoknyát hozzá, melynek zsebei kulcsoktól dagadoztak, szalagos főkötőt és álhajat. Időnek előtte lépte át a negyvenet; de ezért kárpótolja magát - mondogatta: húsz éve nem öregszik. Goujet kisasszony tisztelte a nemességet, mindamellett, bár megadta kinek-kinek a rangját illető tiszteletet és hódolatot, önnön méltóságát is meg tudta őrizni.

D'Hauteserre-nének kapóra jött ez a társaság, őt nem foglalta el a gazdaság, mint férjét, s a gyűlölet sem könnyített a magányosság terhén, ahogy könnyített Laurence-én. Másrészt évről évre minden javult valamelyest, hat éve immár. A katolikus vallásgyakorlat visszaállítása ki-

tárta ismét a templomok kapuit, ami faluhelyt sokkal többet jelent, mint másutt. D'Hauteserre-éket megnyugtatta az első konzul konzervatív politikája, most már levelezhettek fiaikkal, hírt hallhattak róluk, nem kellett többé aggódniuk értük, unszolhatták őket: folyamodjanak nevük törléséért, s jöjjenek haza. A kincstár felszámolta a járadékok hátralékait, félévenként rendszeresen fizetett. Életjáradékukon kívül d'Hauteserre-ék ekkor már évi nyolcezer frankot húztak. Az öregúr sugárzott - bölcs előrelátással húszezer frankot, egész megtakarított pénzét még brumaire 18-a előtt helyezte el, s gyámleánya nemkülönben; márpedig, mint tudjuk, e történelmi fordulón tizenkettőről tizennyolcra szöktek fel az államkötvények.

Sokáig csupaszon állt Cinq-Cygne, megmaradt üresen, kifosztottan. A higgadt, óvatos gyám nem is óhajtott változtatni a képén, míg a Forradalom földindulása el nem csillapszik; de mikor megkötötték az amiens-i békét, Troyes-ba utazott, s némi bútorfélével tért vissza, a két szétdúlt palota kallódó holmijaival; zsibárusoknál bukkant rájuk. És berendezte a szalont. A hat ablakra a Simeuse ház zöld virágokkal hintett szép fehér lampaszfüggönyei kerültek; alattuk ült most együtt a társaság. A tágas helyiség falait faburkolat födte padlótól mennyezetig, gyöngymintás lécekkel mezőkre tagoltan, a szögletekben zárkövekkel ékítve, kétféle szürkére festve. A négy ajtó felett is szürke mázolmányok, XV. Lajos korának divatja. A derék úr aranyozott fiókos szekrényeket, zöld lampasszal bevont heverőt, kristálycsillárt, berakott játékasztalt és sok más egyebet is talált, amivel most már újjáteremthette Cinq-Cygne-t. 1792-ben szanaszét hurcolták a kastély egész bútorzatát, mert a paloták kifosztásának hulláma ide a völgybe is átcsapott. És valahányszor most Troyes-ba ment, d'Hauteserre úr egyre újabb meghitt emlékeit, töredékeit hozta haza a hajdani gazdagságnak, hol szép szőnyeget (a szalon padlóját fedi az egyik), hol edényeket vagy meisseni és sèvres-i porcelánokat. Majd vérszemet kapott - fél éve ennek -, kiásta a kastély ezüstneműjét, melyet még a szakács földelt el vityillójában, Troyes egyik hosszan elnyújtózó külvárosának a végén.

Ezt a hűséges cselédet Durieu-nek hívták, feleségével együtt jóban-rosszban kitartottak ifjú úrnőjük mellett. Durieu volt a kastély gondnoka, az asszony a kulcsárné. Durieu-nek Catherine húga segített a konyhán, pallérozódva is egyszersmind a főzés művészetében; kitűnő szakácsnő vált belőle. Egy vén kertész a feleségével, fiuk, akit napszámban fizettek, és lányuk, aki a teheneket gondozta: ők négyen egészítették ki a kastély személyzetét. Fél éve Durieu-né formaruhát varratott a kertész fiának és Gothard-nak a Cinq-Cygne-ek színeiben. És bár gazdája alaposan lehordta hebehurgyaságáért, elégtétele sem késett: Szent Lőrinc napján, Laurence névünnepén a vacsora úgyszólván a régi keretek közt zajlott le. Az élet, ha botorkálva is és lassan, mégiscsak visszatalált a régi kerékvágásba, d'Hauteserre-né és Durieu-ék őszinte örömére. Laurence csak mosolygott ezen, gyerekességnek tartotta. Ám a jó d'Hauteserre is a megfoghatóra gondolt már, gyakorlatiasan; tataroztatott, újra felhúzatta a falakat, ültetett mindenütt, ahol csak fa gyökeret verhetett, talpalatnyi földet nem hagyott parlagon. Orákulummá nőtt a völgyben, mezőgazdasági szaktekintéllyé. Sikerült visszaperelnie száz hold vitás földet, amit nem vertek dobra, hanem a község közöséhez csaptak; mesterséges rétet létesített itt, hogy a kastély állatállományát ellássa, és köröskörül jegenyéket telepített, melyek hat esztendő alatt hatalmasat nyúltak-lombosodtak. Holmi földvásárlást is tervbe vett, s hogy hasznosítsa a kastély összes melléképületét, még egy majort szervez, melyet maga vezet majd.

Két év csordogált el így, csaknem boldog évek. D'Hauteserre úr hajnalban kelt, hogy az emberei után nézzen, mert mindig alkalmazott kisegítőket; ebédre került csak vissza, majd ismét felkapott kócos kis hátasára, s akár egy kerülő, körüljárt; végül vacsora után a kártyaasztalnál bosztonnal fejezte be a napot. A kastélyban kinek-kinek jutott a munkából, kolostori fegyelem uralkodott. Egyedül Laurence bontotta meg a rendet váratlan útjaival, elmaradozásaival, ahogy d'Hauteserre-né mondta: kószálásával. Mindamellett Cinq-Cygne-

ben is kétféle politika érvényesült, s akadt ok nézeteltérésre, súrlódásra. Először is Durieu-ék féltékenykedtek Catherine-ra és Gothard-ra, akiket ifjú úrnőjük, mindnyájuk bálványa, jobban kitüntetett bizalmával, mint őket. Aztán meg d'Hauteserre-ék, Goujet kisasszonnyal és a plébánossal egyetértésben, szívesen látták volna, ha fiaik s a Simeuse ikrek hazatérnek végre, velük élnek békésen ahelyett, hogy idegenben veszkődnek. Laurence azonban megbélyegezte ezt a megalkuvást, undorítónak mondta; ő a harcos és hajthatatlan, a tiszta királyhűség szószólója volt. A négy öreg viszont, langyos nyugalmát féltve meg ezt a darab földet, melyet üggyel-bajjal hódítottak vissza a Forradalom árjának tajtékzó vizeitől, iparkodott saját pártjára, a józanok pártjára vonni Laurence-t; ugyanis felismerték: a grófnőnek nagy része van abban, hogy a d'Hauteserre-ek és Simeuse-ök vonakodnak hazatérni Franciaországba. A lány dölyfe megrémítette szegényeket, s nem minden ok nélkül holmi *őrültség*-től tartottak, ahogyan nevezték. Legelőször a Saint-Nicaise utcai pokolgép robbanásakor különböztek össze, ez volt az első royalista merénylet a marengói győző ellen, miután elutasította a tárgyalást a Bourbonokkal. D'Hauteserre-ék szerencsének tartották, hogy Bonaparte megmenekült, a merényletben ők a republikánusok kezét látták. Laurence azonban dühös könnyeket ontott, amikor meghallotta, hogy az első konzul ép bőrrel szabadult. A kétségbeesés szétfújta megszokott színlelését, már Isten is cserbenhagyta Szent Lajos fiait, zúgolódott.

- Én véghezvittem volna! - fakadt ki. Majd ráeszmélve a megrökönyödésre, amit szavai keltettek, hozzátette, a plébánoshoz intézve a szót:

- Vagy nincs jogunk talán harcolni a bitorlók ellen, az eszközökben nem válogatva?

- Gyermekem - válaszolt az abbé -, a filozófusok sokat támadták és gáncsolták az egyházat, amiért valaha azt hirdette, hogy ugyanazokat a fegyvereket kell a bitorlók ellen fordítani, amelyeknek révén magukhoz ragadták a hatalmat; manapság azonban ott tartunk, hogy az egyház sokkal többet köszönhet az első konzulnak, semhogy ne védené és óvná e felfogástól, mely egyébként a jezsuitáktól származik.

- Tehát az egyház is elpártolt tőlünk - komorodott el a lány. Ettől fogva valahányszor a négy öreg az alázatra fordította a szót, az engedelmességre, mellyel a Gondviselésnek tartozunk, az ifjú grófnő kiviharzott a szalonból. Ekkor a plébános lépett sorompóba a gyámnál furfangosabban; ő az elvi vitát kerülve, a konzuli kormányzattól várható anyagi előnyökről beszélt, nem mintha meggyőzni akarta volna Laurence-t, inkább arra számított, hogy óvatlan pillantásokból megfejti, mire készül. Gothard kimaradozásai, Laurence szaporodó lovas sétái, a töprengés, amely az utóbbi napokban arcára lopakodott - efféle apróságok, s hozzá seregnyi, Cinq-Cygne csendjében és békéjében nem maradhattak észrevétlen, s kivált nem kerülhették el d'Hauteserre-ék, Goujet abbé és Durieu-ék figyelmét: csak élesztették e megbékélt royalisták aggodalmait. De semmi sem történt, egy ideje a politikában sem moccant semmi, és kis kastélyunk népe megnyugodott. A vadászszenvedély űzi - ezzel ütötték el a grófnő lótás-futását.

Elképzelhetjük, hogy kilenc órakor most milyen mélységes csönd ülte meg a parkot, az udvarokat, az egész külvilágot Cinq-Cygne-ben, ahol emberek és dolgok immár meglelték helyüket, ahol háborítatlan béke honolt, ahová visszatért a bőség, s ahol a derék és józan nemesúr váltig bizakodott, hogy az eredmények sora végül is beláttatja gyámleányával az ő egyezkedő magatartása helyes voltát. Royalistáink pedig játszották tovább a bosztont - holott a boszton játékos formában a függetlenségi eszméket terjesztette Franciaországban: az amerikai felkelők tiszteletére találták ki, s minden egyes műszavával az ő küzdelmükre emlékeztet, amelyet egyébként XVI. Lajos is támogatott. És miközben *függetlenség*-et vagy *nyomor*-t hívtak, Laurence-t figyelték, akit csakhamar legyűrt az álom, elszunnyadva gunyoros mosoly fodrozta az ajkát: utolsó gondolata a kártyaasztal békés képét hozta elé, s tudta, hogy két

szóval - közli d'Hauteserre-ékkel, hogy fiaik itt, a fedelük alatt háltak az éjjel - mennyire feldúlhatná ezt a békét. És melyik huszonhárom esztendős lány nem érez büszkeséget, ha tulajdon kezében tudja a sorsát, s nem érez némi szánalmat is, a mélyen alatta állókat szemlélve?

- Alszik - mondta az abbé. - Sose láttam ilyen kimerültnek.

- Durieu azt mondja, agyonhajszolta a kancáját - jegyezte meg d'Hauteserre-né. - A puskáját viszont nem használta, a gyújtóserpenyő tiszta, tehát nem vadászott.

- Ugyan, ugyan - legyintett a plébános. - Ez még semmit sem jelent.

- Ó, amikor én huszonhárom éves voltam - kiáltott fel Goujet kisasszony -, és láttam, hogy hoppon maradok, nincs mentség, én bizony másképpen futkároztam, másképpen csigáztam el magam! Én megértem, hogy a grófnő minden vadászszándék nélkül bújja az erdőt. Idestova tizenkét éve, hogy nem látta az unokabátyjait, szereti őket; hát az ő helyében, az ő fiatalságával és csinosságával én úgy repülnék Németországba, mint a nyíl! Azt hiszem, nem tévedek, ha azt mondom: szegény kicsikénket a határ vonzza.

- Hogy maga milyen fürgén következtet, kedves! - mosolygott a pap.

- Nem tettem mást, mint megmagyaráztam maguknak, miért nem leli a helyét egy huszonhárom éves lány, mert láttam, hogy nyugtalanítja magukat a dolog.

- A bátyjai majd csak hazakerülnek, Laurence meg rájön, hogy gazdag, és lecsillapszik - vélte a jó d'Hauteserre.

- Adja isten, hogy úgy legyen! - sóhajtott az idős hölgy, s arany burnótszelencéjéért nyúlt, amely az örökös konzulság megszavazása óta ismét napvilágra bukkant.

- Újságot mondok - fordult d'Hauteserre a plébánoshoz. Malin tegnap Gondreville-be érkezett.

- Malin? - A kiáltás Laurence-tól jött, a név felriasztotta mély álmából.

- Ő - hagyta rá az abbé. - De ma este indul is tovább, és az ember csak találgathatja, mi hozhatta ide ilyen hirtelen.

- Ez az ember családjaink rossz szelleme - jelentette ki Laurence.

Álmában unokafivéreit és a két d'Hauteserre-t látta éppen, veszélyt érzett körülöttük. Párizsban talán egyenest kelepcébe futnak, gondolta, szép szemében kihunyt az élet, a fény; felugrott, s némán felment a szobájába. A díszszobában lakott, az erdőre néző kis toronyban; egy szobácska és házikápolna volt itt még. Alig húzta ki lábát a szalonból, felugattak a kutyák, a kiskapunál csörömpölt a csengő, majd Durieu benyitott a szalonba, ijedt képpel jelentette:

- A bíró van itt! Úgy látszik, történt valami...

A bíró, valaha a Simeuse-ök lovásza, hébe-korba ellátogatott a kastélyba, ahol d'Hauteserre-ék - érdekeikre hallgatva - megbecsüléssel fogadták, ami módfelett hízelgett neki. Goulard - így hívták - troyes-i kereskedőlányt vett el, módos lányt, akinek a birtoka Cinq-Cygne határában feküdt; a bíró ezt egy gazdag apátság jószágával gyarapította, egész megtakarítását e vásárlásba ölve. A kolostor maga Val-des-Preux-ben állt, óriás épület volt, a ragyogó Gondreville-lel is összemérhető: Goulard meg a felesége úgy festett benne, mint patkánypár a katedrálisban.

- Goulard, falánk voltál![2] - mondta neki nevetve a Kisasszony, amikor először találkoztak Cinq-Cygne-ben.

Annak ellenére, hogy rendíthetetlen híve volt a Köztársaságnak, s a grófnő kimérten kezelte, a régi tisztelet szálán a bíró egy kicsit még mindig a Cinq-Cygne-ekhez és Simeuse-ökhöz húzott. Ilyenformán, bármit tapasztalt is a kastélyban, szemet hunyt. Szemet hunyt: elsiklott XVI. Lajosnak, Marie-Antoinette-nek, a királyi hercegeknek és hercegnőknek, Monsieur-nek, Artois grófjának, Cazalesnek, Charlotte Corday-nek képmásai felett a szalon falburkolatán; nem tiltakozott, ha füle hallatára küldték pokolra a Köztársaságot, vagy űztek gúnyt a Direktórium öt tagjából, s az akkori kormányzat minden ágából-neméből. A legtöbb felkapaszkodott módjára, megszedve magát, Goulard újra közeledni próbált az ősi családokhoz, kapcsolatukat kereste - így futott a két férfi karjába, akiknek kilétére Michu egyszeriben rátapintott, s akik Gondreville-be igyekezve a környéket is felderítették.

A régi rendőrség szép hagyományainak örököse és Corentin, a kémeknek ez a főnixe titkos megbízatásban járt. Balvégű komédiák művészei voltak, s Malin nem tévedett, amikor kettős szerepet tulajdonított nekik; ennélfogva, mielőtt munkájukban nyomon követjük őket, mutassuk meg talán a fejet is, melynek karjaiul szolgáltak. Amikor első konzullá lett, Bonaparte Fouchét találta az általános rendőrség élén. A Forradalom - minden szemforgatás nélkül és jó okkal - külön rendőrminisztériumot állított fel. Marengo után azonban Bonaparte rendőrfőnökséget szervezett, Dubois-ra bízta, Fouchét pedig az államtanácsba hívta, utódjául a rendőrminiszterségben Cochont nevezve ki, az egykori Konvent-tagot, most Lapparent grófját. Fouché, aki egy széles látókörű, határozott politikára törekvő kormányban a rendőrminiszteri tárcát tartotta a legfontosabbnak, kegyvesztésnek vagy legalábbis bizalmatlanságnyilvánításnak vélte ezt az intézkedést. A pokolgép ügye és a szóban forgó összeesküvés aztán felnyitotta Napóleon szemét, felismerte e nagy államférfi hasonlíthatatlan értékét, s visszaadta neki a rendőrminisztériumot. Hanem később, az ő távollétében a Walcheren-ügy során Fouché annyi tehetséget árult el, hogy a császár meghökkent, a tárcát Rovigo hercegének adta, Otranto hercegét pedig az illír tartományokba küldte kormányzónak, ami már csakugyan száműzetés volt.

A sajátságos lángelme, mely - mondhatjuk - megrémítette Napóleont, nem kezdettől fogva nyilatkozott meg Fouchéban. A Konventnek ezt a szürke kis tagját, kora egyik legkülönösebb és leginkább félreismert egyéniségét a viharok formálták ki. A Direktórium alatt Fouché fölemelkedett arra a magaslatra, ahonnan a mélyenszántó elme a múltat latra vetve, a jövőbe lát; majd pedig, azoknak a közepes színészeknek példájára, akiket a hirtelen megvilágosodás művésszé avat, a brumaire 18-i kurta forradalom során váratlanul némi ügyességnek adta tanújelét. És ez a sápadt férfi, a kolostori színlelés neveltje, aki ismerte a jakobinusok titkait - közülük indult el -, és ismerte a royalistákéit is, - közéjük érkezett vissza -: szorgosan, elmélyedőn tanulmányozta az embereket és a dolgokat s a politika színpadán mérkőző érdekeket; Bonapartéba is belelátott, s hasznos tanácsokkal és becses értesülésekkel szolgált neki. Bebizonyította, hogy érti a dolgát, hogy használható ember, ennyivel be is érte, óvakodott megmutatkozni teljes mivoltában, hogy így markában tarthassa a gyeplőt; egyébként Napóleon ingadozó magatartása is, mellyel iránta viseltetett, feloldozta a hűség alól. A Walcheren-ügy után a császár hálátlannak bizonyult, vagy inkább bizalmatlanságot éreztetett - ez a körülmény megmagyarázza Fouchét, aki szerencsétlenségére nem volt született nagyúr, és Talleyrand herceghez igazodott. Lángelméjét még sem régi, sem új munkatársai nem ismerték, senki sem érzékelte nagyságát, azt a vegytisztán hivatali, velejéig kormányzati, számításaiban

[2] Szójáték a bíró nevével és a goulu (falánk) szóval.

sosem csalatkozó és hihetetlenül éles észjárást, amely sajátja volt. Ma már minden elfogulatlan történész a határtalan becsvágyban látja Napóleon bukásának az okát, egyet az ezer közül; bukásával egyébként vezekelt is hibáiért. Gyanakvó uralkodó volt, féltékeny zsenge hatalmára - ezek az érzések hangolták döntéseit azzal a titkos gyűlölettel vegyest, melyet a Forradalom becses hagyatéka az ügyes emberek ellen táplált, kikből pedig szíve szerint való kormányt alakíthatott volna, elgondolásai letéteményesét. Talleyrand-on és Fouchén kívül mások is akadtak, akiket nem szenvedhetett. Mármost a bitorlóknak - vesztükre - kétfajta ellenséggel kell számolniuk: azokkal, akiktől kapták, és azokkal, akiktől elorozták a koronát. Napóleont szívük legmélyén sem régi felettesei és rangtársai, sem a jogrend őrei nem fogadták el soha császárukul; hűségesküjüket illő szónak tekintették. Malin átlagértelme nem érte fel Fouché sötét lángelméjét, azt sem tanulta meg még, hogy óvakodjék sasszemétől, és mint pille a gyertyalángon, megperzselődött, amikor elment hozzá bizalmas kérésével, hogy küldjön neki ügynököket Gondreville-be, ahol is, mondotta, némi fényt deríthet talán az összeesküvésre. De ugyan mi hajtja Malint Gondreville-be, mért nem mondja el itt helyben és nyomban az értesüléseit - tűnődött Fouché, ám nem akarta barátját faggatózással megriasztani. Az egykori oratoriánus, akinek mindennapi kenyere volt a cselszövés, s aki jól ismerte egy sereg Konvent-tag kettős játékait, így elmélkedett:

- Vajon mit tud, és kitől tudja, amikor mi még tapogatódzunk csak?

Hallgatólagos vagy még habozó cinkosságról van szó, szögezte le, s az első konzulnak egy szót sem ejtett róla. Majd inkább eszközül használja fel Malint, semmint tönkreteszi. Ekként tartotta fenn magának Fouché a titkok jó részét, amiket elcsípett, a Bonapartéénál is nagyobb hatalmat gyűjtve az emberek fölött. Többek között éppen ez a kétszínűség fordította a császárt minisztere ellen. Fouché tudta, milyen fogásokkal jutott Malin Gondreville-hez, s hogy ezért szemmel kell tartania a Simeuse-öket. A két fiú Condé herceg seregében szolgál, Cinq-Cygne kisasszony az unokahúguk, ilyenformán könnyen lehetséges, hogy a környéken tartózkodnak, részesei a vállalkozásnak, ami egyben feltételezi gazdáiknak, a Condéknak részességét is az összeesküvésben. Talleyrand és Fouché eltökélte, hogy felderíti az 1803-as összeesküvésnek ezt a legsötétebb zugát. Mindez egy pillanat alatt villant át Fouché agyán, de máris tisztán látott. Ám a szálak, melyek őket kettejüket Malinnel összefűzték, a legnagyobb körültekintést ajánlották, s arra indították Fouchét, hogy közelebbi értesüléseket szerezzen a gondreville-i kastély belsejéről. Corentin feltétlen híve volt Fouchénak, mint Besnardière Talleyrand-nak, mint Gentz Metternichnek, mint Dundas Pittnek, mint Duroc Napóleonnak. Corentin nem tanácsadója volt Fouchénak, hanem rossz szelleme, titkos Tristanja e kis lábú XI. Lajosnak; Fouché tehát a rendőrminisztériumban marasztotta, hogy ott is legyen szeme-keze. Rebesgették, hogy a fiú rokona Fouchénak, *bevallhatatlan ágon*, mert bőkezűen megjutalmazta, valahányszor szolgálataival élt. Corentin összemelegedett Peyrade-dal, az utolsó rendőrfőnök vén tanítványával; de barátjának sem fedte fel minden titkát. Fouché most azt a feladatot rótta rá, hogy vizsgálja át a gondreville-i kastélyt, vésse agyába a tervrajzát, fürkésszen ki minden zeget-zugot.

- Lehet, hogy még vissza kell mennünk oda - mondta a volt miniszter; ugyanígy utasította Napóleon az alvezéreit, hogy ismerkedjenek meg az austerlitzi csatatérrel, melyet visszavonulási térnek szánt.

Corentinnek Malin viselkedését is meg kellett figyelnie, megállapítania, mekkora befolyással rendelkezik a környéken, kiismernie a cselédségét. Fouché biztosra vette, hogy a Simeuse-ök a közelben bujkálnak. Ha ügyesen forgolódnak Condé herceg két kedvelt tisztje körül, Corentin és Peyrade értékes adatok birtokába juthatnak az összeesküvés Rajnán túli elágazásait illetően. Corentinnek mindenesetre megvolt a kellő pénze, felhatalmazása és ügynökhada,

hogy körülfoghassa Cinq-Cygne-t, és végignyomozza a vidéket a nodesme-i erdőtől egészen Párizsig. Fouché azonban a legnagyobb óvatosságot javallta: csak akkor üssenek rajt Cinq-Cygne-en, ha Malin határozott tényekre hivatkozik. Végül Michu-ről beszélt, rejtélyes embernek jellemezte, három éve figyelik. Corentin ugyanúgy következtetett, mint főnöke:

„Malin ismeri az összeesküvést!... De ki tudja - fűzte tovább a gondolatot -, nem részes-e benne Fouché is?”

Corentin megelőzte Malint Troyes-ban, szót értett a csendőrség parancsnokával, kiválasztotta a legértelmesebb embereket, egy ügyes kapitányt állítva élükre. Találkozóhelyül a gondreville-i kastélyt jelölte meg, s utasította a kapitányt, menesszen napszálltakor egy-egy tizenkét emberből álló csapatot Cinq-Cygne völgye négy pontjára, meglehetős távol egymástól, hogy riadalmat ne keltsenek. A négy csapat azután formáljon négyszöget, s fogja körül a cinq-cygne-i kastélyt. Malin, míg Grévinnel tanácskozott, magára hagyta Gondreville-ben Corentint, akinek így módja nyílt, hogy feladata egy részét végrehajtsa. A parkból visszatérő államtanácsos azután oly határozottan állította: a Simeuse-ök megérkeztek, itt ólálkodnak, hogy a két ügynök útjára bocsátotta a kapitányt, aki a nemesurak szerencséjére a fasoron vágott át az erdőn, épp miközben Michu az ő házikémét itatta. Az államtanácsosnak első dolga volt beszámolni Peyrade-nak és Corentinnek a lesről és megmenekülése körülményeiről. A két párizsi meg elmondta neki a puska dolgát, és Grévin a vadászlakba küldte Violette-et körülnézni. Corentin azt tanácsolta a jegyzőnek, biztonság kedvéért vigye magával barátját Arcisba, adjon neki szállást éjszakára, így esett, hogy amikor Michu bevette magát az erdőbe, és Cinq-Cygne-be futott, Peyrade és Corentin is elindult Gondreville-ből egy rozzant kasos kocsin, egyetlen postalóval, melyet az arcisi brigadéros hajtott, a légió egyik legagyafúrtabb tagja, akit a troyes-i parancsnok biztatására vittek magukkal.

- Legjobb lesz, ha figyelmeztetjük őket, akkor pont a markunkba futnak - mondta Peyrade Corentinnek. - Rájuk ijesztünk, s épp amikor a papírjaikat akarják menteni vagy készülnek odábbállni, lecsapunk, mint a villám. A csendőrök gyűrűje bezárul, a hurok megszorul. Ki nem siklik belőle senki.

- Küldjék el hozzájuk a bírót - ajánlotta a brigadéros. - Elnéző, jóindulatú ember, rá nem gyanakszanak.

Goulard éppen lefekvőben volt, amikor Corentin, a kocsit egy kis erdőben hagyva, bezörgetett hozzá, s bizalmasan közölte vele, hogy pár perc múlva kormányügynök keresi fel, utasítást hoz, melynek értelmében a bírónak körül kell keríttetnie Cinq-Cygne-t, s elfogatnia a d’Hauteserre és Simeuse urakat; továbbá, hogyha az illetők eltűntek volna, megállapítani, ott töltötték-e az elmúlt éjszakát, átvizsgálni Cinq-Cygne kisasszony írásait, és talán letartóztatni a kastély egész népét, urat és szolgát.

- Cinq-Cygne kisasszonyt - folytatta Corentin - bizonyára magas állású személyiségek pártfogolják, mert titkos parancsom van, hogy hírt vigyek erről a látogatásról, s vessek latba mindent a megmentésére, a látszatot megóvva persze. A tetthelyen azonban nem én parancsolok már, nem vagyok egyedül, szaladjon hát tüstént a kastélyba.

Már az is szokatlan volt, hogy a bíró ilyen kései órában jelent meg - dúlt arca meg egyenesen megdöbbentette a kártyázókat.

- Hol van a grófnő? - kérdezte Goulard.

- Felment aludni - felelte d’Hauteserre-né.

A bíró nem hitte, az emelet felé fülelt.

- Mi lelte magát, Goulard? - kérdezte tőle d'Hauteserre-né. A bíró csak ámult és hüledezett: őszinte arcokat látott, mert az őszinteségnek nincs kora. Nyugalmat tapasztalt, egy ártatlan bosztonjátszma közepébe csöppent - meg nem foghatta a párizsi rendőrség gyanúját. Laurence meg e pillanatban odafent térdelt kicsiny kápolnájában, bensőségesen fohászkodott az összeesküvés sikeréért! Istenhez könyörgött, segítse, pártolja Bonaparte gyilkosait! Forró szavakkal ostromolta az Urat, sújtaná le ezt a végzetes embert. A Harmodioszok, Juditok, Jacques Clément-ok, Ankaströmök, Charlotte Corday-k, Limoelanok vak elszántsága lobogott e szép és tiszta szűzi lélekben. Catherine ágyazott, Gothard a zsalukat csukta, így Marthe-nak, aki ekkor ért az ablak alá, s kavicsokat feldobálva zörgette, nem kellett sokáig fáradnia.

- Kisasszony, hírt kapunk - mondta Gothard, amikor az idegent észrevette.

- Csönd! - szólt fel Marthe halkan. - Jöjjenek le hozzám. Gothard a kertben termett, fürgébben, mint madár huppan a fáról a földre.

- Mindjárt itt lesznek a csendőrök, körülkerítik a házat. Nyergeld meg csöndben a Kisasszony lovát - mondta Gothardnak -, és vezesd ki az árok résén, a torony és az istállók közt.

Marthe összerezzent: két lépésre tőle ott állt Laurence, Gothard után jött.

- Miről van szó? - kérdezte a lány egyszerűen és nyugodtan.

- Fölfedték az első konzul elleni összeesküvést - súgta Marthe a grófnő fülébe. - Engem az uram küldött, ő azon van, hogy megmentse a Kisasszony unokabátyjait, általam kéri, tessék eljönni hozzá, beszéde van a Kisasszonnyal.

Laurence három lépést hátrált, végigmérte az asszonyt.

- Kicsoda maga?

- Marthe Michu vagyok.

- Nem tudom, mit akar tőlem - felelte a grófnő jegesen.

- De hát megöli őket, megöli! Jöjjön velem, a Simeuse-ök nevére kérem! - És Marthe térdre esett, Laurence felé nyújtotta a kezét.

- Nincs itt semmiféle írás, semmi, ami bajba keverhetné? Az uram odafentről, az erdőből csendőrkalapokat meg puskákat látott csillogni.

Gothard egykettőre felkapaszkodott a padlásra: a távolból idecsillantak a csendőrök sujtásai, a tájra boruló mély csöndben a lovak dobogását is kivehette; hanyatt-homlok rohant az istállóba, már nyergelé is úrnője lovát, s szavára Catherine az állat patáját rongyokba bugyolálta.

- Hova kell mennem? - kérdezte Laurence Marthe-ot; őszintének érezte az asszony beszédét és tekintetét, megjátszhatatlanul igaznak.

- A réshez - felelte Marthe s már húzta is Laurence-t magával. - Ott vár az én nagyszívű jó uram. Majd meglátja a Kisasszony, mit ér a Júdás!

Catherine berontott a szalonba, felkapta úrnője kesztyűjét, kalapját, fátylát, s már ott se volt. Váratlan megjelenése és tette oly meggyőzően igazolta a bíró állításait, hogy d'Hauteserre-né és Goujet abbé összenézett, s ez a pillantás iszonyú gondolatot közölt:

„Befellegzett boldogságunknak! Laurence összeesküvő, tönkretette bátyjait és a d'Hauteserre-eket..."

- Mit jelentsen ez? - kérdezte d'Hauteserre a bírót.

- Azt jelenti, hogy a kastélyt körülfogták, és bizony házkutatással kell számolniuk. Úgyhogy ha a fiaik itt vannak, azonnal küldjék el őket meg a Simeuse urakat is.

- A fiainkat! - döbbent meg d'Hauteserre-né.

- Itt nincsen senki - jelentette ki d'Hauteserre úr.

- Annál jobb - mondta Goulard. - De én sokkal jobban szeretem a Cinq-Cygne-eket és a Simeuse-öket, semhogy rosszat kívánjak nekik. Hallgassanak rám: ha volna valamiféle veszedelmes iratuk...

- Iratunk?... - visszhangozta d'Hauteserre úr.

- Igen; szóval ha akad, tűzbe vele - folytatta a bíró. - Én addig szóval tartom az ügynököket.

És azzal Goulard, akinek a királypárti kecske és a köztársasági káposzta egyképpen kedves volt, kiment a szalonból; a kutyák dühösen ugatni kezdtek odakint.

- Késő, a nyakunkon vannak szólt a plébános. - De valaki szóljon talán a grófnőnek. Egyáltalán, hol van Laurence?

- Catherine nem emlékül vitte el a korbácsát, a kesztyűjét meg a kalapját - mondta Goujet kisasszony.

Goulard iparkodott pár percig feltartóztatni a két ügynököt; a kastélybeliek semmiről sem tudnak, állította.

- Nem ismeri maga ezeket - nevetett a szemébe Peyrade.

Azzal a két mézédesen vészjósló férfi az arcisi brigadéros és egy csendőr kíséretében benyomult a szalonba. A négy békés kártyázó visszahőkölt, aztán csak ültek ott székükhöz szegezve, az erőfölénynek ez a fitogtatása megdermesztette őket. Odakintről, a gyepágy felől tucatnyi csendőr mozgolódása, lovak kapálása szűrődött be.

- Csak Cinq-Cygne kisasszony hiányzik - állapította meg Corentin.

- Fönt kell lennie a szobájában, alszik biztosan - felelte d'Hauteserre.

- Jöjjenek velem, hölgyeim - mondta Corentin; kisietett az előszobába, s onnan a lépcsőházba, vele d'Hauteserre-né és Goujet kisasszony.

- Rám számíthatnak! - súgta Corentin az idős hölgynek. És önökkel tartok, a bírót is én küldtem. Óvakodjanak a társamtól, és bízzanak bennem, akkor megmentem mindnyájukat!

- De hát miről van szó? - kérdezte Goujet kisasszony.

- Élet-halálról. Nem tudják még?

D'Hauteserre-né elájult. Laurence szobáit Goujet kisasszony nagy ámulatára és Corentin nagy fájdalmára üresen találták. Az ügynök bizonyos volt benne, hogy sem a parkból, sem pedig a kastélyból nem lehet lejutni a völgybe, amelynek egyébként minden kijáratát őrzik; egy-egy csendőrt parancsolt fel a szobákba, s elrendelte az épületek és istállók átkutatását; majd visszatért a szalonba, ahol addigra Durieu-ék körül összeverődött az egész háznép remegő izgalomban. Peyrade apró kék szeme arcról arcra vándorolt, ő megmaradt hűvösnek és nyugodtnak ebben a kavarodásban is. Belépett Corentin, egyedül, mert Goujet kisasszony d'Hauteserre-nét élesztgette; ekkor lódobogás hallatszott gyereksírással keveredve. A lovasok a kiskapun jöttek be. A várakozás szorongássá feszült, egy brigadéros törte meg: Gothard-t és Catherine-t kísérte a két ügynök elé; a fiú keze össze volt kötve.

- Elcsíptem őket - jelentette. - A fickó lovon akart szökni.

- Barom! - sziszegte Corentin a meghökkenő csendőr fülébe. - Mért nem hagytad, hadd menjen csak? Ha követed, megtudtunk volna valamit.

Gothard a síráshoz folyamodott, a féleszűek módján csukladozott. Catherine meg csak álldogált ott ártatlankán, csodálkozón, ami gondolkodóba ejtette az öregebbik ügynököt. Lenoir tanítványa, miután egymáshoz mérte a két gyerekembert, és elkészült vizsgálódásaival (az idős nemesúr bárgyú képe mögött ravaszságot sejtett, a kártyalapokkal játszadozó papot eszesnek ítélte, Durieuék és a cselédség: bolydult birkanyáj), odament Corentinhez:

- Ezeket *nem ejtették fejre* - súgta neki.

Corentin a játékasztal felé intett a szemével:

- Bosztonoztak! - mondta. - A grófnőnek éppen megvetették az ágyát, de elillant; megleptük, és most meg is szorongatjuk őket.

Egy résnek mindig megvan a maga története és haszna. Hadd mondjuk itt el, miért és miképpen nyitották a Kisasszony-torony - ma ez a neve - és az istállók közöttit. Ahogy Cinq-Cygne-be költözött, a jó d'Hauteserre hamarosan egy hosszú vízmosásból, mely az erdő vizeit a várárokba hordta, utat szabott, kettévágva vele a kastély tartalék földjeinek egyik jókora tábláját, csak hogy legyen hová kiültetnie egy faiskola száz diófacsemetéjét. Tizenegy év múlt el, a fák nekilombosodtak, már-már eltakarták az utat, melyet amúgy is hat láb magas part zárt közre, s amely egy harmincholdas erdőcskéhez vitt; ez friss szerzemény volt. A kastély lakói, amikor még teljes számban együtt voltak, mind szívesebben átkeltek a várárkon, így tértek a park fala mentén a majorba vezető útra, semmint hogy a kapun át kerülővel jussanak el ugyanoda. Áthaladtukban akaratlanul is tágították a rést kétfelől, de ezt nem bánták túlságosan, lévén a várároknak a XIX. században semminemű haszna, és d'Hauteserre úr gyakran emlegette éppen a hasznot, amit facsarni lehetne belőle. Addig-addig horzsolták-koptatták a rés falát, míg az aláhulló föld, kavics, diribdarab kő betemette az árok fenekét. Gátféle képződött így, amely visszaszorította a vizet; az árkot csak a nagy esőzések hozta áradás lepte el. Mindamellett, noha ki-ki kivette részét a romboló munkából, maga a grófnő is, a hasíték még mindig meredek volt, ló üggyel-bajjal ereszkedett le rajta, s még keservesebben kaptatott fel a községi útra; veszélyben azonban - állíthatjuk - a lovak megértik és teljesítik gazdájuk szándékát. Miközben az ifjú grófnő még habozott, elmenjen-e Marthe-tal, s magyarázatot követelt, Michu, aki dombja tetejéről a csendőrök felvonulását kémlelte, megértve rögtön az ügynökök tervét, már-már kétségbeesett: senki sem jön, kudarcot vallott. Az egyik különítmény a park falát követte elnyújtott vonalban, minden egyes csendőr magányos őrszem volt inkább, látó- és hallótávolságra egymástól, hogy a legkisebb neszt, a legparányibb jelet is észrevegye, felfedezze. Michu lekushadt, fülét a földre tapasztotta, indián módszerrel a hang erejéből számította ki, mennyi ideje maradt.

„Elkéstem! - gondolta. - Violette megkeserüli! Átkozott sokáig tartott, amíg leszopta magát... Most mihez fogjak?"

Hallotta, amint az erdőből alászállingózó csapat elhalad a kapu előtt, a másik meg a községi úton menetel: úgy fordult mindkettő, hogy találkozzanak.

- Öt-hat perc még! - állapította meg.

És most elébe toppant a grófnő! Michu vasmarokkal megragadta, a rejtekútra lökte.

- Csak menjen, egyenesen!... Vezesd a lovamhoz - mondta feleségének -, és vigyázzatok, mert a csendőrök nem süketek!

Jött Catherine a korbáccsal, kesztyűvel, kalappal, jött Gothard a kancával - ez felvillanyozta Michut, akit a veszély mindig megihletett: kifog a csendőrökön éppúgy, mint az imént Violette-en! Gothard felhajszolta a kancát az árok oldalán, valósággal megbűvölte az állatot.

- Rongy van a patáján!... Hadd öleljelek meg érte! - És az intéző karjába kapta a fiút.

Majd úrnőjéhez engedte a paripát, s átvette a kesztyűt, kalapot, korbácsot.

- Okos gyerek vagy, megérted, mit akarok - mondta Gothardnak. - Rúgtass fel te is ezen az úton, üld meg szőrén a lovadat, vágtass toronyiránt a major felé, hogy magad után csald a csendőröket, és összeszedd azt a széthúzott különítményt ott - és kézmozdulattal egészítette ki a mondottakat, az irányt mutatta. - Te meg, kislány - fordult Catherine-hoz -, fordíts hátat Gothardnak, mert azon az úton is jönnek csendőrök, amelyik Cinq-Cygneből Gondreville-be visz: vond el őket a kastélytól, és neki az erdőnek! Egyszóval legyetek rajta, hogy senki se essen a nyakunkba a mélyúton.

Catherine és ez a nagyszerű siheder, akinek ragyogó eszét még lesz módunk megcsodálni ennek az ügynek a során, végre is hajtották a rájuk bízott hadmozdulatot: elhitették mind a két csendőrrajvonallal, hogy prédájuk menekül. A csalóka holdvilágban a csendőrök alig látták az üldözötteket, nem tudták kivenni alakjukat, ruhájukat, fogalmuk sem volt, férfiak-e, nők-e, és hányan vannak. De azért utánuk vetették magukat a „Fogd fülön, aki szalad!”-elv alapján, amelyről Corentin - mint láttuk - erélyesen kimutatta a brigadérosnak, hogy ostobaság és a rendőrség magasabb köreiben használhatatlan. Michu okosan tette, hogy a csendőrösztönre épített; kevéssel a grófnő után, akit Marthe elvitt a megjelölt helyre, ő is az erdőbe ért.

- Szaladj haza - mondta a feleségének. - A párizsiak alighanem az erdőt is megrakják csendőrrel, nem tanácsos itt maradni. Még szükség lesz a mozgási szabadságunkra, ne félj.

És az intéző eloldta a lovát, kérve Laurence-t, hogy kövesse.

- Addig nem megyek tovább - szólt a grófnő -, míg biztosítékot nem kapok magától, míg meg nem mondja, mért törődik velem, mert végtére is, maga Michu...

- Kisasszony - felelt a férfi szelíden -, két szóval elmagyarázom, mi az én szerepem. Én őrzöm a Simeuse urak vagyonát, bár erről ők nem tudnak. Megboldogult édesapjuktól és drága édesanyjuktól, pártfogómtól kaptam erre nézve utasítást. Ezért játszottam a véres szájú jakobinust, kis gazdáimnak akartam hasznára lenni; sajnos későn fogtam hozzá, az idősebbeket már nem menthettem meg!

Elfulladt a hangja.

- Amióta a fiatalurak elmenekültek, én juttattam ki nekik annyit, amennyiből tisztességgel megélhettek.

- A strasbourg-i Breintmayer-cég közvetítésével? - kérdezte Laurence.

- Úgy van, kisasszony, ők Girellel, egy troyes-i royalistával tartottak összeköttetést, aki éppúgy adta a jakobinust, mint én, a vagyonát mentette. Az a cédula, amit az ön bérlője egy este, hogy a városból kifelé tartottunk, felszedett, erre az ügyre vonatkozott, és bizony megüthettük volna a bokánkat: az életem már nem az enyém volt, hanem az övék, ugye? Gondreville-t se tudtam megszerezni. Honnan szed magamfajta ember annyi aranyat? A nyakamba kerül, ha számon kérik tőlem. Arra gondoltam, majd később vásárolom vissza a birtokot; de ez a csirkefogó Marion egy másik csirkefogónak, Malinnek dolgozott. Mindegy, Gondreville akkor is visszaszáll majd a gazdáimra. Ez az én dolgom. Négy órája ha van, puskavégre is kaptam a tanácsos urat, kis híja volt, hogy otthagyja a fogát!... A csodába is, ha kinyúlik, Gondreville-t dobra verik, eladják, s ön megveheti. És ha én is rajtavesztek, a

feleségem átadott volna önnek egy levelet, ebből megtudta volna, hogyan juthat a szükséges összeghez. De ez a kötélrevaló azt mondta a cimborájának, Grévinnek, egy másik brigantinak, hogy a Simeuse urak összeesküsznek az első konzul ellen, hogy itt vannak a környéken, és hogy okosabb kiszolgáltatni őket, megszabadulni tőlük, mert akkor nyugodtan ülhet Gondreville-ben. Aztán jött két kém is, két minden hájjal megkent kopó, úgyhogy leraktam a puskámat, és egy percet se vesztegetve ideszaladtam, hogy talán a Kisasszony tudja majd, mint értesítse a fiatalurakat ... Hát ennyi, amit mondhatok.

- Megérdemelné, hogy nemesember legyen - mondta Laurence, kezét nyújtva Michunek, aki térdre akart ereszkedni, hogy megcsókolja.

Laurence azonban észrevette a szándékát, nem engedte:

- Maradjon, Michu! - mondta olyan hangon és olyan tekintettel, amely egy pillanat alatt megváltotta tizenkét év szenvedését.

- Ön megjutalmaz, mintha máris teljesítettem volna a feladatomat - mondta Michu. - Hallgassa csak: a nyaktiló huszárjai! Gyerünk, beszélgessünk másutt.

Michu megmarkolta a kanca kantárját, arra az oldalra állt, melynek a grófnő eddig hátat fordított, s azt mondta neki:

- Tapadjon a nyergéhez, csépelje a lovát, és védje az arcát az ágaktól, másra most ne legyen gondja.

Félóra hosszat vezette a lányt sebes vágtában, jobbra tért, balra tért, vissza is tért, időnként a tisztásokon saját útját keresztezte, hogy összezavarja a nyomokat; végül megálltak.

- Magam sem tudom, hol vagyok - nézett körül a grófnő -, pedig éppen olyan jól ismerem az erdőt, mint maga.

- A közepén vagyunk - felelte Michu. - Két csendőr lohol utánunk, de üthetik bottal a nyomunkat!

A hely, ahová az intéző Laurence-t vezette, festői volt, s mivel drámánkban a főhősökkel és magával Michuvel kapcsolatosan döntő szerephez jutott, az elbeszélő úgy érzi, kötelessége megrajzolni. A vidéket egyébként, mint majd látni fogjuk, a Császárság törvényszéki évkönyvei is megörökítették.

A nodesme-i erdő valaha a Miasszonyunk monostor birtokához tartozott. Magát a monostort aztán bevették, kifosztották, lerombolták, kő kövön nem maradt belőle, eltűnt a föld színéről barátostul, jószágostul. A kincset érő erdőre Champagne grófjai tették rá a kezüket, majd később elzálogosították, s megváltak tőle. Hatszáz esztendő múlt el, dús varázsköntösével a természet betakarta a romokat, zöld torka elnyelte őket - egyik legszebb kolostorunk emlékét egy bucka őrzi csupán, árnyat osztó, sudár fákkal és áthatolhatatlan bozóttal körös-körül, melyet Michu 1794 óta igyekezett még sűrűbbé tenni, tövises akácokkal fonva össze a bokrok meg-megszakadó láncát. A bucka tövében terjengő mocsár ma már láthatatlan forrásból táplálkozik; annak idején bizonyára ez a forrás vonzotta ide az alapító barátokat. Csak akinek birtokában volt az erdő térképe, egyedül a gazda ismerhette a nyolcszáz éves Nodesme név eredetét, egyedül ő tudhatta, hogy a sűrűség szívében valaha kolostor állt. Simeuse márki, akit egy birtokvita már régebben rákényszerített, hogy előkeresse térképeit, csupa véletlenségből botlott rá erre a sajátosságra, s amikor először zendült meg feje fölött a Forradalommal terhes ég, kutatni kezdett a kolostor után - érthető hátsó gondolattal. A kerülő úgy ismerte az erdőt, mint a saját tenyerét, persze segítségére sietett gazdájának, és erdészérzéke nyomra is vezette, meghatározta a kolostor helyét. Az erdőt öt főbb út szelte át - némelyikük már elvadultan, alig

kivehetőn -, és irányukat vizsgálva, Michu megállapította, hogy mind a halomhoz és a láphoz torkollanak: valaha Troyes polgárait, Arcis, Cinq-Cygne és Bar-sur-Aube völgyének népét szállították. A márki ásatni akart a dombon, de erre a munkára csak idegeneket alkalmazhatott. A körülmények változása aztán lefogta a kezét, de ettől kezdve Michu nem tudott szabadulni a gondolattól, hogy a bucka méhében kincsek vagy az apátság alapkövei rejlenek. Folytatta a feltárást; a láp szintjén, két fa közt, a dombocska egyetlen meredélye tövében a talaj üregesen dongott. Egy holdvilágos éjszakán Michu csákánnyal felszerelkezve jött ide, s egy pincegádort szabadított ki: kőlépcső bélelte. Legmélyebb pontján a mocsár három lábnyi, formája vakolókanálé, melyet nyelével a buckába tűztek - a szemlélődő rögtön arra gondol, hogy e műsziklából forrás fakad, szétszivárogva, felszívódva aztán a rengeteg erdőben. A láp szélén vízinövények tenyésznek, égerfák, füzek, kőrisfák; itt futnak össze az ösvények, korcsai a hajdani utaknak és erdei járatoknak, melyek ma már használatlanok. A mocsár vize élővíz, csak éppen szunnyadni látszik a széles levelű növények, a zsázsa takarója alatt; a makulátlan zöld lap alig érzékelhetően illeszkedik a finom szálú, buja füvet hajtó partok foglalatába. Település nincs a közelben, csak az erdő vadjai látogatják. Szentül hitték, hogy a láp alatt semmi sincsen, a halmot pedig megközelíthetetlennek tartották - kerülők és vadászok ennélfogva sose kereskedtek az erdőnek ebben a zugolyában, amely a legrégibb irtáshoz tartozott: Michu szálerdőt szánt ide, amikor a kiaknázás sora rá esett. A lejáró boltíves pincehelyiségbe vezetett, tiszta volt és egészséges, épületkővel kirakva - úgynevezett *in-pace,* a kolostorok föld alatti börtöne. A kis pinceszoba friss levegőjét, a dongaboltozat és lépcsőcsonk épségét a forrás érteti meg, melyhez a rombolók sem nyúltak, továbbá egy igen vastag tégla- és cementfal, amilyent a rómaiak is raktak: ez fogta fel a leszivárgó vizet. Michu hatalmas kövekkel elfödte a rejtek bejáratát; s hogy megtartsa magának, és megpecsételje a titkot, ezentúl mindig felkapaszkodott a dombra, áttört az erdőn, s a meredélyről ereszkedett a pince szája elé ahelyett, hogy a mocsár felől közelítette volna meg. Amikor a két menekülő ideért, szép holdvilág volt, a halmocska százados fái ezüst sugárzásban álltak, pajkos fények bújócskáztak az erdőnyelvek remek sűrűiben - az idetorkolló utak formálták ki ezeket a nyelveket, egyiket kikerekítve, a másikat kihegyezve, itt egy szál fával, amott egész ligettel rakva pontot a végükre.

A félhomályban is ellenállhatatlan volt ez a látvány, a kígyózó ösvények, a hosszú erdei út nagyszerűsége, a lombok feketéllő fala. A keresztút ágain-levelein átszűrődő holdvilágban a zsázsa és tavirózsa közt gyémántosan fel-felszikrázott a nyugodt, titkos víztükör. Csak a békák éneke törte meg a kedves erdőzug némaságát, a levegő éles volt és erős - a szabadság levegője.

- Csakugyan biztonságban vagyunk? - kérdezte a grófnő.

- Biztonságban, kisasszony. Hanem dologra mind a ketten. Kösse a lovakat egy fához annak a buckának a tetején ott, és kösse be kendővel a szájukat - mondta Michu, s odaadta a nyakravalóját -, okos állatok, tudni fogják, hogy most mukkanniuk sem szabad. Ha ezzel végzett, ereszkedjék le egyenest a víz fölé itt a meredeken, de ügyeljen, be ne akadjon a ruhája: én odalenn várom.

Mialatt a grófnő a lovakkal foglalatoskodott, elrejtette, megkötötte, elnémította őket, Michu, a köveket félrerakva, kinyitotta a pincét. És Laurence, aki eddig azt hitte, apróra ismeri az erdejét, ámulatára egy föld alatti folyosó dongaíve alatt találta magát. Michu aztán újra felboltozta a köveket, kőmíves ügyességével dolgozott. Alig készült el ezzel, lódobogás, beszéd verte fel az éjszakát; a csendőrök voltak, Michu mégis nyugodtan tüzet csiholt, meggyújtott egy fenyőgallyat, s bevezette a grófnőt az *in-pacé*-ba, ahol még ott hevert a gyertyavég, mellyel a helyiséget átkutatta. A vasajtó több vonal vastag volt, de itt-ott rozsdamarta lyuk

ektelenítette, az erdész foldozta meg; kívülről vasrudak zárták, jobb és bal felől a falba ékelve. A kőpad felett, amelyen a holtfáradt grófnő most megpihent, megmaradt még a falba ékelt vasgyűrű.

- Megérkeztünk a szalonunkba, most aztán cseveghetünk mondta Michu. - A zsandárok meg kergethetnek odafönt, amíg kedvük tartja, legfeljebb elkötik a lovainkat, más baj nem érhet.

- Ha elkötik őket, bátyáim és a d'Hauteserre-ek halálra vannak ítélve!... Lássuk csak, mit tud!

Michu elmondta azt a keveset, amit Malin és Grévin eszmecseréjéből elcsípett.

- Útban vannak Párizs felé, reggelre oda kell érniük - mondta Laurence, amikor az intéző befejezte.

- Akkor végük! - kiáltott fel Michu. - Hisz a sorompóknál figyelni fogják, ki jön, ki megy! Malinnek létérdeke, hogy bemárthassa a gazdáimat, és így eltegye őket láb alól.

- Én meg semmit se tudok a vállalkozás általános tervéről! - tört ki Laurence. - Hogyan értesítsem Georges-ot, Riviere-t és Moreau-t? Hol találnék rájuk egyáltalán? De most csak bátyáimra és a d'Hauteserre-ekre gondoljunk, feltétlenül be kell érnie őket.

- A távjelző gyorsabb a legjobb lónál - mondta Michu -, és valamennyi nemes közül, akiknek ebben az összeesküvésben részük van, az ön fivéreit hajszolják majd a legádázabbul. Ha megtalálom, idehozom őket, itt meghúzódhatnak, míg minden el nem dől; szegény édesatyjuk talán valami égi jelt kapott, amikor ennek a rejteknek a nyomára igazított: megérezte, hogy menedéke lesz a fiainak!

- A kancám Artois gróf istállójából származik, a legszebb angol lovától; de már harminchat mérföldet futott, kidőlne a cél előtt.

- Az én lovam se sokkal hitványabb - felelte Michu -, és ha ön harminchat mérföldet tett meg, rám már csak tizennyolc jut, ugye?

- Huszonhárom - mondta Laurence -, mert ötkor indultak. Lagny felett megtalálja őket, Coupvrai-ban, hajnalban innen mennek tovább, hajóslegénynek öltözve, mert úgy tervezik, hogy hajón lopják be magukat Párizsba. - Tessék - lehúzta ujjáról anyja jegygyűrűjének a felét -, ezzel igazolja magát, a másik felet nekik adtam. Ma éjjelre a coupvrai-i erdész, egyik katonájuk apja rejti el őket az erdő közepén, egy elárvult szénégetőkunyhóban. Összesen nyolcan vannak. A két d'Hauteserre, fivéreim és négy emberük.

- Kisasszony, a katonák után senki se fogja törni magát, elég, ha a Simeuse urakkal foglalkozunk, a többiek mentsék a bőrüket, ahogy tudják. Majd kiáltunk nekik, hogy „Ég a ház", ebből értenek.

- Cserbenhagyjuk a d'Hauteserre-eket? Soha! - pattant fel Laurence. - Vagy együtt pusztulnak, vagy együtt szabadulnak mind, ahányan vannak!

- Ezek a kurtanemesek? - ellenkezett Michu.

- Csak lovagok, igaz; de közel állnak a Cinq-Cygne-ekhez és Simeuse-ökhöz. Beszéljék meg, melyik a legbiztosabb út, aztán hozza el ide mind a négyüket.

- Itt vannak a csendőrök! Hallja őket? Tanakodnak.

- Hogy befejezzük: ma este már kétszer szerencséje volt, hát rajta! Hozza vissza, bújtassa el őket ebben a pincében, itt aztán szaglászhatnak utánuk! Nekem semmi hasznomat se veszi - folytatta Laurence dühösen -, csak gyanút keltenék, nyomra vezetném az ellenséget. Viszont ha veszteg maradok, a rendőrségnek esze ágába se jut feltenni, hogy a fiúk visszajöttek az

erdőbe. Egyszóval most minden azon múlik, talál-e öt jó lovat, amivel hat óra alatt ideérnek Lagnyból: öt lovat, amit aztán otthagynak dögrováson egy árok fenekén.

- És a pénz? - kérdezte Michu; amíg a grófnő beszélt, ő erősen gondolkodott.

- Múlt éjjel száz aranyat adtam a bátyáimnak.

Felelek értük - kiáltotta Michu. - De ha már itt rejtőznek, nem szabad meglátogatnia őket, a feleségem vagy a kisfiam hoz majd élelmet nekik kétszer egy héten. De engem is érhet baj, történhet velem valami, hadd mondjam el hát, kisasszony, hogy a padlásom mestergerendája ácsfúróval át van lyukasztva. A lyukat egy nagy csapszöggel dugtam be, s az erdő egyik részének térképe van benne. Azokat a fákat, amiket a térképen piros pont jelöl, a valóságban fekete jelzés különbözteti meg a tövükön. Megannyi jelzőoszlop mind. Mármost minden ilyen jelzőoszloptól balra a harmadik vén tölgyet kell megkeresni, előtte két lábnyira, hat láb mélységben elásva bádogtokot talál, a tartalma százezer aranyfrank. Ez a tizenegy fa, mert csak ennyi van, ez a Simeuse-ök egész vagyona, mióta Gondreville-t elvették tőlük.

- Száz évbe is beletelik, míg a nemesség talpra áll a rámért csapások után! - mondta lassan Cinq-Cygne kisasszony.

- Van jelszavuk is? - kérdezte Michu.

- *Franciaország* és *Károly* a katonák számára; *Laurence* és *Lajos*, ha a d'Hauteserre-ekkel és Simeuse-ökkel találkozik. Teremtőm! Tizenegy év után tegnap láttam őket először, és ma megtudom, hogy halálos veszélyben forognak, s micsoda halál veszélyében! Michu - folytatta elboruló arccal -, viselkedjék éppoly körültekintően a következő tizenöt órában, mint amilyen nagylelkűen és áldozatosan az elmúlt tizenkét esztendő alatt viselkedett. Ha a fivéreimnek bajuk esik, belepusztulok... Nem - húzta ki a derekát -, annyi erőm lesz még, hogy megöljem Bonapartét!

- Erre ketten leszünk, ha minden összeomlik.

Laurence megragadta intézője kérges kezét, angol módra hevesen megszorította. Michu az órájáért nyúlt: éjfél volt.

- Ki kell törnünk innen, lesz, ami lesz - mondta. - És az a csendőr, aki utamat állja, ráfizet!... Ön pedig, grófnő (és ezt ne vegye illetéktelen parancsnak a részemről), lóhalálában vágtasson vissza Cinq-Cygne-be, ők már ott vannak, kösse le őket.

Michu kibontotta a nyílást, figyelt: semmit se hallott; lehasalt, fülét a földhöz tapasztotta, majd felugrott:

- A Troyes felőli mezsgyén járnak - mondta -, no, majd megtáncoltatom őket!

Kisegítette a grófnőt, s feltornyozta a köveket. Hogy végzett, Laurence kedves hangja szólította: a grófnő nyeregben akarta látni, mielőtt ő is lóra száll. A kemény férfi könnyezett, amikor utoljára találkozott a tekintetük; ifjú úrnőjének azonban száraz maradt a szeme.

„Michunek igaza van, foglalkoztatni kell őket" - gondolta, amikor újra csend lett.

Elviharzott Cinq-Cygne felé.

D'Hauteserre-né nem hitte, hogy a Forradalomnak vége, másrészt ismerte kora sommás igazságszolgáltatását, s most, hogy fiait halálveszedelemben tudta, ugyanaz az éles fájdalom, mely megfosztotta eszméletétől és erejétől, fel is élesztette. Emésztő kíváncsiságtól hajtva lement; a szalonban életképfestő ecsetjére méltó látvány fogadta. A plébános még mindig ott rostokolt a bosztonasztalnál; a játékpénzeket gépiesen rakosgatva, szeme sarkából Corentint és Peyrade-ot figyelte, akik a kandalló sarkában álltak halk eszmecserébe mélyedten. Corentin

ravasz tekintete többször keresztezte a pap nem kevésbé ravasz tekintetét; ám a vívóhoz hasonlóan, aki emberére akad, s az első összecsapás után védelmi állásba vonul vissza, mindketten rögtön félrekapták a szemüket. A kapzsi Goulard, e behemót, elhájasodott hústorony mellett állt a jó d'Hauteserre, meredten szikár lábain, akár egy gém, és még alig ocsúdva elképedéséből. A bíró polgár módra volt öltözve, de a ruha nem takarta el az egykori szolgát. D'Hauteserre-rel együtt bambán meredt a csendőrökre, s köztük a váltig csak hüppögő Gothard-ra, akinek a keze már lilásra vált és megdagadt a szoros kötélcsomóban. Catherine magatartása nem változott, egyszerű, mit sem sejtő lány volt, mégis hozzáférhetetlen. A brigadéros, akit Corentin az imént hordott le oktalanságáért, hogy ezt a két bájos ifjoncot hurokra kerítette, maga sem tudta, mitévő legyen, menjen-e vagy maradjon. Sután ácsorgott a terem közepén, keze a kardja markolatán, szeme a két párizsin. A tátogó Durieu-pár és a cselédség csoportja bámulatra méltó volt: maga a sokfejű szorongás. A légy zümmögése is meghallatszott volna, csak Gothard zokogott fel olykor-olykor görcsösen.

Amikor a halálra rémült és halotthalvány anya kinyitotta az ajtót, és belépett vagy inkább betámolygott Goujet kisasszony karján, akinek a szeme vöröslött a sírástól, a figyelem rögtön feléjük fordult. A két ügynök azt várta - és a kastélyiak tartottak tőle -, hogy nyomukban Laurence is megjelenik. Urak és szolgák úgy mozdultak - belső lökésre -, ahogyan a rugó hajtotta fabábuk végzik azt a taglejtést vagy szemhunyorítást, amely minden tudományuk.

D'Hauteserre-né három hosszú, sietős lépést tett Corentin felé, hangja meg-megbicsaklott, de süvített:

- Az égre, uram, mivel vádolják a fiaimat? És miből gondolja, hogy itt jártak?

A plébános ránézett a koros hölgyre: „Még valami ballépést csinál!" - gondolta, és lesütötte a szemét.

- Hivatalom és megbízatásom tiltja, hogy ezt közöljem önnel, asszonyom - felelte Corentin, s szava egyszerre volt könnyed és nyegle.

A visszautasítás, mely a ficsúr undorító udvariasságába burkoltan még bántóbban hangzott, szíven ütötte az idős anyát; egy karosszékbe roskadt Goujet abbé mellett, kezét összekulcsolta, s felfohászkodott.

- Hol kapták el ezt a bőgőmasinát? - kérdezte Corentin a brigadérost, Laurence kis fegyvernökére mutatva.

- A majorhoz vivő úton, a park fala mentén; a closeaux-i erdő irányában iszkolt a kölyök.

- Hát ezt a lányt?

- Őt? Őt Olivier csípte el.

- Merre ment?

- Gondreville felé.

- A kettő tehát egymással ellentétes irányban haladt?

- Igenis.

- A fiú Cinq-Cygne polgártársnő inasa, a lány meg a komornája, ugye? - kérdezte Corentin a bírótól.

- Úgy van - felelte Goulard.

A két ügynök összesúgott, s Peyrade, magával szólítva a brigadérost, kisietett.

Ekkor belépett az arcisi brigadéros, csaknem suttogva jelentette:

- Én jól ismerek itt mindent, a melléképületeket is átkutattam; hacsak el nem temették a fickókat, nincsenek itt. Most ott tartunk, hogy puskatussal végigkopogtatjuk a padlót és a falakat.

Peyrade visszajött, intett Corentinnek, s kivitte a várárok réséhez, felhívva figyelmét az ide szolgáló mélyútra is.

- Rájöttünk a turpisságra - mondta Peyrade.

- Én is rájöttem - felelte Corentin. - Ez a kamasz meg az a tacskó lány kifogott ezeken a tökkelütött csendőrökön, és a vad kitört a gyűrűből.

- Biztosat csak reggel tudhatunk - vélte Peyrade. - Az út ázott, fent is, lent is két csendőrrel őriztetem; mihelyt megvilágosodik, a lábnyomok majd megmutatják, kik jártak rajta.

- Patkónyomot látok - mondta Corentin. - Gyerünk az istállókhoz.

- Hány lovuk van? - kérdezte Peyrade d'Hauteserre-től és Goulard-tól, amikor Corentinnel visszatért a szalonba.

- Maga nagyon jól tudja, bíró úr, mért nem felel? - förmedt rá Corentin a tétovázó Goulard-ra.

- Hát... a grófnőnek van egy kancája, aztán Gothard-nak és d'Hauteserre úrnak is van lova.

- Az istállóban pedig csak egy lovat találtunk - mondta Peyrade.

- A kisasszony kilovagolt, levegőzik egyet - mondta, Durieu.

- Gyakori a gyámleányánál az efféle éjjeli sétalovaglás? - dévajkodott Peyrade d'Hauteserre úrral.

- Nagyon is gyakori, a bíró úr is tanúsíthatja - felelte d'Hauteserre gyanútlanul.

- Mindenki tudja, hogy vannak hóbortjai - tette hozzá Catherine. - Éppen lefeküdni készült, amikor kinézett az ablakon; alighanem észrevette a maguk szuronyainak a csillogását, és ez kíváncsivá tette. Hogy elindult, azt mondta nekem, tudni akarja, megint kitört-e a Forradalom.

- Mikor indult el? - csapott le Peyrade.

- Amikor a maguk puskáit meglátta.

- És merre ment ki?

- Azt nem tudom.

- Hát a másik ló hol van? - kérdezte Corentin.

- A cseeen...dőőőőrök... eeelvették tőőőlem! - habogta Gothard.

- Voltaképpen hová indultál? - kérdezte tőle az egyik zsandár.

- Úúúrnőmet kíí...sééértem a ma...jorba.

A csendőr Corentinre nézett, parancsot várt, de a két vallomás oly hamisan s ugyanakkor oly hihetően csengett, annyira őszintének s amellett annyira ravasznak hatott, hogy a két párizsi szeme összevillant, Peyrade megállapítására visszakanyarodva: „Ezeket nem ejtették a fejükre!"

A nemesúr annyi szellemnek sem mutatta jelét, amennyit egy élc megértése igényel. A bíró korlátolt volt. Az anya, az aggódástól bódultan, sületlen kérdésekkel ostromolta a megbízottakat. A cselédséget álmából verték fel, ehhez nem fért kétség. Mármost, amint ezeket az apróságokat mind egybefűzte, s a különböző jellemekről véleményt alkotott, Corentin előtt

tüstént megvilágosodott, hogy ellenfele itt egyedül Cinq-Cygne kisasszony lehet. Hanem a rendőrség minden ügyessége ellenére sok tekintetben hátrányos helyzetben van. Azonfelül, hogy ki kell nyomoznia, amit az összeesküvő természetszerűleg tud, ezer feltevést is elpufogtat, míg végre egyetlenegy célba talál, bizonyosságot hoz. Aztán meg az összeesküvőnek éjjel-nappal a biztonságán jár az esze, nem tartja be a hivatalos munkaidőt, mint a rendőrség. Nincs is könnyebb dolog ennélfogva az összeesküvésnél - ameddig árulója nem akad. Az összeesküvő, aki csak a saját erejére számíthat, orránál fogva vezetheti a rendőrt, aki az eszközök egész tárházában válogathat. Corentin és Peyrade úgy érezte, leleplezték, rászedték őket, bár nem tudták, kicsoda - megtorpantak lelkileg, ahogyan testileg torpantak volna meg egy ajtó küszöbén, amelyről azt hitték, nyitva van, vagy tolvajkulccsal kinyithatják, s egyszerre felfedezik, hogy túlsó oldalán emberek lapulnak, és nyomják vissza az ajtót hangtalanul.

- Állítom - jelentette ekkor az arcisi brigadéros súgva -, hogyha a Simeuse-ök és a d'Hauteserre-ek itt töltötték az éjszakát, akkor az apjuk, anyjuk, Cinq-Cygne kisasszony meg a cselédek ágyába fektették őket, vagy a parkban sétáltak, mert semmi, de semmi nyoma az ittjártuknak.

- De akkor ki figyelmeztette őket? - kérdezte Corentin Peyradetól. - Az első konzul, Fouché, a miniszterek, a rendőrfőnök és Malin tud valamit a dologról, kívülük senki.

- Majd hagyunk a környéken egypár *fület* - súgta Peyrade Corentinnek.

- Nagyon helyes, úgyis van itt elég *füles* - vágta rá a pap; önkéntelenül is elmosolyodott, amikor meghallotta a *fül* szót, és ebből az egyetlen elcsípett szóból mindent megértett.

„Egek! - gondolta Corentin, viszonozva a pap mosolyát - egyetlen értelmes ember! Vele talán dűlőre jutok, ha megkörnyékezem."

- Uraim... - szólt a bíró, holott éppen az első konzul iránti hűségét akarta tanúsítani, s a két ügynökhöz intézte a szót.

- Talán *polgártárs*-at mondana inkább, még áll a Köztársaság! - reccsent rá Corentin, gunyoros pillantást küldve a plébános felé.

- Polgártársak - javított a bíró -, épp beléptem ide, még a számat se nyitottam ki, amikor beszaladt Catherine, és magával vitte úrnője lovaglókorbácsát, kalapját és kesztyűjét.

Az elszörnyedés tompa hördülése tört fel minden mellből, a Gothard-ét kivéve. Minden szem - a csendőrökét és az ügynökökét kivéve - lángoló fenyegetéssel szegeződött az áruló Goulard-ra.

- Jól van, bíró polgártárs - mondta neki Peyrade. - Már tudjuk, hányadán állunk. Az utolsó pillanatban valaki figyelmeztette Cinq-Cygne polgártársnőt - tette hozzá, és észrevehető gyanakvással pillantott Corentinre.

- Brigadéros, hüvelykszorítót ennek a taknyosnak - utasította Corentin a csendőrt -, és zárja külön szobába. Zárják be a lányt is - mutatott Catherine-re. - Eredj, vizsgáljátok át az iratokat - fordult Peyrade-hoz, s a füléhez hajolt:

- Túrj fel mindent, ne érzékenykedj. Abbé úr - a hang bizalmas volt -, fontos beszédem volna önnel.

És magával vitte a papot a kertbe.

- Hallgasson meg, főtisztelendő uram. Azt hiszem, nem tévedek, ha püspökhöz illő bölcsességet tulajdonítok önnek, s feltételezem (négyszemközt vagyunk), hogy megért majd engem: egyedül öntől remélek már segítséget, hogy megmenthessem ezt a két családot, mely

oktalanul szakadékba engedi lökni magát, feneketlen szakadékba. A Simeuse és d'Hauteserre urakat egy alávaló besúgó árulta el, mert minden kormány beépíti embereit minden összeesküvésbe, hogy kifürkéssze céljaikat, eszközeiket és szereplőiket. Ne vegyen egy kalap alá, kérem, a társammal, ezzel a nyomorulttal, ő a rendőrség megbízottja; én viszont a konzuli kormány bizalmát élvezem, s az én szavam a döntő. A kormány pedig nem szomjazik a Simeuse-ök vérére, jóllehet Malin kész örömest állíttatná őket puskacső elé; ha itt tartózkodnak, s nem táplálnak ellenséges szándékokat, az első konzul azon van, hogy visszarántsa őket a szakadék szélétől, mert a jó katonát szívből becsüli. A vezető a társam, nekem látszatra semmi hatalmam sincs, de az összeesküvést illetőleg jó nyomon vagyok. A megbízott Malinnek dolgozik, aki bizonyára megígérte neki támogatását, valami jó állással s talán pénzzel is biztatta, ha kézre keríti a két Simeuse-t. De az első konzul kétségkívül nagy ember, nem állhatja a haszonlesőket. Nem az érdekel, itt van-e a két fiatalember - Corentin a pap egy mozdulatára válaszolt -, annyit mondhatok azonban, hogy a menekvésnek egyetlen módja kínálkozik, semmi több. Ön ismeri a X. év floréal hatodiki törvényt, amely kegyelmet biztosít a még külföldön tartózkodó emigránsoknak azzal a feltétellel, hogy a XI. év vendémiaire elseje, vagyis múlt év szeptember elseje előtt hazatérnek; csakhogy Simeuse és d'Hauteserre urakra, mivel tiszti rangot viseltek Condé seregében, ennek a törvénynek a kivétel szakasza vonatkozik; azzal, hogy francia földre léptek, bűntettet követtek el, ami az adott körülmények között önmagában is elégséges, hogy egy szörnyű összeesküvésbe keverje bele őket. Hanem az első konzul érezte, hogy ez a kivételtevés szerencsétlen dolog, engesztelhetetlen ellenségeket szerez kormányának; a Simeuse-ök tudomására kívánja hozni tehát, hogy semmiféle eljárás nem indul ellenük, ha kérvényt intéznek hozzá, melyben előadják: azért tértek vissza Franciaországba, hogy a törvénynek alávessék magukat, s megígérik, hogy esküt tesznek az alkotmányra. Mondanom sem kell, hogy a folyamodványnak még a letartóztatási parancs kibocsátása előtt Bonaparte kezébe kell kerülnie, pár napjuk van mindössze; én vállalom, hogy eljuttatom hozzá... Nem kérdezem öntől, hol vannak a fiatalemberek - mondta Corentin, látva a pap újabb elhárító kézmozdulatát -, biztosra vesszük sajnos, hogy kézre kerülnek; az erdőt őrzik, Párizs kapuit figyelik s a határokat nemkülönben. Hallgasson meg, nagyon kérem! Bárhol is tartózkodnak ezek az urak Párizs és e között az erdő között, a markunkban vannak; ha már Párizsba értek, egykettőre lefülelik őket, ha visszavonulnak a boldogtalanok, letartóztatják őket. Az első konzul kedveli a nemeseket, és nem állhatja a republikánusokat, igen egyszerű oknál fogva: ha koronáért kapaszkodik, meg kell fojtania a szabadságot! Ez persze köztünk maradjon, titok még. Hát így állunk! Holnapig várok, szemet hunyok; de óvakodjék az ügynöktől; provence-i az átkozott, pokolian ügyes fajzat, Fouché küldte, amint hogy engem meg az első konzul küldött. - Ha a Simeuse urak itt volnának, fél karomat meg tíz pint véremet odaáldoznám a megmentésükre - felelte a plébános -, de bár ön azt állítja, hogy Cinq-Cygne kisasszonnyal tartanak kapcsolatot, örök üdvösségemre esküszöm, ő egyetlen szót sem ejtett erről, s nem tisztelt meg azzal, hogy tanácsomat kérje. És most csak hálás lehetek neki ezért a titoktartásért, ha ugyan titokról egyáltalán beszélhetünk. Tegnap este, mint minden este, bosztonoztunk, a legteljesebb csendben játszottunk fél tizenegyig, és se nem láttunk, se nem hallottunk semmit. Ezen a magányos völgyön egy gyerek nem vághat át, hogy mindenki fel ne figyelne, tudomást ne szerezne róla, és biztosíthatom önt, két hete nem vetődött erre idegen. Márpedig a d'Hauteserre-ek és a Simeuse-ök: ez már négy személy, kis csapat. A derék d'Hauteserre és felesége elismerik a kormányt, minden lehetőt elkövettek, hogy visszahozzák a fiaikat; tegnapelőtt is írtak nekik. Én magam is úgy tudtam és úgy hittem, hogy Németországban időznek, ebbéli szilárd meggyőződésemet csak az önök ideérkezése ingatta meg. Felvilágosíthatom önt továbbá arról is, hogy ebben a házban egyedül a fiatal grófnő nem hajlik meg az első konzul kivételes tehetsége előtt.

„Róka!" - gondolta Corentin.

- Ha a négy fiatalembert főbe lövik, nem a mi lelkünkön szárad! - mondta hangosan, és hozzáfűzte: - Mosom kezemet.

Holdfényes helyre vezette az abbét, s e vészjósló szavakat kiejtve, az arcába vájta a tekintetét. Egy lesújtott, de látszólag mit sem sejtő, megdöbbent ember arca nézett vissza rá.

- Értse meg, főtisztelendő úr - folytatta Corentin -, hogy a Simeuse-öknek a gondreville-i birtokkal kapcsolatos jogai kétszeresen bűnössé teszik őket az alsóbb tisztviselők szemében! Egy szó, mint száz: én Isten és nem a szentek elé akarom terjeszteni az ügyüket.

- Valami összeesküvésről van szó? - kérdezte a plébános ártatlanul.

- Aljas, undorító, gyalázatos összeesküvésről, mely annyira ellenkezik a francia nagylelkűséggel, egyenességgel, hogy csakis közmegvetést arathat.

- Cinq-Cygne kisasszonyban viszont szemernyi aljasság sincs, ezt elhiheti! - csattant fel Goujet.

- Nézze, főtisztelendő úr - felelte Corentin -, megsúghatom önnek, bizonyítékok vannak a kezünkben a bűnrészességét illetően, bár a bíróság még kevesellné az erejüket. Amikor a grófnő meghallotta, hogy jövünk, kereket oldott. Pedig a bírót is ideküldtem.

- Az igaz, de ahhoz képest, hogy mennyire szívén viseli a négy fiatalember sorsát, ön nagyon is a bíró sarkában járt.

A két férfi egymásra nézett, és nem volt több beszédre szükség: mélyre hasító boncnokai voltak a gondolatnak mind a ketten, akiknek egy hangsúly, szemrebbenés, egyetlen szó megmutatja a lélek egészét, ahogyan a vadember is az európai számára érzékelhetetlen jelekből ismeri fel ellenségét.

„Azt hittem, kiszedek belőle valamit, és mindent kitálaltam!” - bosszankodott Corentin.

„Ó, az álnok!” - mondta magában a pap.

A templom ódon toronyórája az éjfelet verte, amikor visszatértek a szalonba. Ajtók csapódása hallatszott: szoba- és szekrényajtókat nyitottak-csuktak. A csendőrök az ágyakat is széthányták. Peyrade a rendőrkém fürge észjárásával kutatott, kopogtatott át mindent. Kíméletlensége megfélemlítette s egyben felháborította a hű szolgákat, akik némán ácsorogtak. D’Hauteserre úr együttérző pillantásokat váltott feleségével és Goujet kisasszonnyal. Senki sem tágított, iszonyú kíváncsiság feszült a lelkekben. Belépett a szalonba Peyrade, az emeletről jött, kezében faragott szantálfa doboz, még a tengernagy hozhatta Kínából. A tetszetős ládikó lapos volt, s akkora, mint egy negyedrét kötet.

Peyrade intett Corentinnek, egy ablakfülkébe vonta:

- Megfejtettem! - lelkendezett. - Ez a Michu, aki nyolcszázezer aranyfrankot kínált Gondreville-ért Marionnak, s aki alig pár órája Malinre vadászott, a Simeuse-ök embere, ez kétségtelen; Marion megfenyegetésével ugyanaz volt a célja, mint Malin ledurrantásával. Azt hittem, mindenféle terveket forgat a fejében, holott egyetlenegyet forgatott; tudomást szerzett a dologról, és idejött, hogy figyelmeztesse őket.

- Malin valószínűleg megtárgyalta az összeesküvést barátjával, a jegyzővel - folytatta Corentin társa következtetéseit -, és Michu a búvóhelyén felfigyelt a Simeuse névre. Rögtön elállt a lövéstől, nyilván azért, mert olyan bajnak kellett elébe vágnia, amelyet Gondreville elvesztésénél súlyosabbnak látott.

- Persze arra is azonnal rájött, kik-mik vagyunk - vélte Peyrade. - Nekem már akkor feltűnt, milyen ritkamód eszes ez a paraszt.

- Ez is csak azt bizonyítja, hogy résen volt - felelte Corentin. - Különben ne áltassuk magunkat, öregem: az árulás messzire bűzlik, és az egyszerű embereknek jó az orruk.

- Ami megint csak a mi malmunkra hajtja a vizet - mondta a provence-i.

- Jöjjön ide az arcisi brigadéros - kiáltotta oda Corentin az egyik csendőrnek. - Küldjük el Michuhöz - ajánlotta Peyrade-nak.

- Már van ott emberünk: Violette.

- De elindultunk anélkül, hogy hírt kaptunk volna tőle - mondta Corentin. - El kellett volna hoznunk Sabatier-t is. Ketten nem győzzük. - Brigadéros - fordult a belépő csendőrhöz, s Peyrade-dal közrefogták -, ne engedje, hogy csúffá tegyék, mint troyes-i rangtársát az imént. Úgy látszik, Michu benne van a dologban-; menjen el a házához, nézzen körül alaposan, és aztán jelentse, mit tapasztalt.

- Egyik emberem lódobogást hallott az erdőben, amikor a kis komornát meg a kis inast elcsípték; valaki vagy valakik búvóhelyet kerestek; négy mokány legényt akasztottam a sarkukba - felelte a csendőr.

És indult is; vágtába kapó lovának patkócsattogása a gyep kövesútján csakhamar elenyészett.

- Nézzük csak: vagy Párizs felé közelednek, vagy visszavonulnak Németország irányába - mérlegelte Corentin.

Leült, spencerkabátja zsebéből jegyzetkönyvet húzott elő, ceruzával két utasítást vetett papírra, lepecsételte őket, és az egyik csendőrt szólította:

- Nyargaljon Troyes-ba, verje fel a prefektust, és kérje meg, hogy már a kelő nappal továbbíttassa a táviratot.

A zsandár is elcsattogott. Útjának célja és Corentin szándéka oly világos volt, hogy a kastélybeliekben elszorult a szív, tetőzött az aggódás; de ez is csak újabb állomás volt keresztútjukon, mert e pillanatban mindannyiuk szeme az értékes ládikán függött. A két ügynök pedig beszélgetés közben egyre ezeket a parázsló tekinteteket fürkészte. Kérges szívükben hideg düh gerjedt, kéjelegtek az általános rémületben. A rendőrnek éppúgy kijut az izgalmakból, mint a vadásznak; csakhogy míg szellemi és testi képességei latba vetésével nyulat, foglyot vagy őzet kerget az egyik, az állam vagy az uralkodó megmentéséért küzd, és busás jutalomra vár a másik. Az embervadászat ennélfogva annyival áll fölötte a másiknak, mint amennyivel az ember fölötte áll az állatnak. Másrészt a rendőrkémnek fel kell emelkednie azoknak az érdekeknek a magaslatára és jelentőségére, melyeket szolgál. Aki nem próbálta ezt a mesterséget, az is megérti, hogy a rendőr lelkét éppannyi szenvedély fűti, mint a vadat űző vadászét. Ilyenformán, haladtában a világosság felé, a két férfi mindinkább nekitüzesedett; arckifejezésük, tekintetük azonban higgadt és hideg maradt, mint ahogy gyanúik, gondolataik, terveik is kiismerhetetlenek maradtak. De aki megfigyeli e rejtett és ismeretlen dolgokat hajtó két kopó lélektani szimatának hatásait, aki kellőképp értékeli kutyafürgeségüket, amely az eshetőségek gyors számbavételével az igazság nyomára igazította őket: joggal remeghetett! Kivételes képességű emberek voltak - mért csúsztak-másztak hát, amikor szárnyalhattak volna? Miféle fogyatkozás vagy bűn, miféle szenvedély aljasította le őket ennyire? Vagy tán a rendőrügynököt is az teszi rendőrügynökké, hogy csupán leselkedni tud, ahogy a gondolkodó író, államférfi, festő, hadvezér meg csak beszélni, írni, kormányozni, festeni, csatázni tud? A kastélybeliek egyet kívántak már csak, de ezt szívből és valamennyien: „Hogy csapna a mennykő ezekbe a gyalázatosokba!” Égett bennük a bosszúvágy. S ha a csendőrök jelenléte nem mérsékli őket, talán ki is robbannak.

- Nincs senkinek se kulcsa ehhez a skatulyához? - nézett körül a cinikus Peyrade, rezes, terebélyes orrának rándításával is megtoldva a kérdést.

Ekkor észrevette - riadtan -, hogy a csendőrök eltűntek a szobából. Maguk maradtak Corentinnel. Corentin kis tőrt vett elő a zsebéből, s hozzáfogott, hogy felfeszítse a ládikát. E pillanatban patkócsattogás hallatszott, előbb az útról, majd a gyep ösvényéről, lélekvesztett vágtatás ijesztő robaja; aztán még szörnyűbb hangok jöttek: zuhanás és hörgés, amint a ló a középső kis torony tövében összerogyott, mind a négy lába kiszaladván alóla. Lovaglószoknya suhogott, és belépett Laurence - mintha villám csapott volna a szalonba, felrezzent mindenki, emberei nyomban utat nyitottak úrnőjüknek. A lány lóhalálában nyargalt, mégsem eresztette a kínzó gondolat, hogy az összeesküvést felfedték; minden reménye füstté vált! Úgy rémlett neki, romok közt száguld: a behódolás forgott a fejében, a fegyverletétel az első konzul előtt. Csak a veszély tudata, a négy fiatalember érdeke ösztökélte valóságos izgatószerként, legyűrve fáradtságát és kétségbeesését; másként menten elájult volna. Kis híján megölte kancáját, hogy a halál és unokafivérei közé furakodhassék. És most ott állt ez a hős lelkű lány halványan, fáradt arccal, fátyla félrecsúszva, ostora a kezében - ott állt a küszöbön, égő tekintete körbefutott, az elébe táruló kép mélyére hatolt; Corentin epés, zárkózott vonásai egy pillanatra megélénkültek, amiből mindenki megértette, hogy a két igazi ellenfél végre szemtől szembe került. És már kezdődött is a rémületes párviadal. Ahogy a ládikát Corentin kezében megpillantotta, a fiatal grófnő felemelte korbácsát, és olyan lendülettel vetette rá magát a férfira, akkorát csapott a kezére, hogy az elejtette a dobozt; Laurence meg felkapta, s még mielőtt a két ügynök feleszmélt volna, bevágta a tűzbe, majd fenyegető tartással a kandalló elé állt. Szemében szikrázott a megvetés, márványos homloka, pittyedt ajka érzékenyebben sértette ellenfeleit, mint a dölyfös mozdulata, amellyel holmi mérges állattá silányította Corentint. A derék d'Hauteserre-ben feltámadt a lovag, a vér az arcába szökött, sajnálta, hogy nincs kard a keze ügyében. A cselédek fellélegzettek. Íme a megtorlás, amelyért epedtek: lesújtott az egyik rendőrkémre. Örömüket azonban visszafojtotta a szörnyű félelem: a padláson még mindig ott dobogtak a csendőrök. A *kopó*-ban - ez az erőteljes kifejezés összefoglalja a rendőrügynökök minden válfaját, mivel a köznyelv nem tesz különbséget a sokféle jellemű és jellegű emberek közt, akik a kormányok nélkülözhetetlen „gyógyászati" szolgálatát ellátják - a kopóban az a nagyszerű és megkapó, hogy lehetetlen megsérteni; a papok keresztényi alázata él benne, a megvetést megveti, s korlátul állítja maga és az üresfejű tökfilkók közé; a szitkok lepattannak érchomlokáról, úgy nyomul célja felé, mint páncélos állat, melyet csak ágyúgolyó fog; de ha körmére koppintanak, annál dühösebb aztán - s ebben ismét az előbbi állathoz hasonlít -, éppen mert páncélját sebezhetetlennek vélte. A Corentin ujjait égető korbácscsapás efféle páncéltörő ágyúlövés volt, s az utálat, mellyel ez a nagyszerű nemeslány suhintott, nemcsak a bámész népség, hanem önmaga előtt is megalázta az ügynököt. Peyrade odaugrott a kandallóhoz, mire Laurence belerúgott; a provence-i azonban megkapta a lábát, fölemelte, s a szemérmesség arra késztette a grófnőt, hogy a karosszékbe dőljön, amelyben az imént aludt. A tragédia egy pillanatra komédiába csapott át; az élet kedveli az efféle ellentéteket. Az ügynök keze megperzselődött, amint a ládikáért nyúlt; mégis megkaparintotta, letette a földre, és ráült. Mindez sebesen pergett és szótlanul. Corentin is felocsúdott, az ütés már nem sajgott annyira; megragadta Laurence kezét, hogy féken tartsa.

- Ne kényszerítsen rá, *szép polgártársnő,* hogy erőszakot alkalmazzak - sziszegte pimasz udvariasságával.

A kandallóban kialudt a tűz, Peyrade közbelépése elfojtotta.

- Csendőrök, ide! - harsogta Peyrade, de nem mozdult fura helyzetéből.

- Megígéri, hogy jó kislány lesz? - kérdezte Corentin komiszul, felvette tőrét a földről, de nem követte el azt a hibát, hogy nekiszegezze a lánynak.

- Ennek a doboznak a titkai nem érdeklik a kormányt - mondta Laurence hangjában a szomorúság árnyékával. - Levelek vannak benne, és ha majd elolvasták őket, minden elvetemültségük ellenére szégyenkezni fognak... Ha egyáltalán tudnak még szégyenkezni - tette hozzá kis szünet után.

A plébános egy pillantást küldött felé: „Csillapodjék, az ég szerelmére!" - ez volt az üzenet.

Peyrade felállt. A doboz feneke, amely a parázzsal érintkezve csaknem teljesen elégett, rőt foltot hagyott a szőnyegen. Födele is elszenesedett, az oldallapok meglazultak. Ekkor ez az otromba Scaevola, aki barackszín nadrágja ülepét, íme, feláldozta a rendőrség istenének és a félelemnek, könyvtáblák módjára széthajtotta a ládikó két oldalát: három levél és két hajfürt hullott a játékasztal posztójára. Ősz tincsek voltak, de nem egyenlőképpen fehérek, s amikor ezt megállapította, Peyrade elvigyorodott, és Corentinre nézett. Ez elengedte Laurence-t, odament, hogy elolvassa a levelet, amelyből a hajfürtök előkerültek.

Laurence is felkelt, az ügynökhöz lépett:

- Olvassák csak fennhangon, legyen ez a büntetésük - mondta. De azok csak átfutották a levelet, így a grófnő saját maga olvasta fel:

Kedves Laurence, hallottuk a férjemmel, milyen szépen viselkedett letartóztatásunk szomorú napján. Tudjuk, hogy éppúgy szereti drága fiainkat, és éppoly kevéssé tesz különbséget köztük, mint jómagunk; ezért a Maga gondjaira bízunk valamit, ami számukra becses és egyben gyászos is. Az ítéletvégrehajtó úr épp levágta a hajunkat, mert már csak perceink vannak hátra, és megígérte, eljuttatja Magának azt a két emléket, melyet imádott árváinknak hagyhatunk. Ennyi marad belőlünk mindössze, őrizze meg majd, s ha kiderül az ég, adja oda nekik. Utolsó csókunkat és áldásunkat küldjük vele. Utolsó gondolatunk fiainkhoz, Magához és végül Istenhez száll! Szeresse őket nagyon.

Berthe de Cinq-Cygne Jean de Simeuse

Mindenki könnyezett, míg Laurence a levelet olvasta.

A grófnő most a két rendőrkémhez fordult, határozott hangon, megsemmisítő tekintettel mondta:

- Magukban annyi emberség sincs, mint *az ítéletvégrehajtó* úrban!

Corentin a hajfürtöket nyugodtan a levélbe tette, a levelet meg az asztalra, egy játékpénzzel teli kosárkát helyezve rá nehezékül. Vérlázító volt ez a hidegvér ennyi meghatottság közepette. Peyrade kisimította a két másik levelet.

- Ami ezeket illeti - szólalt meg Laurence -, majdnem egyformák. Hallották a végrendeletet, tessék: a végrehajtása. A szívemnek ezzel nincs is titka többé, ez minden!

Andernach, 1794, az ütközet előtt.

Drága Laurence-om, hadd mondjam el: szeretni fogom Magát, míg csak élek; de lehet, hogy meghalok, tudja meg hát: Paul-Marie éppúgy szereti Magát, mint én. És ha csakugyan elesem, egyedül az vigasztal, hogy drága bátyám a Maga férje lehet anélkül, hogy engem a féltékenység marjon, ami elkerülhetetlen, ha mind a ketten életben maradunk, s őt választja. Bár ha meggondolom, ez a döntés nem lepne meg, mert talán különb nálam... és így tovább.

Marie-Paul

- És itt a másik - folytatta Laurence bájos pirulással.

Andernach, a csata előtt.

Kedves Laurence-om, bennem sok a szomorúság; Marie-Paul viszont vidám természet, ami bizonyára jobban tetszik Magának. Egyszer majd választania kell kettőnk közt: megvallom, hogy bár olyan forrón szeretem Magát...

- Emigránsokkal levelezett! - szakította félbe Peyrade, s a fény elé tartva, gondosan vizsgálgatta az írást, nem talál-e a sorok közt vegytintás betoldást.

- Nem tagadom - felelte Laurence, a sárgult papirosú drága leveleket összehajtogatva. - De milyen jogon törtek be otthonomba, hánytorgatják magánügyeimet, és forgatják fel az egész házat?

- Valóban, milyen jogon? - visszhangozta Peyrade. - Megmondom, szép grófnő - és előhúzta zsebéből a rendőrminiszter végzését, rajta a belügyminiszter ellenjegyzésével. - Tessék, polgártársnő, a miniszterek tartják a hátukat...

- Mi is megkérdezhetnénk magától - hajolt Corentin a grófnő füléhez -, milyen jogon fogadott be a házába olyan személyeket, akik az első konzul életére törnek? Ha pedig zokon veszem a korbácsütést, amit az ujjaimra mért, egy szép napon a másvilágra segítem tisztelt unokafivéreit, holott azért jöttem, hogy megmentsem őket...

Corentin szája mozgása és Laurence tekintete elárulta a papnak, mit mond ez az ismeretlen nagy művész; jellel figyelmeztette a grófnőt, legyen óvatos; intését csak Goulard látta. Peyrade megkopogtatta a doboz fenekét, nem üreges-e.

- Ne! Istenem! - Laurence kikapta a fedelet a kezéből. - Össze ne törje... itt van.

Fogott egy gombostűt, s megnyomta az egyik alak fejét: két, rugóval összefogott falapocska szétnyílt, és az egyikből, mely ki volt vájva, előtűntek a Simeuse fiúk parányi képmásai a Condé-sereg egyenruhájában, két, Németországban készült elefántcsont miniatűr. Corentin érezte, hogy új ellenfele egész dühére méltó, félreintette Peyrade-ot egy sarokba, s halkan tanakodni kezdett vele.

- És maga ezt a tűzbe dobta! - mondta az abbé Laurence-nak, szemmel jelezve, hogy a márkiné levelére és a hajfürtökre gondol.

Válaszul a lány csak vállat rántott. Világos beszéd volt mégis: kész mindent odavetni, csak hogy az ügynököket lekösse, s időt nyerjen; a plébános az égre emelte szemét, így fejezte ki csodálatát.

- Gothard-t hallom sírni; hol fogták el? - kérdezte a grófnő hangosan, hogy mindenki értse.

- Nem tudom - felelte az abbé.

- A majorba ment talán?

- A major! - hökkent fel Peyrade. - Szalasszunk oda is valakit.

- Nem - felelte Corentin -, ez a lány nem bízza a fivérei életét holmi közönséges bérlőre. Tartóztatni akar bennünket... Úgy tegyen, amint mondtam, hogy ha már elkövettük azt az ostobaságot, hogy idejöttünk, legalább ne kelljen üres kézzel odábbállnunk.

Corentin odasétált a kandallóhoz, frakkja hosszú, hegyes szárnyait felcsípve, elébe állt, melegedett; olyan képet öltött, úgy viselkedett, úgy mozgott, mintha csak látogatóba érkezett volna.

- Hölgyeim, lepihenhetnek, az embereik úgyszintén. Bíró úr, e pillanatban a maga szolgálataira sem tartunk igényt. Szigorú utasításaink vannak, nem járhattunk el másképpen, mint ahogy eljártunk; de mihelyt végzünk a falak átvizsgálásával (bár úgy látom, jó vastagok), elmegyünk.

A bíró köszönt s távozott. A plébános és Goujet kisasszony azonban nem mozdult. A cselédek is izgatottabbak voltak, semhogy ne várják ki, mint fordul fiatal úrnőjük sorsa. D'Hauteserre-né, aki a kétségbeesett anya figyelmével fürkészte a lányt, mióta visszajött, felállt székéről, megfogta Laurence karját, egy szögletbe húzta - súgva kérdezte:

- Találkozott velük?

- De hát hogy hozhattam volna ide a fiait a tudta nélkül? - tért ki Laurence. - Durieu - fordult az intézőhöz -, nézzen utána, talpra lehet-e állítani a szegény Stellámat, lélegzik-e még.

- Hosszú utat tett? - érdeklődött Corentin.

- Tizenöt mérföldet futott három óra alatt - mondta a lány az abbénak, aki megrökönyödötten nézett fel. - Fél tízkor indultam el innen, és egy óra jócskán elmúlt, mire visszakerültem.

Az órára nézett: fél három volt.

- Tehát beismeri, hogy tizenöt mérföldet lovagolt? - kapott a szavába Corentin.

- Be én - felelte Laurence. - Beismerem, hogy unokafivéreim és a d'Hauteserre urak teljes ártatlanságuk tudatában elhatározták: kérelmezik, hogy ne rekesszék ki őket a kegyelemből, és visszajöttek Cinq-Cygne-be. De amikor tudomásomra jutott, hogy Malin úr valami árulásba készül belerántani őket, elmentem hozzájuk, s ajánlottam, térjenek vissza Németországba... át is jutnak, még mielőtt a troyes-i távjelző riadózhatná a határőrséget. Ha vétettem ezzel, meglakolok érte.

Ez a válasz - Laurence alaposan megfontolta, minden részletében helytállóvá csiszolta - megrendítette Corentin hitét saját elméletében: a grófnő a szeme sarkából leste. Ebben a döntő pillanatban, amikor mindenki e két arcon csüggött, amikor a tekintetek Corentinről Laurence-ra, Laurence-ról Corentinre szálltak, patkócsengés hangzott fel ismét; a ló az erdő felől közeledett vágtában, s a park kapujánál rátért a gyep kis útjára. Szívet állító rettegés rajzolódott ki az arcokon.

Peyrade állított be ragyogva, odasietett a társához, s elég hangosan, hogy a grófnő is értse, jelentette:

- Elcsíptük Michut!

Laurence, akinek orcáit az aggódás, a kimerültség és szellemi képességeinek teljes megfeszítése rózsásra festette, újra elfehéredett, félig aléltan, letaglózva omlott egy karosszékbe. Durieu-né, Goujet kisasszony és d'Hauteserre-né rögtön körülrajzotta, mert fulladozott; jelbeszéddel kérte: messék fel lovaglóruhája kötőit.

- Beugrott... *a fickók* Párizs felé mennek! - mondta Corentin Peyrade-nak. - Módosítanunk kell a parancsokat.

Kisiettek, egy zsandárt állítva a szalon küszöbére. Pokoli ügyességük döbbenetes előnyhöz juttatta őket a küzdelemben; kipróbált fogással tőrbe csalták Laurence-t.

Reggel hatkor - pitymallott - a két ügynök ismét megjelent. A mélyutat vizsgálva megállapították, hogy lovak jártak rajta, az erdő felé mentek. A környék felderítésével megbízott csendőrkapitány még nem tett jelentést, erre vártak. Ebédelni egy cinq-cygne-i fogadóba mentek, előbb azonban utasítást adtak, hogy engedjék ki Gothard-t, aki továbbra is könny-

záporral felelt minden kérdésre, és Catherine-t, aki szintén megmaradt néma mozdulatlanságában - a kastélyt szorító csendőrgyűrűn azonban, melyet egy brigadéros vezényelt, nem lazítottak. Catherine és Gothard a szalonba sietett, kezet csókoltak a karosszékében elnyúló grófnőnek. Jött Durieu is, beszámolt: Stella életben marad, de feltétlen gondos ápolást kíván.

A bíró ideges volt és kíváncsi - a faluban összeakadt Peyrade-dal és Corentinnel. Hallani sem akart róla, hogy kormányküldöttek valami hitvány betérőben ebédeljenek, meghívta őket a házába. Az apátság negyed mérföldnyire esik onnan. Útközben Peyrade megjegyezte, hogy az arcisi brigadéros nem tájékoztatta őket se Michu, se Violette felől.

- Nemesekkel van dolgunk - mondta Corentin -, erősebbek, mint mi. A pap is összejátszik velük, az bizonyos.

Goulard-né éppen a teremnek is beillő, fűtetlen ebédlőbe tessékelte vendégeit, amikor betoppant a csendőr hadnagy, meglehetős ijedt képpel.

- Megtaláltuk az erdőben az arcisi brigadéros lovát - állt Peyrade elébe -, de a gazdája nélkül.

- Nyeregbe, hadnagy úr - reccsent rá Corentin -, és meg se álljon Michu házáig, tudja meg, mi történt ott! Még kisül, hogy megölték a brigadérost.

A hír tönkretette a bíró ebédjét. A párizsiak sietve gyűrték magukba az ételt, ahogy vadászok falnak a pihenőn, és már fordultak is vissza vesszőkasos, postalovas bricskájukon, hogy egy percet se vesztegetve, munkához láthassanak. A szalonban - ahová annyi ijedelmet, bonyodalmat, kínt és kegyetlen szorongást hoztak Laurence-t találták pongyolásan, ott volt még d'Hauteserre úr és felesége, meg Goujet abbé a húgával; a kandalló körül üldögéltek látszólag nyugodtan.

„Ha tényleg a kezükben van Michu - tűnődött Laurence -, idehozták volna. Mért is nem tudtam uralkodni magamon, mért kellett segítenem ezeknek a gazoknak, tápot adnom a gyanújuknak! De még helyrehozhatok mindent!"

- Ugyan meddig tartanak még rabláncon bennünket? - fordult Laurence az ügynökökhöz évődve, fesztelenül.

„Vajon honnan tudja, hogy a szálka a szemünkben: Michu? A kastélyba senki be nem juthatott. *Ugrat* minket" - nézett össze a két rendőr.

- Nem sokáig alkalmatlankodunk már - felelt Corentin. - Három órát töltünk még itt, aztán elnézésüket kérjük, amiért betolakodtunk magányukba.

Választ nem kapott. Ez a megvető hallgatás is fokozta Corentin dühét; Laurence és a plébános meg - két gondolkodó fő egy kastélynyi oktondi között - épült a rovására. Gothard és Catherine ebédre terített a kandalló szomszédságában; az abbé és húga is az ebédelőkkel tartott. A két ügynökre nem hederített se úr, se szolga; a kertben, az udvaron, az úton ődöngtek, s időnként be-benéztek a szalonba.

Fél háromkor jelentkezett a hadnagy.

- Megtaláltam a brigadérost - számolt be Corentinnek -, ott feküdt az úton, amelyik a cinq-cygne-i vadászlaktól a Bellache majorhoz visz, a fején volt egy csúnya zúzódás, valószínűleg az eséstől, más sebet nem láttam. Ahogy elmondja, valami kiemelte a nyeregből, és hátrataszította, de olyan hirtelen és akkora erővel, hogy el sem tudja képzelni, mi történhetett vele; a lába kibújt a kengyelből: másképp ott is hagyta volna a fogát, a megbokrosodott ló árkon-bokron át hurcolja. Michure és Violette-re bíztuk...

- Mit beszél? Michu odahaza van? - támadt rá Corentin, és Laurence-ra sandított.

A grófnő hamiskásan mosolygott - elégtételt kapott.

- Amikor most eljöttem, éppen a végén jártak annak az alkunak, amit tegnap este kezdtek el - felelte a hadnagy. - Mind a kettő kapatosnak látszott, de ez nem is csoda, egész éjszaka boroztak, és még mindig nem jutottak dűlőre.

- Ezt persze Violette mesélte magának - kiáltott fel Corentin.

- Ő.

- Ej, hogy az ember nem lehet ott mindenütt! - pattant fel Peyrade, és Corentinre nézett, aki szintén kétségbe vonta a hadnagy észbeli képességeit.

A fiatalember bólintással felelt az idősebbnek.

- Hánykor ért oda Michu házához? - kérdezte tovább Corentin, elfogva a grófnő pillantását, melyet a kandallón álló órára vetett.

- Két óra lehetett.

Laurence tekintetébe ölelte d'Hauteserre urat és feleségét, Goujet abbét és húgát, akik úgy érezték, azúr köpeny hull rájuk; diadalmas öröm gyúlt fel a szemében, arca kiszínesedett, pillái könnyeket görgettek. Sírt boldogságában - ő, akit a legnagyobb balszerencse csak dacra ingerelt. Fenséges volt e pillanatban - kivált az abbé csodálta, aki eddig nemegyszer fájlalta Laurence férfias természetét, s most rá kellett eszmélnie, mennyire nő is, végtelenül gyöngéd nő; csakhogy érzékenysége mélységes mélyen rejtezik, gránittömb alatt: titkos kincs.

Egy csendőr jött: beengedjék-e a Michu fiát, apjától hozott üzenetet. Corentin bólintott. François Michu, ez a ravasz kis kutya, vérbeli vadászeb, ott várt az udvaron, s amikor arra vetődött Gothard is, aki már szabadon mozgott, a két fiú a csendőr színe előtt összedughatta egy percre a fejét. François megbízatást teljesített: lopva Gothard markába nyomott valamit. Ez utánaosont, amikor felvezették, és sikerült bejutnia Cinq-Cygne kisasszonyhoz; nagy ártatlanul átadta neki a jegygyűrűjét - az egész jegygyűrűt -, amit Laurence szenvedélyesen megcsókolt, megértette, hogy Michu azt üzeni: a négy nemes révbe ért.

- A pa' (a papám) kérdezteti, mit csináljunk a *brigás*-sal? Rossz *bűrben* van.

- Mi baja? - kérdezte Peyrade.

- Hát a feje. Jól *megcsúkolta* a fődet. Egy *csöndér* tud lovagóni, semmi az neki; de főbuckázott, biztossan! A fejin hátul akkora luk van, mint az öklöm e! Főteszem, hogy valami komisz kűbe botlott. Szegén, ha csöndér is, akkor is fáj neki, megszánja az embör.

Ekkor a troyes-i csendőrkapitány fordult be az udvarba, leugrott a nyeregből, és intett Corentinnek; az ügynök az ablakhoz rohant, felrántotta:

- Mi újság?

- Kibabráltak velünk! Öt lótetemet találtunk, agyonhajszolt, csuromverejtékes hullákat, az erdő nagy útjának a kellős közepén hevernek; őrt állítottam melléjük, hogy aztán majd megállapítsuk, honnan valók, kitől származnak. Az erdőt körülfogtuk, senki el nem hagyhatja.

- Mit gondol, hány órakor értek ezek a lovasok az erdőbe?

- Fél egykor.

- Egy nyúl se dughatja ki az orrát a tudtunk nélkül, erre legyen gondja - súgta Corentin a kapitány fülébe. - Itt hagyom magukkal Peyrade-ot, én meg megyek, megnézem azt a szerencsétlen brigadérost. - Maradj a bírónál, majd küldök egy ügyes embert, hogy felváltson - mondta halkan a provence-inak. - Idevalókkal kell dolgoznunk, válogass belőlük.

Majd a társaság felé fordult vészjóslóan:

- A viszontlátásra!

Senki sem köszönt a távozó ügynököknek.

- Mit szól majd Fouché az eredménytelen házkutatáshoz? - morfondírozott Peyrade, felsegítve társát a vesszőkasos császára.

- Ó, még nem mondtuk ki az ámen - súgta vissza Corentin. - Az arisztokraták ott kuksolnak az erdőben.

A szalon egyik ablakára mutatott, melynek kis négyszögein át Laurence figyelte őket:

- Egy nőnek már kitekertem a nyakát, méltó párja volt ennek, és kihozott a sodromból! Ha még egyszer belebotlok, ennek se maradok adós a korbácsütéséért.

- Az ringyó volt - mondta Peyrade -, ez viszont...

- Mit számít? Egyik kutya, másik eb - vágta el Corentin, és intett kocsisuknak, egy csendőrnek, hogy csapjon a postalóra.

A csendőrség tíz perc múlva teljesen és tökéletesen eltisztult a cinq-cygne-i kastélyból.

- Hogy ráztátok le a brigadérost? - kérdezte Laurence a kis François Michut, miután leültette, és étellel kínálta.

- Apám meg anyám azt mondta, életre-halálra fontos, hogy senki be ne jöhessen hozzánk. Én meg, ahogy hallom a lovak dobogását az erdőben, rögtön tudtam, hogy ezekkel a kutya csendőrökkel gyűlik meg a bajunk, no majd távol tartom én őket! A padlásunkon fogtam egypár vastag kötelet, és minden útnak az elején odakötöttem őket egy fához. Aztán mikor hallottam, hogy az egyik úton vágtában jön valaki, kifeszítettem a kötelet olyan magasan, hogy a melléig érjen a lovasnak, és odabogoztam a szemközti fához. Az út ezzel el volt zárva. Sikerült is a dolog. A hold elbújt, a brigadérosom lebukfencezett, de nem halt bele. Hajaj, nehéz élet a csendőrélet! Szóval az ember megteszi, ami telik tőle.

- Megmentettél bennünket! - ölelte meg a fiút Laurence, majd kikísérte a kapuig.

Itt, miután megbizonyosodott róla, hogy egyedül vannak, súgva megkérdezte:

- Van ennivalójuk?

- Épp most vittem nekik egy tizenkét fontos kenyeret és négy palack bort. Hat napig veszteg maradunk.

Laurence visszament a szalonba, ahol kérdő pillantások fogadták; d'Hauteserre-ék, az abbé és Goujet kisasszony csodálattal, de egyben aggódással néztek rá.

- Ezek szerint maga találkozott velük? - tört ki d'Hauteserre-né.

A grófnő mosolygott, ujját az ajkához emelve, s felment a szobájába lefeküdni, mert most, hogy győzött - összeroppant.

Cinq-Cygne-ből Michu házáig a legrövidebb út a Bellache majoré, abba a köröndbe torkollik, ahol az ügynökök tegnap meglepték Michut. Corentin zsandár kocsisa tehát ezt választotta, ahogyan az arcisi brigadéros is tette volt. Míg kerekeztek, az ügynök azon elmélkedett, mi a módja annak, hogy egy brigadéros kiemeltessék a nyergéből. Megrótta magát, amiért ilyen fontos pontra egyetlen embert küldött, s a hibát mérlegelve, szabályt fogalmazott a rendőri kézikönyv számára, amit saját magának írt.

- Ha lerázták a csendőrt, lerázták Violette-et is - következtetett. - Az az öt szerencsétlen pára nyilván a négy összeesküvőt és Michut hozta vissza az erdőbe Párizs határából. - Van Michunek lova? - kérdezte a csendőrt, aki az arcisi őrsnél szolgált.

- De még milyen remek lova van! - felelte a zsandár. - Vadászló, az öreg Simeuse márki istállójából. Tizenöt éves, az igaz, de most többet ér, mint fiatal korában: húsz mérföld után is olyan száraz a szőre, mint a kalapom. Michu meg is becsüli; már kérték tőle, de nem adta semmi pénzért.

- Milyen ez a ló?

- Barnásfekete, a patái fölött fehér foltokkal, sovány, csupa ideg, akár egy arabs ló.

- Hol láttál te arabs lovakat?

- Egy éve, hogy visszajöttem Egyiptomból, volt szerencsém pár mameluk-lóhoz. Tizenegy esztendeje szolgálok a lovasságnál: jártam a Rajnánál Steingel tábornokkal, onnan lementünk Itáliába, aztán az első konzul átvitt Egyiptomba. Most várom a brigadérosi előléptetésemet.

- Akkor hát, amíg én bent leszek Michuéknél, te nézz körül az istállóban; ha tizenegy éve foglalkozol lovakkal, meg tudod állapítani, futott-e egy ló, vagy sem.

- Nézze csak, itt bukott fel a brigadérosunk! - És a csendőr azt a pontot mutatta, ahol az út a köröndbe fut.

- Mondd meg a kapitánynak, jöjjön ide értem, együtt megyünk Troyes-ba.

Corentin leszállt a kocsiról, pár percig a földet kutatta. Majd megvizsgálta a két szemben álló szilfát - egyik a park falát támogatta, a másik a körönd töltésén ágaskodott, melyet a helyi út szelt ketté; és ráakadt valamire, amin eddig mindenki átsiklott: egy gombra, egyenruha gombjára az út porában; ezt fölszedte. A ház konyhájában együtt találta Michut és Violette-et, az asztalnál ültek, és még mindig alkudoztak. Violette feltápászkodott, üdvözölte Corentint, borral kínálta.

- Köszönöm... a brigadérost szeretném látni - mondta a fiatalember, aki egy pillantással meggyőződött róla, hogy Violette több mint tizenkét órája ittas.

- Odafent fekszik, a feleségem van vele - mondta Michu.

- No, brigadéros, hogy érzi magát? - kérdezte Corentin, ahogy a lépcsőn felszaladva meglátta a csendőrt Michuné ágyán, bepólyált fejjel.

A kalap, kard és egyéb felszerelés egy széken hevert. Marthe meg az anyja asszonyi részvéttel ápolta a brigadérost; egyébként nem is tudtak François hőstettéről.

- Varlet urat, az arcisi doktort várjuk - mondta a fiatalasszony -, Gaucher ment érte.

- Hagyjanak egy percre magunkra - kérte Corentin; meglepte, amit tapasztalt: a két nő nyilvánvaló ártatlansága. - Hol érte ütés? - hajolt a brigadéros fölé, s egyenruháját kezdte nézegetni.

- A mellemen - felelte a csendőr.

- Hadd látom csak a szíjait - mondta Corentin.

A fehér szegélyes sárga szíjazaton, mellyel egy nemrég hozott törvény látta el „nemzeti” csendőrségünket, volt egy fémlap, a mezőőrök jelenlegi táblájához hasonló, rajta a különösen csengő hivatalos jelmondat: „Tisztelet a személynek és a tulajdonnak!” A kötél szükségképpen súrolta a szíjazatot, és jócskán lehorzsolta. Corentin kezébe vette a zubbonyt, azt a foltot vizsgálta tüzetesen, ahol az úton talált gomb hiányzott.

- Hány órakor szedték fel magát? - kérdezte a sebesültet.

- Hajnalban.

- Egyenesen ide hozták? - volt a következő kérdés: Corentin észrevette, hogy az ágy vetetlen.

- Ide.

- Ki hozta fel?

- Az asszonyok meg a kis Michu, ő talált rám eszméletlenül.

„Aha. Ha így van, le se feküdtek az éjjel - szögezte le magában Corentin. - Ami a brigadérost érte, nem lehetett se lövés, se botütés, mert ellenfelének is lovon kellett volna ülnie, hogy egy magasságban legyenek, és hogy hozzáférhessen; valamilyen akadály tette ártalmatlanná, ez kétségtelen. Rúd talán? Nem valószínű. Vaslánc? Nyoma maradt volna.”

- Mit érzett? - kérdezte, az ágyhoz lépett, a csendőr fölé hajolt megint.

- Olyan hirtelen vágódtam hátra...

- Az álla alatt fel van sértve a bőr.

- Úgy rémlik nekem - mondta a brigadéros -, hogy valami kötélféle vágott végig az arcomon...

- Megvan - mondta Corentin. - Két fa közt kötelet feszítettek ki, hogy elzárják az utat.

- Az bizony lehetséges - hagyta rá a csendőr. Corentin lement, vissza a terembe.

- No, hát, vén zsivány, üssük végre nyélbe a dolgot! - mondta Michu Violette-nek, de Corentinre nézett. - Százhúszezer frank összevissza, és a magáé a földem. Járadékot veszek.

- Isten a tanúm, hogy nincs többem hatvanezernél.

- Hát nem megmondtam világosan, hogy a többit letörleszti? Itt kotlunk tegnap óta, és ne adj isten, hogy valamiképp megegyezzünk... Amikor elsőrendű földekről van szó!

- A földek jók - bólintott Violette.

- Asszony, bort ide! - kiáltotta Michu.

- Nem volt még elég? - zsémbelt Marthe anyja. - Tegnap kilenc óta ez a tizennegyedik üveg...

- Reggel kilenc óta van itt? - kérdezte Corentin Violette-től.

- Engedelmével, nem. Tegnap estétől fogva nem mozdultam innen, de semmire se mentem: egyre csak itat, és egyre jobban felveri az árat.

- Hja, ha az egyik fölemeli a hangot, a másik fölemeli az árat - mondta Corentin.

Az öregasszony igazat mondott: tucatnyi üres palack sorakozott az asztal végén. Ekkor megjelent az ajtóban a csendőr, odasúgta a hozzásiető ügynöknek:

- Nincs ló az istállóban.

- A fiát a lován küldte a városba, ugye? - jött vissza Corentin. - Hamarosan itt kell lennie.

- Nem, uram - felelte Marthe -, gyalog ment.

- Úgy? És mit csinált a lóval?

- Kölcsönadtam - vágta oda Michu.

- Tartson velem, atyuskám - mondta Corentin az intézőnek -, hadd hullajtsak pár szót a füle kagylójába.

A két férfi kiment a konyhából.

- Azzal a puskával, amit tegnap négykor megtöltött, az államtanácsost akarta elintézni... Grévin, a jegyző felismerte, de nem lehet magára bizonyítani, sok volt a szándék, kevés a tanú. Aztán, nem tudom, hogyan, elkábította Violette-et, és a feleségével meg a kisfiával az egész éjjelt odakint töltötték, hírt vittek Cinq-Cygne kisasszonynak a jövetelünkről, megszöktették a fivéreit, aztán ide hozták őket, hogy hová, azt egyelőre nem tudom. A felesége vagy a fia felbuktatta a brigadérost, meg kell hagyni, elég ötletesen. Egyszóval elbánt velünk. Nagy ördög maga, Michu. De a játéknak nincs még vége, és az nevet a legjobban, aki utoljára nevet. Egyezkedjünk. A gazdái csak nyernek vele.

- Jöjjön, nem akarom, hogy kihallgassanak - mondta az intéző, és bevitte Corentint a parkba, a tó partjára.

A víz láttán az ügynök keményen Michure nézett - nyilván bikaerejében bízott az intéző, hogy belöki a kémet a tóba, melynek három lábnyi vízrétege alatt hét láb vastag iszap húzódott. Michu visszaadta a tekintetet, épp oly keményen. Egy petyhüdt, hideg boa farkasszemet néz egy vörösbarna brazíliai jaguárral - ez volt a kép.

- Nem vagyok szomjas - mondta a divatfi, megcövekelt a rét szélén, és oldalzsebébe mélyesztette a kezét, kis tőrét kereste.

- Nem értjük meg egymást, kár a fáradságért - szólt Michu hűvösen.

- Vigyázzon magára, barátom, a rendőrség nem fogja szem elől veszteni.

- Ha a rendőrség sem nyitja ki jobban a szemét, mint maga, régen rossz mindnyájunknak - mondta az intéző.

- Tehát nem hajlandó?... - nyomta meg Corentin a szót.

- Vágják el inkább százszor a nyakamat, ha ugyan el lehet vágni százszor az ember nyakát, mint hogy egy ilyen csirkefogóval összeszűrjem a levet, mint te!

Corentin végigmérte Michut, még egy pillantást vetett a vadászlakra, az utánakaffogó Couraut-ra, aztán felugrott kocsijára. Troyes-n áthaladtában néhány utasítást adott, majd visszatért Párizsba. Valamennyi csendőrőrs titkos parancsot és irányelveket kapott.

December, január és február folyamán a legeldugottabb sárfészekben is szorgosan és lankadatlanul folyt a nyomozás. A csapszékeket besúgók szállták meg. Három fontos adatot szállítottak Corentinnek: Lagny környékén ráakadtak egy lótetemre, s a ló a Michuéra hasonlított. A nodesme-i erdőben elföldelt öt hátast bérlők és molnárok adták el, ötszáz-ötszáz frankért, egy férfinak, akire ráillett Michu személyleírása. Amikor a Georges rejtegetőit és cinkosait sújtó törvényt meghozták, Corentin szigorított a nodesme-i erdő őrizetén. Végre is Moreau, a királypártiak és Pichegru letartóztatása után az idegenek eltűntek a vidékről. Michunek kiadták az útját, az arcisi jegyző kereste fel a levéllel, melyben az államtanácsos - most már szenátor - kéri Grévint, számoltassa el az intézőt, és mondjon fel neki. Három nap múlva Michu megkapta szabályszerű *felmentvényét*, s ezzel felszabadult. A környék hallatlan megütközésére Cinq-Cygne-be költözött, Laurence neki adta az egész birtok bérletét.

Átköltözésének napja - s ebben a végzet ujját láthatjuk - az enghieni herceg kivégzésének napja volt. A szörnyű megtorlás híre szétsugárzott az országban, egyszerre került nyilvánosságra a herceg letartóztatása, bíróság elé állítása, elítéltetése és halála, amely bevezetőül szolgált Polignac, Riviere és Moreau peréhez.

Corentin bosszúja

Arra az időre, míg majorját felépítik, az ál-Júdás a gazdasági részben vert tanyát az istállók fölött, az emlékezetes árokrés oldalán. Két lovat szerzett, egyet magának, egyet meg a fiának, mert Gothard-ral együtt most már hármasban kísérték Cinq-Cygne kisasszonyt lovas sétáira, melyeknek célja - gondolhatjuk - a négy nemes élelmezése és ellátása volt. François és Gothard a Couraut s a grófnő kutyái segítségével felderítették a búvóhely környékét, hogy megbizonyosodjanak róla, nem kell kíváncsiaktól tartaniuk. Laurence és Marthe hozták az élelmet, melyet a fiatalasszony anyja és Catherine készített el a háznép tudta nélkül; így őrizték a titkot, mert nyilvánvaló volt, hogy a faluban kémek ülnek. Ennélfogva - elővigyázatosságból - hetenként mindössze kétszer keresték fel a pincét, s mindig más-más időpontban, hol nappal, hol éjszaka. A Riviere-Polignac-Moreau-per egész tartama alatt ilyen óvatosan jártak el. Amikor a szenátusi határozatot, amely császári trónra hívta meg a Bonaparte-családot, és Napóleont császárnak nyilvánította ki, jóváhagyás végett a francia nép elé terjesztették, d'Hauteserre úr is aláírta a listát, amit Goulard hozott fel a kastélyba. Majd híre terjedt, hogy Napóleont a pápa fogja felkenni. Most már Cinq-Cygne kisasszony sem ellenezte, hogy kérelmezzék: töröljék a fiatal d'Hauteserre-eket és unokafivéreit az emigránsok jegyzékéből, s adják vissza polgárjogaikat. D'Hauteserre úr nyomban Párizsba utazott, s felkereste Chargeboeuföt, az egykori márkit, aki ismerte Talleyrand-t. A miniszter ekkoriban kegyben állt, eljuttatta a kérvényt Joséphine-hoz, Joséphine pedig átadta férjének, akit már a népszavazás eredményének összegezése előtt császárnak, felségnek, sire-nek szólítottak. Goujet abbé is a fővárosba jött, és Chargeboeuffel együtt kihallgatáson jelent meg Talleyrand-nál; a miniszter megígérte a támogatását. Napóleon már megkegyelmezett az ellene szőtt nagy királypárti összeesküvés főszereplőinek; mégis, jóllehet a négy fiatal nemest csak gyanúsították a részvétellel, az államtanács egyik üléséről távozóban a császár dolgozószobájába szólította Malin szenátort, Fouchét, Talleyrand-t, Cambacéres-t, Lebrunt és Dubois-t, a rendőrfőnököt.

- Uraim - mondta a jövendő császár, aki még első konzuli egyenruháját viselte -, kérvény érkezett hozzánk Simeuse és d'Hauteserre uraktól, a Condé-sereg tisztjeitől, engedélyt kérnek, hogy visszatérhessenek az országba.

- Már itt vannak - vágta rá Fouché.

- Mint ezren és ezren, akikkel az ember összetalálkozik a városban - hárított Talleyrand.

- Ezekkel ugyan nem találkozott - elegyedett az összecsapásba Malin is -, a nodesme-i erdőben bujkálnak, ahol egészen otthon érzik magukat.

Azt persze óvakodott tudomására hozni az első konzulnak, mi volt az a beszélgetés, amely megmentette az életét; de Corentin jelentéseire támaszkodva, meggyőzte a tanácsot, hogy a négy fiatal nemes részt vett a Riviere- és Polignac-féle összeesküvésben, s hogy Michu a cinkosuk volt. A szenátor állításait a rendőrfőnök is megerősítette.

- De honnan tudhatta meg az intéző, hogy leleplezték az összeesküvést, amikor a császáron, a tanácson és rajtam kívül senki sem ismerte ezt a titkot? - vetette fel a rendőrfőnök.

A megjegyzés azonban elsikkadt.

- Ha egy erdőben rejtőznek, és maga hét hónap alatt nem tudta kifüstölni őket - fordult a császár Fouchéhoz -, bőven megszenvedtek már a tévedésükért.

- Nekem ellenségeim - szólt Malin, akit megrémített a rendőrfőnök éleslátása -, szeretném követni tehát őfelsége példáját: magam kérem törlésüket, s magam leszek első szószólójuk.

- Ha visszakapják polgárjogaikat, kevesebb félnivalója lesz tőlük, mintha megmaradnak emigránsoknak, mert esküt kell tenniük a császárság alkotmányára és törvényeire - mondta Fouché, Malinre szögezve a szemét.

- Miben fenyegetik a szenátor urat? - kérdezte Napóleon.

Talleyrand pár percig halkan tárgyalt a császárral. Úgy látszott, Napóleon hozzájárul a Simeuse-ök és d'Hauteserre-ek nevének törléséhez s polgárjogaik megújításához.

- Sire - szólt ekkor Fouché -, talán hallani fog még róluk.

Talleyrand azonban, engedve Grandlieu herceg kérésének, épp az imént jelentette ki a két Simeuse és a két d'Hauteserre nevében, hogy az urak nemesi szavukat adják (ez a kifejezés mindig hatott Napóleonra): nem támadnak többé a császár ellen, s meghódolásuk hátsó gondolat nélkül való.

- A legutóbbi események hatására a d'Hauteserre és Simeuse urak elhatározták, ezentúl nem harcolnak Franciaország ellen. A császári kormányzattal ugyan kevéssé rokonszenveznek, s mint másokat is, felségednek kell megnyernie őket; de örömmel térnek vissza francia földre, s alávetik magukat a törvényeknek - mondta a miniszter.

És egy levelet adott át a császárnak, amelyet neki, Talleyrandnak címeztek, s amely hasonló gondolatokat fejtegetett.

- Aki ilyen nyílt, bizonyára őszinte is - mondta a császár Lebrunre és Cambacéres-re pillantva. - Van még valami ellenvetése? - kérdezte Fouchétól.

- Felséged érdekeit szem előtt tartva - felelte a jövendő rendőrminiszter -, kérem, hadd legyek én az, aki ezekkel az urakkal közli majd töröltetésüket, *ha a végleges döntés megszületett* - tette hozzá emeltebb hangon.

- Rendben van - bólintott Napóleon, felhősnek látva tanácsosa homlokát.

A rövid tanácskozás véget ért anélkül, hogy az ügyet lezárták volna; és a négy nemes nevéhez gyanú és kétely tapadt Napóleon emlékezetében. D'Hauteserre úr azonban derűlátó volt, máris sikerről írt Cinq-Cygne-be. A kastélybelieket tehát nem érte váratlanul, amikor pár nap múlva beállított Goulard, s kérte d'Hauteserre-nét és Laurence-t, küldjék el a négy urat Troyes-ba, ahol esküt tesznek majd a császárság alkotmányára, s a prefektustól átvehetik a polgárjogaik elismeréséről szóló határozatot. Üzenni fog unokafivéreinek és a d'Hauteserre-eknek, felelte Laurence.

- Hát nincsenek itt? - ámult Goulard.

D'Hauteserre-né aggodalommal pillantott a lány után, amikor az faképnél hagyta a bírót, s kiment, hogy tanácsot kérjen Michutől. Michunek nem voltak aggályai: akár rögtön kiszabadíthatják az emigránsokat. Laurence, Michu, François és Gothard tehát kilovagolt az erdőbe, kötőféken egy ötödik lóval, mert úgy döntöttek, hogy a grófnő elkíséri rokonait Troyes-ba, s velük együtt tér vissza. Akikhez csak eljutott az örömhír, a gyepre csődültek, hogy lássák, mint ered útnak a vidám lovascsapat. És a négy fiatalember előbújt rejtekéből, nyeregbe szállt, s Laurence-szal elindult Troyes felé - mindezt tanúk nélkül. Michu François és Gothard segítségével bezárta a pince bejáratát, aztán hazaindultak mind a hárman gyalogszerrel. Útközben Michu észbe kapott, hogy ott felejtette a pincében az edényeket és gazdái ezüstserlegét;

visszafordult egyedül. A mocsár partjára érve hangokat hallott a pincéből, erre a bozóton át egyenest a bejárathoz törtetett.

- Az ezüstneműért jön, ha nem csalódom - vigyorgott rá Peyrade, kidugva terebélyes rézorrát a levelek közül.

Maga sem tudta miért, mert hiszen a négy fiatalember megmenekült: Michunek heves fájdalom nyilallott minden porcikájába - az a bizonytalan, megfoghatatlan balsejtelem szállta meg, melyet a közelgő szerencsétlenség küld maga előtt; mégis továbbcsörtetett, s íme ott volt Corentin is a lépcsőn, pincegyertya a kezében.

- Nem vagyunk mi rossz fiúk - fogadta Michut -, már egy hete lefoghattuk volna a maga arisztokratáit, de tudtunk a törlésükről... Hanem maga aztán nem ijed meg a saját árnyékától! És ha már ilyen veszettül megizzasztott bennünket, hát legalább a kíváncsiságunkat kielégítettük.

- Sokért nem adnám - kiáltott fel Michu -, ha megtudhatnám, ki adott el bennünket és hogyan!

- Nagyon fúrja az oldalát, kisöreg? - kuncogott Peyrade. Nézze csak meg a lova patkóit, majd rájön, hogy az áruló: saját maguk.

- De azért nincs köztünk harag, ugye? - És Corentin intett a csendőrkapitánynak, hozza a lovakat.

- Az a nyomorult párizsi munkás, aki oly remekül patkolt angol módra, és aki elment Cinq-Cygne-ből, nekik dolgozott! - jajdult fel Michu. - Nem kellett mást tenniük, csak megvárni, amíg nyirkosra fordul az idő, és rőzseszedőnek vagy vadorzónak álcázniuk egyik emberüket, az aztán megkereste és végigkövette a lovaink nyomát, mert persze valami kampós szeggel patkolták meg őket. Visszakaptuk a kölcsönt.

Michu azonban hamar megvigasztalódott, arra gondolt, hogy a rejtekhely felfedeztetése most már mit sem árthat: a négy fiatal nemes megint francia állampolgár, szabad ember lett! Rossz előérzetei mégis beigazolódtak. A rendőrségnek és a jezsuitáknak van egy közös erényük: sem a barátaikat, sem az ellenségeiket nem hagyják el soha.

Párizsból visszaérve a derék d'Hauteserre kissé megütődött azon, hogy nem ő lehetett a jó hír hozója. Durieu ínycsiklandozó vacsorát készített. Mindenki kicsípte magát, s türelmetlenül várta a száműzötteket, akik négy óra tájt érkeztek, örömükben máris a megaláztatás méreg-cseppjével: megtudták, hogy két esztendeig rendőri felügyelet alatt állnak majd, havonként jelentkezni tartoznak a megyefőnökségen, s e két év tartamára Cinq-Cygne községben kell maradniuk.

- Majd elküldöm önöknek az ívet, hogy aláírják - mondta nekik a megyefőnök. - Pár hónap múlva kérelmezik, oldják fel önöket ezek alól a kötelezettségek alól, melyeket egyébként Pichegru minden bűntársára kiróttak. Én támogatni fogom a kérésüket.

Ezek a megszorítások - valljuk be, rászolgáltak - kissé elcsüggesztették a négy fiút. Laurence elnevette magát.

- A franciák császárának - mondta - elég rossz nevelésben lehetett része, még nem tanulta meg, hogyan kell kegyelmet gyakorolni.

A kastélybeliek egy szálig a park kapujába gyűltek, s kicsődült az útra a falu java is; boldog-boldogtalan látni akarta a fiatalembereket, akiknek kalandjait megyeszerte beszélték. D'Hauteserre-né hosszan ölelte a fiait, arca könnyben ázott; szólni se tudott, órákba telt, míg ez a boldog kábaság leszakadt róla. Amikor a Simeuse ikrek megjelentek, s leszálltak lovuk-

ról, a meglepetés moraja futott át a tömegen, oly megdöbbentően hasonlítottak egymásra; egyforma volt a tekintetük, egyforma a hangjuk, egyforma a tartásuk. Hajszálra ugyanazzal a mozdulattal emelkedtek ki a nyeregből, lendítették át lábukat, leugróban, az állat fara felett, s dobták vissza a kantárt. Tökéletesen azonos öltözékük is erősítette a hatást: valóságos plautusi *Ikrek*-nek látszottak. Bokába szabott Szuvorov-csizmát hordtak, szűk bőrnadrágot, fémgombos zöld vadászzekét, fekete nyakravalót és szarvasbőr kesztyűt. A két fiatalember harmincegy éves volt ekkor, s ahogy mondták: *nyalka gavallér.* Középmagas, de jó kötésű férfiak voltak, hosszú pillájú, eleven szemük nedvben úszó, mint a gyermekeké, hajuk fekete, homlokuk domború, bőrük fehér, barnássárgába hajlón. Szavuk kedves; szinte nőies lágyan folyt szép piros ajkukról. Modoruk választékosabb és csiszoltabb volt, mint a vidéki nemeseké - jele annak, hogy az élet iskolájában, amely becsesebb, mint a tudományok iskolája, megszerezték a magasabb nevelést, megértek. Michunek hála, külországi tartózkodásuk idején nem kellett szűkölködniük, utazhattak; több udvarnál fordultak meg, szíves fogadtatásra lelve. Az idős nemesúr és az abbé kissé rátartinak érezte őket; de talán ebben is szép jellemük nyilatkozott meg, ahogyan a helyzet megkívánta. Gondos neveltetésük az oly fontos apróságokra is kiterjedt, a testgyakorlatokat mind fölényes ügyességgel űzték. Csupán természetben különböztek észrevehetően. A fiatalabbik vidámsága éppoly elragadó volt, mint az idősebbik mélabúja; ezt a pusztán kedélybeli ellentétet azonban csak hosszabb, bizalmas ismeretség fedte fel.

- No látod, kicsikém - súgta Michu Marthe fülébe -, hát csoda, hogy az ember a vérét is kiontaná ezért a két fiúért?

Marthe a nő és az anya szemével csodálta az ikreket - kecsesen bólintott férjének, s megszorította a kezét. A szolgák is engedélyt kaptak, hogy új gazdáikat megölelhessék.

Héthavi kényszerű remetesége alatt a négy fiú többször tett sétát, ami talán óvatlanság volt, noha szükséges óvatlanság, s amit mindig Michu, François és Gothard fedezett. És ezeken a sétákon, ezeken a csillagfényes éjszakákon, közös múltjukat a jelennel összefűzve, Laurence rádöbbent, hogy lehetetlen választania a két fivér közt. Megosztott szívvel szerette őket, egyenlő, tiszta szerelemmel mind a kettőt. Úgy érezte, két szíve van. Ami pedig a két Pault illeti, ők még nem merték szóba hozni egymás előtt vetélytárs voltuk egyre éleződő kérdését. Meglehet, mindhárman a sorsra hagyatkoztak. Ez a lelkiállapot okozta most Laurence zavarát: egy pillanatig szemmel láthatóan tétovázott, csak aztán nyújtotta karját a két fivérnek, hogy bemenjenek a szalonba; d'Hauteserre úr is követte őket feleségével és fiaival, összekarolva, élénk beszélgetésben.

- Éljenek a Cinq-Cygne-ek és a Simeuse-ök! - harsant a kiáltás, a háznép üdvözlése.

Laurence visszafordult a két fivér közt, bájosan köszönetet intett.

Amikor ez a kilenc ember vizsgálgatni kezdte egymást - mert még családi körben is, ha a rokonok hosszú távollét után először gyűlnek össze, elérkezik az egymást fürkészés pillanata - és Adrien d'Hauteserre először vetette rá szemét Laurence-ra, ezt a pillantást elfogva, anyja és Goujet abbé megállapította, hogy a fiatalember szerelmes a grófnőbe. Adrien, az ifjabbik d'Hauteserre gyöngéd, érzékeny lélek volt. És megpróbált férfi létére szívében még ifjú. Kamaszosan félszeg is volt, kedvesen esetlen, ami nyomasztotta; sok katona ilyen, a szüntelen veszélyek megőrzik a lélek hamvát. Tökéletesen különbözött bátyjától - Robert nyers, darabos férfi volt, szenvedélyes vadász, vakmerő katona, a határozottság maga, ám földhöztapadt, híján a szellem elevenségének és a szívbeli finomságnak. Az egyik csupa lélek, a másik csupa lendület; de mindkettőben egyenlőképp fénylett a becsület, a nemesi jellem gerince. A barna hajú Adrienből alacsony termete, soványsága és szikársága ellenére is erő sugárzott; míg

magas, halvány, szőke bátyja gyöngének látszott. Adrien, ideges alkat lévén, lélekben volt erős, Robert pedig pusztán testben: puhány vasgyúró. Akad ilyen különös testvérpár nem egy, érdekes is lenne az okát elemezni, itt azonban csupán arra szorítkozhatunk, hogy megmagyarázzuk, miért nem lelt Adrien vetélytársra a bátyjában. Robert rokoni szeretettel érzett Laurence iránt, s megadta neki mindazt a tiszteletet, mely nemesembertől nemeslánynak kijár. Ami az érzelmek dolgát illeti, az idősebbik d'Hauteserre azoknak a férfiaknak a táborába tartozott, akik a nőt a férfi szolgálatára rendelik, anyai jogait csupán testi vonatkozásban ismerik el, temérdek jó tulajdonságot követelnek meg tőle, de a hálával adósok maradnak. Helyt adni a nőnek társadalomban, politikában, családban - hirdetik - felfordulásra vezet. Ma már oly távol állunk ettől a felfogástól - az ősnépek gondolkodtak így -, hogy minden nő joggal visszautasíthatná, még azok is, akik nem kérnek az új szekták kínálta kétes szabadságból; Robert d'Hauteserre azonban itt tartott még. A középkor embere volt szemben öccsével, a mai emberrel. Ezek a különbségek azonban ahelyett, hogy elidegenítették volna, még közelebb hozták egymáshoz a két fivért.

A plébános, Goujet kisasszony meg d'Hauteserre-né, akik már első este összeszedték és mérlegelték ezeket az apró-cseprő tényeket, s a bosztonasztalnál a jövőbe merengtek, éppen nem látták felhőtlennek az elkövetkező időket.

Magányos eszmélkedései és a kudarcba fulladt nagy vállalkozás izgalmai után Laurence-ban ismét feltámadt a nő; szeretetre sóvárgott elnyomhatatlanul, ragyogó bája, elmessége mindenkit elbűvölt. Egy tizenöt éves fruska ártatlanságával szórta szíve kincseit. Tizenhárom esztendeig csak a szenvedésben lehetett nő, kárpótolni akarta magát; éppoly gyöngédnek és kacérnak mutatkozott most, mint amilyen hősiesnek és rendíthetetlennek eddig. Új arca kissé meg is hökkentette a szalonban visszamaradó négy idősebb embert. Ha egyszer fellobban a szenvedély az ilyen egyéniségben, az ilyen nemes lélekben, égig csap a lángja! A két fivér ugyanazt a lányt szereti egyenlő, vak szerelemmel; vajon melyiküket választja Laurence? S vajon választásával nem öli-e meg a másikat? Grófnő, aki címet és szép kiváltságokat, fényes nevet hoz férjének; ezek az előnyök talán arra ösztönzik majd Simeuse márkit, hogy feláldozza magát, s átengedje Laurence kezét az öccsének, aki a régi törvények szerint vagyontalan és rangtalan. Ám hajlandó lesz-e az öcs megfosztani bátyját Laurence-tól, a boldogságtól? Bolyongásuk idején ez a szerelmi ellentét nem sok vizet zavart; másrészt dönthetett a véletlen is, a csaták, a veszélyek; hanem mit várhatnak most, hogy összekerültek? Marie-Paul is, Paul-Marie is abban a korban járt már, amikor a szenvedélyek teljes hévvel tombolnak - ha osztozniuk kell unokahúguk pillantásain, mosolyain, kedveskedésein és szavain, nem gerjed-e fel bennük a féltékenység, szörnyűségekre uszítva? Mivé züllik akkor az ikrek békés, összeforrt, szép élete? Mindezek a kérdések az utolsó bosztonjátszma során röppentek fel, egyik a másik után, s d'Hauteserre-né azzal simította el őket, hogy szerinte Laurence egyik unokabátyjához sem megy feleségül. A koros hölgyet ködös előérzet lepte meg ezen az estén, afféle anyai sejtelem, melynek titkán az anyák egyedül Istennel osztoznak. Maga Laurence is megrettent, amikor hármasban maradt bátyjaival; szíve összeszorult. Az összeesküvés mozgalmas színjátékát, a két fivért környékező veszedelmeket, a sokéves hányódás keserűségeit új dráma váltotta fel váratlanul. Laurence sokkal nemesebb lélek volt, semhogy kíméletlen eszközzel éljen, s mindkét hódolóját elejtse; sokkal becsületesebb is volt, semhogy szíve mélyére száműzött, olthatatlan szenvedéllyel az oltár elé lépjen. Vár inkább lánysorban, határozatlanságával elcsigázza unokafivéreit, s annak mond majd igent, akit szeszélyei sem rettentenek vissza - keresés nélkül, magamagától derengett fel benne ez a megoldás. Már az álom küszöbén azzal nyugtatta magát, hogy legokosabb mindent a véletlenre bízni. A véletlent a szerelemben minden nő gondviselésszerűnek tartja.

Michu reggel Párizsba indult, s néhány nap múlva négy szép paripával tért meg, új gazdáinak hozta őket. Hat hét múlva megkezdődik a vadászévad, s a fiatal grófnő bölcsen arra gondolt, hogy ez a testet-lelket felajzó mulatság könnyít majd a kastélybeli együttlétek terhén. Ez a különös szerelem azonban addig is csodákat művelt, elképesztve közönségét. A két fivér - minden megegyezés nélkül - versengve forgolódott Laurence körül, elhalmozták figyelmességekkel, szeretetük apró jeleivel, s ebben olyan lelki örömet találtak, amely látszólag kielégítette őket. Éppoly testvéri közösségben éltek Laurence-szal, mint egymással. Ennél mi sem természetesebb. A hosszú távollét után szükségét érezték, hogy egy ideig figyeljék húgukat, igyekezvén jobban megismerni s önmagukat is megismertetni, mígnem választ majd köztük; egymás iránti szeretetük, amely életüket eggyé kovácsolta, átsegítette őket ezen a próbán. És a szerelmes szem éppoly kevéssé tudott különbséget tenni a két fivér közt, mint az anyai szem. Hogy megismerje, s össze ne cserélje Pauljait, Laurence kénytelen volt más-más színű nyakkendőt adni nekik, fehéret az idősebbnek, feketét a fiatalabbnak. E tökéletes hasonlóság, életüknek e kívülállókat megtévesztő összhangja nélkül hármuk helyzete valóban hihetetlennek tűnnék, így is csak a puszta tény magyarázza, s az efféle tényeket nem hisszük, míg nem látjuk; és miután láttuk, még nehezebben magyarázzuk meg őket, mint amikor csak elhittük. Ha Laurence beszélt, hangja két egyformán szerelmes és hűséges szívben vert visszhangot. Ha valami ötleteset, kedveset vagy szépet mondott, két szempárból sugárzott feléje a tetszés, két szempárból, mely minden mozdulatát leste, legtitkosabb vágyát is kitalálta, és mindegyre újabb kifejezéssel mosolygott rá, az egyik vidáman, a másik gyöngéd-szomorkásan. Hölgyük csodálatos, szívből fakadó szavakra, tettekre ihlette a fivéreket, melyekre Goujet abbé szerint csak a nagyszerű jelző illett. Gyakran megtörtént például, hogyha valamit hozni kellett, ha apró szolgálatra volt szükség, amivel a férfiak oly szívesen kedveskednek a szeretett nőnek, az idősebb Simeuse öccsének engedte át ennek az örömét, s csak egy megindító, büszke pillantást vetett unokahúgára. A fiatalabb pedig becsületbeli kötelességének tartotta, hogy visszafizesse ezeket az *adósságokat.* Nemes versengés volt, egyedülálló, amilyent az idősebb szemtanúk elképzelni sem tudtak eddig, hiszen a szerelem sokszor az állat acsargó féltékenységéig tüzeli az embert!

Ezek a semmiségek nemegyszer könnyeket csaltak a grófnő szemébe. Egyetlenegy, némely kivételes alkatnál azonban roppant erejű érzés adhat fogalmat Laurence megindultságáról: két csiszolt hang, például Sontag és Malibran hangjának tökéletes egybefonódására gondoljunk egy dallamos kettősnek a szárnyán, vagy két hangszer hibátlan összecsengésére lánglelkű művészek kezében, muzsikára, amely úgy hatol a lélekbe, eggyé olvadva, mint szenvedélyes sóhajtás. Olykor, ha karosszékébe süppedve, Simeuse márki szomorú-mély pillantást vetett épp Laurence-szal csevegő, nevetgélő öccsére, a plébános úgy érezte, ez a fiatalember meg tudná hozni az iszonyatos áldozatot; de aztán villant a márki szeme legyűrhetetlen szenvedéllyel. Egyébként mindig az a Simeuse hihette, hogy ő a kiválasztott, aki éppen kettesben maradt Laurenceszal.

- Ilyenkor úgy rémlik nekem, mintha a két fiú voltaképpen egy és ugyanaz a személy volna - vallotta meg a grófnő az abbénak, amikor az a szíve titkáról faggatta.

És a papnak be kellett ismernie, hogy Laurence ment minden kacérságtól. A lány valóban nem hitte el, hogy két férfi szereti.

- De egyszer mégiscsak választania kell, drágám - mondta egy este d'Hauteserre-né is, akinek a fia némán sorvadozott Laurence iránti szerelmében.

- Hadd legyünk egy kicsit boldogok - hárította el a lány. Isten majd megment önmagunktól!

Adrien d'Hauteserre-t gyötörte a féltékenység, de szíve mélyére zárta, s hallgatott kínlódásáról - jól tudta, hogy számára aligha nyílik tér. Mégis láthatta ezt a bájos teremtést, aki e vetélkedés pár hónapja alatt teljes fényében ragyogott; ő, Adrien ezzel a morzsával is beérte. Laurence idővel csakugyan kezdett kacérkodni, és mint minden körülrajongott nő, kezdett törődni magával. Már érdekelte a divat, s többször Párizsba ment, hogy a legújabb holmikban díszeleghessen. Végül, hogy igazi otthont teremtsen az annyi év után megtért hontalanoknak, meleg fészket, ahol mindazt megtalálják, amitől eddig meg voltak fosztva, gyámja heves tiltakozása ellenére Champagne legkényelmesebb házává formálta át a kastélyt.

Robert d'Hauteserre semmit sem értett ebből a néma drámából. Öccse szerelmét sem fedezte fel. Ami pedig a lányt illeti, Robert szívesen csipkedte őt „tetszelgése" miatt, mert ezt az undok hibát összetévesztette a tetszeni vágyással; de ugyanilyen járatlan volt az érzelmek, az ízlés vagy a magasabb műveltség dolgaiban is. Középkori ember volt, mint már mondottuk, s mihelyt megjelent a színen, Laurence ösztönösen megtette a dráma *bambá*-jának; fivérei nagy derültségére vitára ingerelte, észrevétlenül csalogatva kellős közepébe az ingoványnak, mely elnyeli az ostobákat és tudatlanokat. Laurence mestere volt az efféle szellemes tréfáknak, amelyek akkor sikerülnek igazán, ha áldozatuk sem bántódik meg. Ám minden darabossága ellenére Robert sohasem lépett férfias és talán döntő szóval a két fivér és Laurence közé; mellékszereplője volt mindvégig ennek a szép korszaknak, a három kedves fiatal arany-korának. A Paulok őszintesége meglepte. Azt is megértette bizonyára, mennyire óvakodik minden nő egyik hódolóját a másik rovására, a másikat megbántva kitüntetni; sejtette, miért boldog az egyik, ha a másikra némi kegy sugárzott, s hogy mindamellett titkon gyötrődik miatta. Robert tiszteletteljes magatartása alkalmas eligazítónk ebben a helyzetben, amely régen, amikor még élt a hit, s a pápának megvolt a hatalma, hogy közbelépésével elmesse e ritka tünemények, a legmélyebb misztériumokkal rokon esetek gordiuszi csomóját, kivételes módon nyert volna megoldást. A Forradalom felszította a katolikus hitet; és a vallás csak súlyosbította a válságot, mert a nagy drámákat a nagy jellemek szövik. Ilyenformán se d'Hauteserre-né, sem a plébános, sem a húga, senki sem várt tucatemberhez illő viselkedést Laurence-tól vagy a két fivértől.

A dráma, mely titokzatosan fejlődött a zárt családi szentélyben, a néma tekintetek kereszttüzében, oly sebesen és egyszersmind oly akadozva pergett, annyi váratlan kéjt, röpke összetűzést, meghiúsult kedvezést, füstbe ment reményt, vacogó várakozást, másnapra halasztott magyarázkodást, szótlan vallomást sodort, hogy a kastélybeliek érdeklődéséből Napóleon koronázására már nem futotta. Egyébként a szenvedélyek el is ültek ideig-óráig, nyers élvezeteivel háttérbe szorította őket a vadászat, mely a testtel együtt a lelket is elcsigázza, hogy ne barangoljon az ábrándok veszedelmes sztyeppjein. Ügyekkel-bajokkal se Laurence, se lovagjai nem gondoltak, minden új nap gyönyörűséges új lapot hajtott.

- Az igazat megvallva - szólalt meg egyik este Goujet kisasszony -, magam se tudom, melyik a legszerelmesebb a mi szerelmeseink közül!

A négy kártyázón kívül csak Adrien ült még a szalonban; rájuk fordította a szemét, és elsápadt. Pár napja már pusztán az a gyönyörűség marasztalta az életben, hogy láthatja Laurence-t, s hallhatja a hangját.

- Én azt hiszem - mondta a plébános -, hogy nő lévén, a grófnő sokkal odaadóbban szeret.

Pár perc múlva visszajött Laurence is a két fivérrel és Robert-rel. Épp megérkeztek az újságok. Az országban szított összeesküvések kudarcát látva, Anglia egész Európát fegyverbe szólította Franciaország ellen. Trafalgár gyászos napja meghiúsította Napóleon tervét, a legmerészebb tervek egyikét, amelyet emberi elme valaha is kigondolt, s amellyel a császár,

Angliát porig alázva, megfizetett volna a nemzetnek koronájáért. A boulogne-i tábor már feloszlott. Napóleon, akinek mint mindig, kisebb volt a serege ellenfeleiénél, Európa hadaival állott szemben, új, ismeretlen csataterek várták. Az egész világ feszülten leste a hadjárat eldőltét.

- Ó, ezúttal biztos rajtaveszt - tette le Robert az újságot.

- Ausztria és Oroszország egész haderejével kell megbirkóznia - mondta Marie-Paul.

- Németországban még sose harcolt - tódította Paul-Marie.

- Kiről van szó? - kérdezte Laurence.

- A császárról - felelte a három nemes.

Laurence megvető pillantást mért két lovagjára - Adrien felujjongott. A mellőzött imádó egy világos mozdulattal fejezte ki csodálatát, s egy gőgös szemvillanással a véleményét: őt már nem érdekli más, mint Laurence.

- Látják, a szerelem elfeledtette vele a gyűlöletet - jegyezte meg halkan a plébános.

Ez volt az első és utolsó szemrehányás, az egyetlen, mely a fivéreket érte; de a szerelemben ekkor valóban elmaradtak húguk mögött, s Laurence két hónappal később csak d'Hauteserre úr és fiai vitájából értesült a megdöbbentő austerlitzi diadalról. Az öregúr régi tervével hozakodott elő éppen; rá akarta venni fiait, hogy lépjenek be a hadseregbe; bizonyára elismerik régi rangjukat, s szép katonai pálya nyílik meg előttük. Ám a királyhűség rendíthetetlen volt Cinq-Cygne-ben, felül is kerekedett. A fiatalok csak nevettek az óvatos öregúron, aki mintha szimatot kapott volna a jövő bajairól. Az óvatosság nem annyira erény, mint inkább a szellem egyik *érzékének* a működése, ha egyáltalán összekapcsolhatjuk ezt a két szót; és eljön majd a napja, amikor fiziológusok és filozófusok egyaránt elismerik, hogy az érzékek bizonyos értelemben tokja, hüvelye a szellemből forrásozó eleven, erőteljes cselekvésnek.

Miután Franciaország és Ausztria közt megköttetett a béke, 1806 február vége felé egy rokon, aki annak idején támogatta a Simeuse-ök törlési kérelmét, s a következőkben is számos tanújelét adja majd ragaszkodásának, Chargeboeuf úr, hajdan márki, akinek földjei Seine-et-Marne-ból Aube megyébe is átterjednek, birtokáról Cinq-Cygne-be érkezett együléses kocsiján, *taligá*-ján, ahogy akkoriban csúfolták. Amikor ez a szánalmas alkotmány rázördült a keskeny kövesútra, az épp ebédnél ülő kastélybeliekből kirobbant a kacagás; d'Hauteserre úr azonban megismerte a kocsi két bőrfüggönye közül előbukkanó tar koponyát, megmondta a nevét, amire mindnyájan felkeltek az asztaltól, hogy elébe menjenek a Chargeboeuf ház fejének.

- Elég hiba, hogy megelőzhettek - mondta Simeuse márki az öccsének és a d'Hauteserre-eknek -, el kellett volna mennünk hozzá megköszönni, amit értünk tett.

A parasztgúnyás lakáj, aki a kocsitesthez illeszkedő bakról hajtott, visszadugta fuvarosostorát az idomtalan bőrtartóba, hogy lesegítse a márkit; Adrien és az ifjabb Simeuse azonban fürgébb volt, kioldozták a bőrgombra járó ajtót, és vonakodása ellenére kihámozták a jó öreget kocsijából. A márki ugyanis szerette volna bőrajtós sárga batárját kényelmes, ragyogó hintónak feltüntetni. Közben az inas már hozzálátott Gothard-ral, hogy kifogja a két fénylő farú, jól megtermett lovat, melyek igában bizonyára éppúgy szolgáltak, mint most hámban.

- Ebben a hidegben! Hisz ön valóságos középkori lovag! - fogadta Laurence az idős rokont, belekarolt, s a szalonba vezette.

- Maguktól persze nem várhatja senki, hogy egy ilyen magamfajta vén csontot meglátogassanak - felelte a márki, finoman éreztetve neheztelését ifjú atyafiságával.

„Vajon mi szél hozta?” - tűnődött el d’Hauteserre.

Chargeboeuf úr hatvanhét esztendős volt, takaros öregúr a világos nadrágjában, kórólábszárait burkoló csíkos harisnyájában; még rizsporozta a haját, és két szárnyba fésülve hordta. Zöld vadászkabátját aranygombok és aranysújtások ékesítették. Temérdek aranyhímzés ragyogott fehér mellényén is. Idős emberek közt még divatosnak számított ez az öltözék, s illett is viselőjéhez; a márki Nagy Frigyesre hasonlított benne. Háromszögletű kalpagját sose tette fel, nehogy szétdúlja a félholdat, melyet a rizspor formált a koponyáján. Jobbjával hollócsőrfogantyús sétapálcájára támaszkodott, ugyanazzal a kezével kalapját is fogva, XIV. Lajoshoz méltó tartásban. Az érdemes aggastyán lefejtette magáról bélelt selyemkabátját, s egy karosszékbe ereszkedett, térde közt őrizve háromcsúcsú fövegét és botját azzal a fortéllyal, melynek titkát csak XV. Lajos udvarának gavallérjai ismerték; a kéz mindig szabadon maradt, hogy az értékes dohányszelencével játszadozzék. A márki is előhalászott egy ilyen dúsan ékített szelencét mellényének aranyarabeszkekkel hímzett, pánttal záródó zsebéből. Míg a szippantáshoz készülődött, s kecses mozdulattal, nyájas tekintettel körülkínálta a burnótot, megállapította, hogy szívesen látott vendég. Megfejtette rögtön azt is, mért mulasztották el a fiatal emigránsok leróni nála hálalátogatásukat. Szinte kiült az arcára, amit gondolt: „Ha az ember szerelmes, bizony nem illedelmes.”

- Remélem, megtisztel bennünket pár napra - mondta neki Laurence.

- Sajnos nem tehetem - felelte az aggastyán. - Ha az események nem választottak volna el ennyire egymástól, mert hisz azelőtt nagyobb utak se riasztottak vissza, tudná, kedves gyermekem, hogy nekem lányaim, menyeim, unokáim vannak. Aggódna mind, ha ma este elmaradnék, és még tizennyolc mérföld áll előttem!

- Viszont remek lovai vannak - mondta Simeuse márki.

- Ó, Troyes-ból jövök, tegnap ott volt dolgom.

Miután rendre kérdezősködtek a család, Chargeboeuf márkiné és egyebek felől - valójában csupa közömbös dolog, csak az udvariasság kívánja meg az érdeklődést-, d’Hauteserre úr arra a következtetésre jutott, hogy a márki jövetelének célja: óvatosságra inteni ifjú rokonait. Egészen más idők járják, fejtegette Chargeboeuf úr, senki sem tudja, hová emelkedik még a császár.

- Az égbe természetesen, isten lesz - csattant fel Laurence.

Engedményeket kell tenni, kardoskodott a jó öreg. Meg kell hódolni, erősítette, sokkal magabiztosabban és sokkal több eréllyel vonultatva fel érveit, mint d’Hauteserre úr, aki most rimánkodásnak is beillő tekintettel ostromolta fiait.

- Ön szolgálná ezt az embert? - kérdezte Simeuse márki Chargeboeuf márkitól.

- Már hogyne, ha a családom érdeke úgy kívánná.

Végül az aggastyán burkoltan távoli veszélyekre célzott, s amikor Laurence kérte, beszéljen őszintén, komoly tanáccsal szolgált fiatal barátainak: mondjanak le a vadászatról, üljenek meg otthon.

- Maguk még mindig úgy tekintik Gondreville-t, mint a sajátjukat - fordult a Simeuse-ökhöz -, s ezzel iszonyú gyűlölséget élesztenek fel. Csodálkoznak; látom, nem tudják, hogy Troyes-ban ma is emlékeznek a bátorságukra, s a hangulat ma is ellenséges. Emlegetik, mint siklottak ki a

császári rendőrség markából, s bár akadnak pártolóik, többen kikiáltották magukat a császár ellenségeinek. Napóleonnak vannak vérszomjas hívei, akik ámulnak uruk elnéző kegyességén. De ez csak a kicsinye. Maguk kifogtak olyanokon, akik biztosra vették, hogy ők a ravaszabbak, márpedig az efféle népség ezt sose bocsátja meg. Az igazságszolgáltatás, amely itt Malin szenátor kezében van, mert mindenhová, még minisztériumi állásokba is saját párthíveit juttatta be, a Malin-féle igazságszolgáltatás egyszóval boldog lesz, ha valami módon elmarasztalhatja magukat. Egy paraszt okvetetlenkedik a mezőn: a fegyvereik töltve, hirtelen kezűek, egy szempillantás alatt kész a baj. Százszor is igazuk lehet, míg egyszer igazságot kapnak: így áll a szénájuk, nem másképp. Jó okom van rá, ha így beszélek, elhihetik. A rendőrség még mindig figyeli a körzetüket, és külön megbízottat tart Arcisban, ebben a kis zugban, csak hogy megvédje a császári szenátort az üzelmeik ellen. Malin fél maguktól, és ezt nem is rejti véka alá.

- Vagyis rágalmaz! - kiáltott fel a fiatalabbik Simeuse.

- Rágalmaz! *Én* elhiszem, hogy így van... De mit hisznek az emberek? Ez a fő dolog. Michu puskát fogott a szenátorra, s a szenátor ezt számon tartja. A grófnő aztán, amikor maguk hazajöttek, idevette Michut. Ezzel pedig sokak szemében, a többség szemében, igazolta Malint. Úgy látom, maguk nem tudják, milyen kényes az emigránsok helyzete azokkal szemben, akik beültek a birtokaikba. A prefektusnak is, mellesleg eszes ember, volt tegnap néhány elejtett szava magukat illetőleg, ami nyugtalanító! Egy szó, mint száz, szeretném, ha nem maradnának itt...

A márki szavait döbbent csend fogadta. Marie-Paul megrántotta a csengő zsinórját.

- Gothard - utasította a besiető fiút -, eredj Michuért.

Gondreville hajdani intézője jött is szaporán.

- Michu, kedvesem - mondta neki a fiatal márki -, igaz-e, hogy meg akartad ölni Malint?

- Igaz, márki úr; és ha visszajön, újra meglesem...

- Azzal gyanúsítanak bennünket, tudod-e, hogy mi bujtottunk fel; húgunkat meg, amiért neked adta a bérletet, megvádolták, hogy tudott a szándékodról?

- Szentséges egek! - fakadt ki Michu. - Hát átok van rajtam? Hát már sose szabadíthatom meg magukat szépszerével Malintől?

- Nem, fiam, nem - ingatta fejét Paul-Marie. - Sőt el kell hagynod ezt a vidéket meg a szolgálatunkat is; persze gondunk lesz rád, hozzásegítünk, hogy boldogulj. Add el, amid van, tégy pénzzé mindent, elküldünk Triesztbe az egyik barátunkhoz, akinek jó kapcsolatai vannak, s aki majd foglalkoztat, míg eljön a mi időnk.

Michu csak állt, a padlóba gyökerezve, szemét elfutotta a könny.

- Meglátott-e valaki, amikor puskával lestél a szenátorra? - kérdezte Chargeboeuf márki.

- Malin Grévinnel, a jegyzővel beszélgetett, ezért nem lőttem rá; milyen jól tettem! A kisasszony tudja, mit akarok ezzel mondani - nézett Michu az úrnőjére.

- Ezen a Grévinen kívül tud a dologról más is? - faggatózott tovább a márki, akinek szemmel láthatólag nem volt ínyére ez a kihallgatás még így, családi körben sem.

- Az a kopó is tud róla, ki idejött, hogy csapdát állítson a gazdáimnak - felelte Michu.

Chargeboeuf úr felkelt a székéből, s mintha a kertek érdekelnék:

- Úgy látom, ügyesen gazdálkodnak - mondta.

Azzal kiment sarkában Laurence-szal és a Simeuse-ökkel, akik elértették a szándékát.

- Egyenesek és nagylelkűek, de éppolyan meggondolatlanok, mint régen - korholta őket az aggastyán. - Hogy én felhívom a figyelmüket holmi szóbeszédre, *ami rágalom, más nem is lehet*, az egészen természetes, de hogy aztán maguk bebizonyítsák, hogy igaz, s hozzá olyan gyönge emberek előtt, mint d'Hauteserre-ék... Gyerekek, gyerekek! Inkább maguk szednék a sátorfájukat, ne Michu, maguk! De ha itt maradnak, Malinnek feltétlenül írniuk kell; mondják el, hogy tőlem hallották, milyen kósza hírek kerengenek a bérlőjükről, mire elbocsátották.

- Még hogy írjunk Malinnek, szüleink gyilkosának, a vagyonunk arcátlan bitorlójának! - háborgott a két Simeuse.

- Igazuk van; de Malin tekintély a császári udvarnál, Aube-ban meg egyenesen mindenható.

- Ő, aki XVI. Lajos halálára szavazott arra az esetre, ha a Condé-sereg betörne az országba, s ha nem, életfogytig tartó börtönre! - kiáltott fel Cinq-Cygne grófnő.

- Ő, aki talán az enghieni herceg megöletéséhez is hozzájárult! - vágta oda Paul-Marie.

- Ó, ha minden hőstettét és nemes tulajdonságát elő akarják számlálni - jött tűzbe az idős márki is -: ő volt, aki a kabátja szárnyánál fogva rántotta a földre Robespierre-t, látva, hogy az ellentábor többségben van; ő az, aki puskacső elé állította volna Bonapartét, ha brumaire 18-a félresikerül; ő az, aki visszahozza a Bourbonokat, ha Napóleon trónja meginog; ő az, aki mindig az erősebb mellé áll, s kezébe nyomja a kardot vagy pisztolyt, hogy végezzen a veszélyes ellenfelekkel!... De hát annál inkább!

- Iszonyú mélyre süllyedtünk! - mondta Laurence.

- Gyermekeim - és mindhármukat kézen fogva, a márki félrevonta őket egy gyepágyhoz, melyet könnyű hólepel takart -, lehet, hogy megbotránkoznak majd egy józan ember véleményén, mégis úgy érzem, tartozom maguknak ezzel a véleménnyel; hallgassák hát meg, mit tennék *én:* közvetítőt keresnék, valami higgadt öregembert, magamformát, s megbíznám, kérjen Malintől egymilliót: kap érte egy írást Gondreville végleges átszármaztatásáról... Kapva kapna az ajánlaton, higgyék el, és hallgatna a dologról. A jelenlegi kamatlábbal számolva ez évi százezer frankot jelent, szép birtokot vásárolnának belőle valahol, van elég hely az országban: Cinq-Cygne-t d'Hauteserre úr gondjaira bíznák, a sorshúzásra meg, hogy melyikük legyen szép grófnőnknek a férje. De hát a fiatalok éppúgy hajtanak az öregek szavára, mint az öregek a fiatalokéra; falra borsót hányok, tudom.

És az agg márki felemelte a kezét: nem vár választ ifjú rokonaitól; majd visszatért a szalonba, ahol a társaság időközben Goujet abbéval és húgával szaporodott. A két Simeuse megütközött a sorshúzás ötletén, nem, így nem döntenek húguk kezéről; Laurence is kiábrándítónak találta a márki tanácsát. Udvariasan kezelték az öregurat ezután is, de valamivel kimértebben. Kissé megbántódtak. A márki érezte hűvösségüket, szánakozó pillantása végig-végigsimított a három kedves fiatalon. És bár a társalgás közömbösre fordult, újra felvetette: haladni kell a korral, és dicsérte d'Hauteserre urat, amiért oly állhatatosan tereli fiait a katonai pálya felé.

- Bonaparte - mondta - hercegségeket adományoz. Császári hűbérbirtokokat alapított, ezekbe grófok kellenek. Malin biztos szeretne majd Gondreville grófja lenni. Az efféle törekvések - ez a Simeuse-öknek szólt - a maguk szempontjából hasznosak lehetnek.

- Vagy végzetesek - vélte Laurence.

Mihelyt a lovait befogták, a márki elbúcsúzott; mindnyájan kikísérték. Már bent ült a kocsiban, amikor odaintette Laurence-t - a lány madárkönnyedséggel szökkent fel a hágcsóra.

- Maga nem átlagnő, *kell* hogy megértsen engem - súgta neki az aggastyán. - Malin nem marad békén, sokkal jobban gyötri annál a lelkiismeret; csapdát állít majd maguknak. Csak annyit ígérjen meg: óvatos lesz, végtelenül óvatos! Viszont ne legyen makacs és hajthatatlan. Csak ennyit akartam mondani.

A két fivér ott állt Laurence mellett a pázsit közepén, dermedten bámultak a kocsi után, mely kifordult a kapun, Troyes felé iparkodott - Laurence most beszámolt nekik az öregúr búcsúszaváról. A tapasztalat rosszul teszi, ha *taligá*-n, csíkos harisnyában és a tarkóján varkoccsal mutatkozik. Fiataljaink még mindig nem tudtak beletörődni az országban végbemenő változásba, szívük lázongott ellene, idegeiket felborzolta a méltatlankodás, nemes vérüket felkorbácsolta a becsület: zubogott az ereikben.

- A Chargeboeufök feje! - kiáltott fel Simeuse márki. - Egy férfi, akinek a jelszava: *Derekabb jöjjön! (Adsit fortior)* Kell-e szebb csatakiáltás ennél?...

- Már nem Chargeboeuf, csak Boeuf[3] - mosolygott Laurence keserűen.

- Hja, Szent Lajos már a múlté! - mondta a fiatalabbik Simeuse.

- DALOLUNK MINDHALÁLIG! - egyenesedett ki Laurence. - Az öt lánynak, nemzetségünk alapítóinak volt ez a kiáltása. Mától fogva az én jelszavam is.

- Hát a mienk? Mindhalálig. Tehát: nem alkuszunk! - szólt Simeuse márki. - Ámbár, ha meggondoljuk, az agg Ökör jól megrágta, amit mondott. De hogy egy ilyen Malin Gondreville-nek szólíttassa majd magát!

- És a kastély! - jajdult fel az öccse.

- Mansard nemeseknek szánta, és most majd a nép kölykezik benne! - mondta a márki.

- Ó, hogy égne inkább porig! - toppantott a grófnő.

Egy falubeli, aki d'Hauteserre úr egyik borjára alkudott, s eljött az állatot megszemlélni, az istállóból kilépőben meghallotta Laurence kifakadását.

- Menjünk be - mosolyodott el a lány -, az Ökörnek majdnem igaza lett egy borjú kapcsán: felelőtlenek vagyunk valóban. Szegény Michum - mondta a szalonba visszatérve -, bevallom, már egészen elfelejtettem a csínyedet, de minthogy éppen nincs valami jó hírünk errefelé, ne nehezítsd, kérlek, a helyzetünket. Nyomja még efféle apróság a lelkedet?

- Az nyomja, hogy nem puffantottam le öreg gazdáim gyilkosát, mielőtt segítségére siettem a fiataloknak.

- Michu! - szólt rá a plébános.

- De addig el nem megyek - folytatta Michu, eleresztve füle mellett a feddést -, míg magukat biztonságban nem tudom. Gyanús alakok ólálkodnak itt megint. Legutóbb is, hogy az erdőben vadásztunk, megállít az a kerülőféle, aki a helyemre került Gondreville-ben, kérdi, mi az, még mindig úgy teszünk, mintha otthon volnánk? Mire én: „Ó, fiam, mondom neki, nehéz ám leszokni arról két hónap alatt, amihez az ember két évszázad alatt hozzászokott."

- Ejnye, Michu, ejnye - ragyogott fel a fiatal márki.

- És ő mit felelt? - kérdezte d'Hauteserre úr.

- Azt mondta, beszámol majd a szenátornak az igényeinkről.

---

[3] Szójáték a boeuf (ökör) szóval.

- Gondreville grófja! - szörnyülködött az idősebb d'Hauteserre fiú. - Szép kis komédia! Bár Bonapartét is *felség*-nek címzik...

- A bergi nagyherceg őkegyelmességét pedig *magasságod*-nak - mondta a plébános.

- Az meg kicsoda? - kérdezte a márki.

- Murat, Napóleon sógora - világosította fel d'Hauteserre úr.

- Helyes - bólintott Laurence. - És vajon Beauharnais márki özvegyének is *felséged*-et mondanak?

- Azt, kisasszony - felelte az abbé.

- Gyerünk Párizsba, ezt látni kell! - kiáltott fel a grófnő.

- Hajaj, kisasszony - sóhajtott Michu -, én voltam ott, hogy François-t beírassam a líceumba; és állítom maguknak, hogy a császári gárdával, ahogy nevezik, nem lehet ám packázni. Ha az egész hadsereget ennek a mintájára szervezték, tán meg se érjük a végét a dolognak.

- Úgy hallom, akadtak már nemesek, akik beálltak a hadseregbe - mondta d'Hauteserre úr.

- És az új törvények alapján a fiaikat is besorozzák majd, akár tetszik, akár nem - mondta a plébános. - A törvény többé nem tesz kivételt a rangos és nemesemberekkel.

- Ez az ember többet árt nekünk az udvarával, mint a Forradalom a bárdjával! - keseredett neki Laurence.

- Az egyház viszont imáiba foglalja - mondta a pap.

Ez a pergő beszélgetés is az agg Chargeboeuf márki bölcsességét bizonyította; fiataljainkban azonban még lobogott a hit, berzenkedett az önérzet - nem tudtak megalkudni. A vesztes pártok érveit hajtogatták magukban, örök érveket: hogy a győztes párt előbb-utóbb csődbe jut, hogy a császár egyedüli támasza a hadsereg, hogy *a jog* idővel mégiscsak fölébe kerekedik a *tény*-nek, és így tovább. De hasztalan okoskodtak, belepottyantak a lábuk előtt tátongó gödörbe, melyet az óvatos és hajlékony emberek, a d'Hauteserre-ek kikerültek volna. Ha egyszer őszinték lennénk, beismernénk, hogy a baj sose szakadt ránk bizonyos nyílt vagy burkolt figyelmeztetések nélkül. Ám mire felismerjük e titkos vagy szembeszökő jelek mély értelmét, többnyire késő már.

- Mindenesetre, a kisasszony tudja, hogy nem mehetek el, míg számot nem adtam - mondta Michu Laurence-nak egész halkan.

A lány nem felelt, bólintott csak, s a bérlő elköszönt. Michu azonban nyomban eladta a földjét Beauvisage-nak, Bellache bérlőjének, de a pénzére várnia kellett még vagy három hétig. Egy hónap is eltelt ilyenformán a márki látogatása óta, amikor Laurence, aki már beszámolt bátyjainak a vagyonukról, azt ajánlotta, tűzzék ki böjtforduló napjára az erdőben elrejtett millió kiásását. Michut eddig a nagy hó akadályozta meg a kincs hazaszállításában; meg aztán úgy vélte, okosabb, ha gazdáit is bevonja a vállalkozásba. Már rászánta magát, hogy elköltözik, félt önnön természetétől.

- Malin váratlanul megjött - mondta úrnőjének -, senki se tudja, mi hozta Gondreville-be, és én erős kísértést érzek, hogy dobra veressem a birtokot „a tulajdonos halála miatt". Azt hiszem, rosszul teszem, amikor nem megyek a magam feje után.

- Vajon mi mozdíthatta ki Malint Párizsból ilyenkor, tél derekán?

- Az arcisiaknak is ez fúrja az oldalát - felelte Michu. A családját Párizsban hagyta, csak az inasa kíséretében jött. Most Grévin, az arcisi jegyző és Marionné van vele, Aube főadószedőjének a felesége, sógornője annak a Marionnak, aki annak idején kölcsönadta a nevét Malinnek.

Laurence azt hitte, kitűnően választott: böjtközép csütörtök megszabadítja az alkalmatlanoktól. A parasztok csakugyan a városba tódultak maskarákat nézni; a határ egészen elnéptelenedett. Azonban épp ennek a napnak a megválasztásával hívta ki Laurence a végzetet, amely sok bűnügyben közrejátszik. A véletlen éppoly ügyesen számított, mint Cinq-Cygne kisasszony. Amikor a véleményüket kérték, a fiatal d'Hauteserre-ek is úgy nyilatkoztak, hogy szüleiket szerfelett aggasztaná, ha ebben az erdőszéli kastélyban egymillió-százezer aranyfrankot kellene őrizniük, s hogy legokosabb semmiről se szólni nekik. A nagy vállalkozás ezek szerint titok maradt, Gothard, Michu, a négy fiatal nemes és Laurence titka. Sok méricskéléssel meghatározták, hogy egy-egy hosszú zsákban negyvennyolcezer frankot rakhatnak fel minden ló nyeregkápájára. Háromszor kell tehát fordulniuk. A cselédeket, akiknek a kíváncsiskodásától esetleg tartani lehet, óvatosságból Troyes-ba küldik: böjtforduló van, nézelődjenek, mulassanak. Marthe, Catherine és Durieu ellenben megbízhatók, ők őrzik majd a kastélyt. A háznép hálásan fogadta a szabadnapot, még virradat előtt felkerekedtek. Épp hogy szürkült, amikor Gothard és Michu munkához látott: lecsutakolták és felszerszámozták a lovakat. A karaván átvágott a kastély kertjein, majd elindultak az erdő felé mind: úr és szolga egy csoportban. Amikor nyeregbe szálltak, már kívül, mert a park kapuja olyan alacsony volt, hogy csak gyalogszerrel juthattak ki, kantáron vezetve hátasaikat - az öreg Beauvisage, Bellache bérlője jött arra.

- Gyerünk! - kiáltott fel Gothard. - Jön valaki.

- Csak én vagyok - lépett elébük a derék öreg. - Jó reggelt, urak. Vadászni mennek, fütyülnek a prefektus tilalmára? Én nem szaladok panaszra, az biztos, de jól vigyázzanak! Ellenségük is van bőven, nemcsak jóakarójuk...

- Adja isten, hogy sikerrel járjunk, akkor te is visszakapod a régi gazdáidat - mosolyodott rá a nagy-erős d'Hauteserre.

Laurence szigorúan ránézett - Robert szavainak az elkövetkezendők valóban egészen más értelmet adtak. Az idősebbik Simeuse azzal áltatta magát, hogy Malin kártérítés fejében hajlandó lesz majd visszaszolgáltatni nekik Gondreville-t. A többiek is ilyen gyerekesen gondolkodtak, és az ellenkező utat járták, mint amit Chargeboeuf márki mutatott nekik. Robert, aki velük érzett, ezekre a reményekre célzott bajt hozó mondásával.

- Mindenesetre: *tartsd a szádat*, öregem - mondta Beauvisage-nak Michu, ő maradt utolsónak, zsebébe csúsztatva a kapu kulcsát.

Szép száraz március végi nap volt, a föld szikkadt, az ég tiszta, az idő a fák kopaszságát tekintve meglepően enyhe. Olyan enyhe, hogy itt-ott már zöld foltok ütköztek ki a réteken.

- Kincset ásni megyünk, pedig családunk igazi kincse maga, húgom! - mondta nevetve az idősebbik Simeuse.

Laurence haladt az élen, unokafivérei közrefogták. A két d'Hauteserre járt a nyomukban, mögöttük Michu poroszkált. Gothard előrenyargalt felderítőnek.

- Most visszakapjuk a vagyonunkat, legalábbis részben, legyen hát a bátyám felesége - mondta halkan az ifjabbik Simeuse. Ő imádja magát, és gazdagok lesznek, ahogy az ma nemesekhez illik.

- Nem, hadd legyen övé az egész vagyon, én meg magához megyek, az enyém elég kettőnek is - felelte Laurence.

- Ha így akarja, legyen! - kiáltott fel a márki. - Én pedig elmegyek, keresek egy olyan lányt, aki méltó arra, hogy a maga testvére legyen.

- Hát csak ennyire szeret? Csalódtam? - pillantott rá Laurence fellobbanó féltékenységgel.

- Nem csalódott; jobban szeretem magukat, mint maguk engem - felelte a márki.

- Akkor hát feláldozza magát? - fordult feléje ismét a lány, és tekintete elárulta: most őt tartja többre.

A márki hallgatott.

- Viszont én csak magára gondolnék váltig, s a férjem ezt nem tudná elviselni - mondta Laurence, akit ingerelt ez a szótlanság.

- És én hogy lennék meg nélküled? - vetette oda a fiatalabbik Simeuse is a bátyjának.

- De hát nem lehet egyszerre mind a kettőnk felesége - mondta a márki. - Márpedig - tette hozzá indulattal, szívből jövő keserűséggel - épp ideje, hogy dűlőre jussunk!

A márki előbbre rúgtatott, hogy a két d'Hauteserre ne hallhassa őket. Öccse és Laurence lova követte az övét. Amikor a távolság megnyugtatóvá nőtt köztük és a többi három között, Laurence szólni akart, de először csak a könnyek nyelvén tudott.

- Kolostorba vonulok - tördelte aztán.

- És magvát szakasztja a Cinq-Cygne-eknek? - támadt rá a fiatalabbik Simeuse. - És egy szerencsétlenből, aki az áldozatot önszántából vállalja, kettőt csinál? Nem, amelyikünk a bátyja lesz és semmi több, bele fog törődni a sorsába. Amikor megtudtuk, hogy mégse vagyunk olyan szegények, mint gondoltuk, meghánytuk-vetettük a dolgot - itt rápillantott a márkira. - Ha nekem jut a boldogság, a vagyon mindenestül a bátyámé. Viszont ha a boldogtalanság lesz a jussom, ő ad nekem mindent, a márkiságot is, mert ő Cinq-Cygne lesz! Bárhogy forduljon a kocka, a vesztes legalább megvetheti a lábát, kezdhet valamit. És ha aztán mégis nagyon fojtogatja a bánata, keresse a halált a csatamezőn, ne keserítse a másik kettőt.

- Igazi középkori lovagok vagyunk, méltók őseinkhez! - kiáltott fel az idősebbik. - Szóljon hát, Laurence!

- Ennek véget kell vetni - mondta a fiatalabbik Simeuse.

- Ne gondold, hogy a lemondásban nincs gyönyörűség - fűzte hozzá a bátyja.

- Kedveseim - mondta a lány -, nem tudok határozni. Úgy szeretem magukat, mintha egyetlen lényt szeretnék, úgy, ahogyan az édesanyjuk szerette. Majd megsegít az Isten. Nem választok. Döntsön a véletlen, nekem egyetlen feltételem van.

- Éspedig?

- Amelyikük a bátyám lesz, mindaddig mellettem marad, míg engedélyt nem adok neki a távozásra. Magam fogom megtalálni az alkalmas pillanatot.

- Ahogy akarja - egyezett bele a két fivér, bár nem értették Laurence szándékát.

- Kettejük közül az lesz a férjem, akihez d'Hauteserre-né először szól ma a vacsoránál, a *Benedicite* után. De egyikük sem élhet csellel, nem hozhatja olyan helyzetbe, hogy őt kelljen kérdeznie.

- Becsületesen játszunk - biztosította az ifjabbik Simeuse.

És mindketten kezet csókoltak a grófnőnek. Széles jókedvük kerekedett - megoldódik hát végre a kérdés, és ki-ki bizakodhat, hogy az ő javára.

- Akár így, akár úgy - mondta a márki -, egyikünket mindenképpen Cinq-Cygne grófjává teszed, kedves Laurence.

- És azt játsszuk: *ki nem lesz Simeuse?* - tette hozzá az öccse.

- Úgy nézem, a kisasszonynak egyhamar bekötik már a fejét - szólalt meg Michu a két d'Hauteserre mögött. - A gazdáim ugyancsak nekividultak. De ha csakugyan választ az úrnőm valahára, várok a költözéssel, ezt a lagzit nem engedem el!

A d'Hauteserre-ek nem feleltek. Egy szarka szárnyalt el köztük hirtelen, és Michu, aki, tanulatlan ember lévén, babonás volt, lélekharang kongását hallotta. A szerelmesek azonban nem sokat hederítenek holmi szarkákra, ha együtt lehetnek az erdőben; ők vidámnak látták ezt a reggelt. Michu a térképe alapján pontokat jelölt meg; a fiatal nemesek ásóra kaptak: a pénz csakhamar napvilágra került. Az erdőnek ez a része, ahol eddig feküdt, elhagyatott volt, ember nem járta és lakatlan; az aranykaraván egy lélekkel se találkozott. Ez volt épp a baj. Amikor az utolsó kétszázezer frankért fordultak vissza Cinq-Cygne-ből, a sikertől vérszemet kapva rövidebb utat választottak, mint előző alkalommal. Az út emelkedésen kúszott át, innen a gondreville-i parkra nyílt kilátás.

- Oda nézzenek, tűz! - Laurence kékes lángoszlopot mutatott.

- Örömtűz tán - vélte Michu.

Laurence, aki minden kis csapást ismert az erdőben, otthagyta a karavánt, sarkantyúba kapta lovát, s a Cinq-Cygne vadászlakhoz, Michu egykori házához nyargalt. A ház ugyan kihalt volt, és a kapuja zárva, a rácsos bejárat mégis tárva állt, s Laurence lónyomokat fedezett fel, több lónak kellett itt járnia. A füstoszlop az angolpark egyik tisztásáról eregélt, bizonyára a gyomot tüzelik el, gondolta.

- Úgy, szóval maga is benne van, kisasszony - kiáltott rá Violette, a parkból vágtatott elő nagy sebbel-lobbal, s Laurence előtt hirtelen megállította gebéjét. - Persze farsangi tréfa az egész, ugye? Nem fogják megölni?

- Kicsodát?

- A bátyjai ugye nem kívánják a halálát?

- Kinek a halálát?

- Hát a szenátorét.

- Megőrültél, Violette!

- De hát tulajdonképpen mit keres maga itt? - kérdezte a bérlő.

Fivérei veszélyben: a rettenthetetlen amazon megsarkantyúzta a lovát - a többiek éppen a zsákokat töltötték, amikor visszaért hozzájuk.

- Riadó! Nem tudom, mi történt, de máris induljunk Cinq-Cygne-be!

Miközben a fiatal nemesek azzal foglalatoskodtak, hogy hazaszállítsák az öreg márki megmentett vagyonát, a gondreville-i kastélyban különös jelenet játszódott le.

Délután két órakor a szenátor barátjával, Grévinnel sakkozott a földszinti nagy szalonban, a tűz előtt, Grévinné Marionnéval csevegett a kandalló sarkában egy pamlagon. A személyzet a városba ment megnézni azt az érdekes álarcos felvonulást, amit már jó ideje hirdettek az arcisi járásban. Az erdészek, akiket a Michu család helyére telepítettek a Cinq-Cygne vadászlakba, szintén velük tartottak. Csak a szenátor komornyikja és Violette maradt a kastélyban. És helyén maradt a kapus is meg két kertész asszonyostul, de az ő házuk az udvarok elején áll, ahová az arcisi út torkollik, s a cselédszállások és a kastély közt akkora a távolság, hogy azon a puskadurranás is elenyészik. Másrészt valamennyien a kapuban álltak, Arcis felé fordulva, mely fél mérföldnyire fekszik; remélték, hogy ők is láthatnak valamicskét a maskarákból. Violette egy tágas előszobában várta, hogy a szenátor és Grévin színe elé bocsáttassék, s bérlete meghosszabbításáról tárgyaljanak. Egyszerre öt álarcos, kesztyűs, termetre, tartásra, mozgásra a d'Hauteserre-ekhez, Simeuse-ökhöz és Michuhöz hasonló férfi rontott be; rávetették magukat Violette-re és a lakájra, zsebkendőt gyömöszöltek a szájukba, s az egyik mellékszobában székhez gúzsolták őket. De bármilyen fürgén dolgoztak is, mindkét áldozatnak sikerült kiáltania egyet. Hangjuk elhatolt a szalonig. Segélykiáltás, vélték az asszonyok.

- Figyeljenek csak! - mondta Grévinné. - Tolvajok...

- Ugyan! A farsangolók kurjongatnak - torkolta le a férje. - Úgy látszik, bennünket is meglátogatnak az álarcosok.

Az öt ismeretlen időt nyert a vitán; bezárták a díszudvar felőli kapukat, s lakat alá tették az inast és Violette-et. Grévinné azonban meglehetősen önfejű volt, mindenáron meg kellett tudnia a csendbontás okát; fölkelt a pamlagról, és egyenest az öt álarcos karjaiba sétált, akik vele éppúgy elbántak, mint a bérlővel és komornyikkal; majd benyomultak a szalonba, a két legmarkosabb megragadta Gondreville grófját, s száját betömve a parkon át elhurcolta, míg a másik három Grévint és Marionnét is elhallgattatta, és egy-egy karosszékbe kötözte. Az egész merénylet félórát se tartott. A három álarcos, akihez hamarosan csatlakoztak a szenátor elhurcolói is, pincétől padlásig átkutatta a kastélyt. Minden szekrényt kinyitottak, s hozzá álkulcs nélkül; végigkopogtatták a falakat - egyszóval kényükre garázdálkodtak délután öt óráig. Ekkorra már a komornyiknak sikerült szétrágnia a Violette kezét összefogó köteleket. A bérlő kiszedte szájából a zsebkendőt, s elkezdett segítségért kiáltozni. Óbégatására az öt férfi kiszaladt a kertbe, nyeregbe vetette magát - a lovak igen hasonlítottak a cinq-cygne-iekre -, és elvágtatott, de nem elég gyorsan ahhoz, hogy Violette meg ne lássa őket. A bérlő még kioldozta a lakájt, aki aztán kiszabadította a nőket és a jegyzőt, majd ő is lóra ült, s a banditák után eredt. A vadászlakhoz érve az álla is leesett meglepetésében, amire két oka volt: tárva-nyitva találta a rácsos kaput, s ott állt előtte Cinq-Cygne kisasszony mint őrszem.

A fiatal grófnő épp eltűnt, mire Grévin is beérte a bérlőt: lovon jött Gondreville község erdészének a kíséretében, akinek a kapus a kastély istállójából kölcsönzött egy hátast. A kapus felesége meg Arcisba loholt fellármázni a csendőrséget. Violette tüstént beszámolt Grévinnek találkozásáról Laurence-szal, s elmondta, hogy a vakmerő lány, akinek ismerték mélységesen érzékeny és határozott egyéniségét, valósággal elmenekült.

- Ő volt az őrszem - mondta Violette.

- Maga tényleg azt hiszi, hogy a cinq-cygne-i urak a tettesek? - kiáltott fel Grévin.

- Hát mit hinnék? Nem ismerte meg azt a hájas Michut? Ő volt, aki rám ugrott! Kutyául megmarkolt, mondhatom. Aztán meg az öt ló a kastélyba valósi, az szent.

A jegyző most rábukkant a patkónyomokra a körönd és a park homokjában: a kerülőt a kerítés kapuja elé parancsolta e becses jelek őrizetére, Violette-et pedig Arcisba szalasztottá, hívja el a békebírót, hogy szemrevételezze őket. Ezek után Grévin sietve visszatért a gondreville-i

kastély szalonjába, s fogadta a császári csendőrség főhadnagyát és hadnagyát, akik egy brigadéros és négy közlegény kíséretében érkeztek. A főhadnagy - gondolhatják az a brigadéros volt, akinek a koponyáját François két évnek előtte meglékelte, s akinek Corentin már akkor megsúgta, kiben tisztelje agyafúrt ellenfelét. Bátyja a hadseregben szolgált, az egyik legkiválóbb tüzértisztként tartották számon, és Giguet is - így hívták - figyelemre méltó képességeket árult el. Később az Aube megyei csendőrszázad parancsnoka lett. Welff, a hadnagy vitte annak idején Corentint Cinq-Cygne-ből a vadászlakhoz, s onnan Troyes-ba. Útközben a párizsi bőséges felvilágosításokkal szolgált az egyiptomi veteránnak Laurence és Michu „viselt dolgairól" - ezt a kifejezést használta. A két tisztnek tehát nagy buzgalommal kellett eljárnia Cinq-Cygne lakói ellen, s ezt meg is tették. Malin és Grévin valaha együtt dolgozott - az egyik a másik számlájára - az úgynevezett IV. év brumaire-i Törvénykönyvön, a nemzetinek mondott Konvent igazságügyi művén, amelyet a Direktórium emelt törvényerőre. Ennélfogva Grévin, aki apróra ismerte az idevágó cikkelyeket, irtóztató gyorsasággal haladhatott előre ebben az ügyben, de pusztán annak a feltételezésnek az alapján, mely benne már bizonyossággá szilárdult, hogy a tetteseket Michuben, a d'Hauteserre-ekben és Simeuse-ökben kell keresnie. Ma már legfeljebb néhány agg bíró emlékezik az igazságszolgáltatás akkori rendszerére, amelyet Napóleon épp ez idő tájt forgatott fel új törvénykönyveivel s a máig fennálló bíróságok megszervezésével.

A IV. év brumaire-i Törvénykönyv felhatalmazta a megyei esküdtszék vezető bírótagját, hogy haladéktalanul elrendelje a nyomozást a Gondreville-ben elkövetett vétség tárgyában. Hadd hívjam itt fel a figyelmüket arra, hogy a Konvent kitörölte az igazságszolgáltatás nyelvezetéből a *bűntény* szót. Csak törvénysértésről akart tudni, bírsággal, szabadságvesztéssel, megbecstelenítő vagy sújtó büntetéssel járó vétségekről. A halál sújtó büntetés volt. Mindamellett békeidőben kerülni kellett a halál sújtó büntetésének kirovását, huszonnégy év kényszermunka helyettesítette. Amivel a Konvent kinyilvánította, hogy huszonnégy esztendő kényszermunka egyenlő a halállal. Mit mondjunk ezek után a Büntető Törvénykönyvről, amely életfogytiglani kényszermunkát is kiszab? Az új igazságügyi rend, melyen ekkor dolgozott Napóleon államtanácsa, megszüntette az esküdtszékeket vezető bírák tisztét, akiknek a kezében valóban aránytalanul nagy hatalom összpontosult. A gyanúsított üldözése és vád alá helyezése terén az esküdtszéki bíró voltaképp rendőrhatósági tisztviselő, királyi ügyész, vizsgálóbíró és királyi törvényszék volt egy személyben. Persze jegyzőkönyvét és vádiratát láttamoznia kellett a végrehajtó hatalom megbízottjának, és elfogadnia a nyolc esküdtnek, akik ezekből merítve a nyomozás tényeit, kihallgatták a tanúkat és vádlottakat, majd meghozták az első, úgynevezett vádhatósági ítéletet. A vezető bírónak azonban olyan befolyása volt a dolgozószobájában ülésező esküdtekre, hogy ezek merő eszközeivé váltak. Ők alkották a vádhatóságot. Ismét másokból állították utóbb össze a büntető törvényszék mellett működő esküdtszéket, amelynek az ítéletet kellett meghoznia. A vádhatósági esküdtekkel szemben ezek voltak az ítélő esküdtek. A büntető törvényszék, amelyet Napóleon büntetőbíróságnak nevezett el, egy elnökből, négy bírából, az államügyészből és egy kormányküldöttből állt. 1799 és 1806 között azonban működtek úgynevezett különleges tanácsok is, melyek esküdtek nélkül tárgyaltak bizonyos megyékben bizonyos bűneseteket; ezeket a polgári törvényszékektől kölcsönzött bírákból alakították. A különleges és a közönséges igazságszolgáltatás némelykor összekülönbözött egymással, jogköri vitáikat a semmítőszék döntötte el. Mármost, ha Aube megye rendelkezik különleges ítélőszékkel, a császári szenátor ellen elkövetett merénylet ügyét feltétlenül elébe utalják; de ez a békés megye ment volt a kivételes bíráskodástól. Grévin tehát a troyes-i esküdtszék vezető bírájához küldte a hadnagyot. Az Egyiptomot járt csendőr lóhalálában száguldott a városba, s hozta Gondreville-be postakocsin a törvénynek ezt a szinte mindenható emberét.

A troyes-i esküdtszék vezető bírája a királyi igazságszolgáltatásnak is rangos személyisége volt, a Konventben pedig az egyik bizottság titkára lett, s Malin barátságát és pártfogását élvezte. Lechesneau-nak hívták, s a régi büntetőjog valóságos szakértője lévén, sokat segített Malinnek konventbeli jogászi munkájában. Malin hálából figyelmébe ajánlotta Cambacérès-nek, aki főügyésszé nevezte ki Itáliában. Hanem egy előkelő torinói hölggyel szövődött viszonya derékba törte Lechesneau pályáját, Napóleon kénytelen volt visszahívni, hogy megmentse a büntetőper következményeitől, melyet a házasságtörésből származó gyermek elorzása címén a férj akasztott a nyakába. Lechesneau mindent Malinnek köszönhetett - rögtön átlátta a merénylet jelentőségét, s máris hozta magával a csendőrség kapitányát tizenkét főnyi csapattal.

Mielőtt elindult volna, persze értekezett a megyefőnökkel is, ez azonban már nem tudott táviratozni, meglepte az éjszaka. Futárt indított hát Párizsba, hogy tájékoztassa a rendőr-minisztert, az igazságügyminisztert és a császárt a példátlan bűntényről. Lechesneau a gondreville-i kastély szalonjában együtt találta Marionnét és Grévinnét, Violette-et, a szenátor komornyikját és a békebírót írnokával. A házkutatás már megtörtént. A békebíró Grévin segédletével gondosan összegyűjtötte a vizsgálat alapelemeit. Leginkább az az agyafúrtság lepte meg, mellyel a támadók az alkalmas napot és órát kiszámították. Az utóbbi lehetetlenné tette, hogy azonnal hozzáfoghassanak az áruló jelek és bizonyítékok megkereséséhez. Fél hatkor, mire Violette az álarcosok után eredhetett, ebben az évszakban majdnemhogy éjszaka van; és az éjszaka a gonosztevők barátja. De vajon nem azért választották-e ezt a vidám napot, amikor öregje-fiatalja Arcisba gyűlik maskarát nézni, s amikor a szenátor bizonyára egy-magában ül otthon - nem éppen azért jöttek-e ma, hogy tanúk nélkül cselekedhessenek?

- Le a kalappal a rendőrfőnök küldöttei előtt, igazuk volt vallotta be Lechesneau. - Váltig óvtak bennünket a cinq-cygne-i uraktól, megmondták: valami gazságot követnek el előbb-utóbb.

Lechesneau biztosra vette, hogy a prefektus sem marad tétlen (nem is csalódott: a Troyes-t környező összes megyébe futárok röppentek szét nyomozni az öt emberrabló és a szenátor után), nekifogott tehát, hogy megvesse alapját a vizsgálatnak. Grévin és a békebíró kitűnő jogászkoponya lévén, a munka haladt is szaporán. Pigoult-t, a békebírót, aki első írnok volt abban a párizsi irodában, ahol Malin és Grévin valaha a prókátorságot tanulta, három hónappal később kinevezték az arcisi törvényszék elnökévé. Ami Michut illeti, Lechesneau tudott arról, hogy a volt intéző több ízben megfenyegette Mariont, hallott a parkbeli lesről és a szenátor megmeneküléséről is. Ez a két eset, melynek egyike a másiknak következménye, a merényletnek meg alkalmasint előzménye volt, a hajdani főerdészt mutatta a banditák fejének, annál is inkább, mivel Grévin, a felesége, Violette és Marionné kijelentette, hogy az egyik az öt álarcos közül a megszólalásig hasonlított Michure. Hajának és barkójának a színe, zömök alakja úgyszólván feleslegessé tette az álarcot. És aztán ugyan ki másnak lehetett kulcsa a vadászlak rácsos kapujához? Az Arcisból hazatért erdész és felesége egyhangúlag állította, hogy mind a két kaput kulcsra csukta, aztán távozott. A békebíró, írnoka és a kerülő kíséretében, megvizsgálta a kapukat, és valóban nem tapasztalta rajtuk az erőszaknak semmiféle jelét.

- Amikor kiadtuk az útját, biztos magánál tartott egyet-egyet a kastély kettős kulcsaiból - mondta Grévin. - De van egyéb is, ami mutatja, hogy elkeseredett lépésre készült: húsznapos lejáratra eladta a jószágát, s épp tegnap vette fel a pénzét az irodámban.

- Aztán mindent rákentek volna! - kiáltott fel Lechesneau, akinek ez a körülmény szöget ütött a fejébe. - Ő volt a rossz szellemük.

Ugyan ki ismerhette jobban a kastélybelieket a Simeuse-öknél és d'Hauteserre-eknél? A támadók olyan otthonosan mozogtak, olyan magabiztosan jártak-keltek, hogy kétségtelen volt: tudták, mit akarnak, s főképp tudták, hol keressék. A nyitva maradt szekrények közül egy se viselte feszegetésnek a nyomát: a banditáknak nyilván kulcsaik voltak; de, különös, egy szög se tűnt el! Rablásról eszerint nem lehetett szó. És végül amellett, hogy megismerte a cinq-cygne-i lovakat, Violette belebotlott a grófnőbe is, amint az erdész háza előtt silbakolt. Az így felsorakoztatott tények és tanúvallomások alapján a legpártatlanabb bíró is a d'Hauteserre-ek, Simeuse-ök és Michu bűnösségére következtetett volna; egy esküdtszéki bírónak pedig ennyi elegendő volt a bizonyossághoz. Hanem mit szándékoztak kezdeni Gondreville jövendő grófjával? Rá akarták bírni, hogy adja vissza a birtokot, melynek megvételére - saját állítása szerint - Michunek már 1799-ben elég pénze volt? Ha az ember idáig következtetett, egyszerre mindent más színben látott.

A tudós büntetőjogász azon is töprengett, vajon mire szolgált a kastély alapos átkutatása. Ha a bosszú vágya hajtotta őket, az álarcosok akár meg is ölhették Malint. Talán megtették, s a szenátor már a föld alatt nyugszik valahol. Az elhurcolás ténye azonban inkább arra mutat, hogy fogva tartják. Mármost, miért csak a ház átkutatása után tették rá a kezüket? Annyi bizonyos, esztelenség volt feltenni, hogy egy császári méltóság elrablása sokáig titokban marad. A merényletnek egyhamar híre terjed, s akkor hiába fáradtak.

Válaszképpen ezekre az ellenvetésekre Pigoult azzal érvelt, hogy a törvény sose tárhatja fel a bűnözők összes indítékát. Minden bűnperben maradnak pontok, amiket a bíró nem tud, a vádlott pedig nem hajlandó tisztázni; a lelkiismeret mélységeibe csak a tettes vallomása fényénél pillanthat az emberi szem.

Grévin és Lechesneau rábólintott erre, de a kérdőjelek továbbra is foglalkoztatták őket, minden rejtelemnek végére akartak járni.

- Pedig a császár megkegyelmezett nekik - mondta Pigoult Grévinnek és Marionnénak -, töröltette őket a jegyzékből, jóllehet részt vettek a legutóbbi összeesküvésben, amit ellene szőttek!

Lechesneau nem is késlekedett tovább, útnak indította csendőreit a cinq-cygne-i erdő és völgy felé; Giguet mellé adta a békebírót is, aki segédtisztje lett e bűnügyi rendőrségi ténykedésben: megbízta, folytasson vizsgálatot Cinq-Cygne községben, hallgassa ki az adódó tanúkat, és hogy lendítsen a dolgokon, letartóztatási parancsot mondott tollba és írt alá sebtében Michu ellen, mivel a volt intézővel kapcsolatban megfelelő vádalapot látott.

A zsandárok és a békebíró távoztával Lechesneau folytatta fontos munkáját: elfogatási parancsokat fogalmazott a Simeuse-ök és d'Hauteserre-ek nevére. A Törvénykönyv rendelkezése szerint ugyanis az elfogatási parancsnak fel kellett sorolnia mindazt a vádat, amely a gyanúsítottakat terheli. Giguet és a békebíró oly sebesen haladtak Cinq-Cygne felé, hogy összetalálkoztak a kastélynak Troyes-ból hazaigyekvő cseléd ségével is. Feltartóztatták és a bíró elé kísérték őket, ahol őszintén és gyanútlanul elmondták: tegnap engedélyt kaptak, hogy Troyes-ba menjenek, s az egész napot ott töltsék. A békebíró kérdésére egytől egyik kijelentették, az ötlet a Kisasszonytól származott, ők maguktól nem is gondoltak volna a mulatságra. A békebíró oly terhelőnek találta ezt a vallomást, hogy visszaküldte Gondreville-be az egyiptomit azzal a kéréssel, jöjjön Lechesneau utánuk, tartóztassa le személyesen a cinq-cygne-i uraságokat, csapjanak le egyszerre két ponton, mert ő, Pigoult eközben Michu tanyájára megy lefülelni a merénylők valószínű vezetőjét. Új értesülései tökéletesen meggyőzték Lechesneau-t, rögtön el is indult Cinq-Cygne-be, meghagyva Grévinnek, hogy szigorúan őriztesse a parkbeli patkónyomokat. Az esküdtszék vezető bírája tudta jól, milyen sikert arat

majd Troyes-ban a vádiratával, mely fejükre olvassa gazságaikat az egykori nemeseknek, valaha a nép, most Napóleon ellenségeinek. Ilyen körülmények közt a bíró puszta feltevéseket is hajlandó feltétlen bizonyítékként kezelni. Mindamellett, miközben a szenátor hintáján Cinq-Cygne felé utazott, Lechesneau, aki kétségkívül magasra jutott volna, ha szerelme meg nem fosztja a császár kegyétől (mert Napóleon utóbb mereven erkölcsös lett), módfelett oktalannak találta a fiatalemberek vakmerőségét, és aligha összeegyeztethetőnek Cinq-Cygne kisasszony gondolkodásával. Másról lesz itt szó, fontolgatta, nem Gondreville erőszakos visszaszerzéséről. Amit hivatástudatnak nevezünk, s minden pályán megtalálunk, a bírákban is él. Lechesneau azzal az odaadással kutatta az igazságot, mellyel a szívünknek kedves feladatokat látjuk el, mellyel a tudósok a tudományt, a művészek a művészetet, a bírák a törvényt szolgálják. Ezért is várhatnak a vádlottak több méltányosságot a bíráktól, mint az esküdtektől. Mert a bíró csak észokoknak enged, míg az esküdtet az érzelmek hullámai könnyen elsodorják. Az esküdtszék vezetője néhány kérdést formált meg magában, kielégítő választ ezekre a tettesek letartóztatásából remélt. Malin elhurcolásának híre Troyes-t már felbolydította ugyan, Arcis azonban nyolc óra tájt még nem tudott róla, vacsoraidő lévén, amikor a csendőrökért és a békebíróért jöttek; nem tudták az újságot Cinq-Cygne-ben sem, holott már másodízben zárta körül a völgyet és a kastélyt karhatalom, ám ezúttal a bíróság, nem a rendőrség parancsára: míg az egyik általában kész egyezkedni, a másik gyakran hajthatatlan.

Mielőtt elindultak, Laurence épp csak szólt Marthe-nak, Catherine-nek és Durieu-éknek, hogy maradjanak a kastélyban, ki ne mozduljanak, ablakon se tekingessenek - szava mégis vasfegyelmet teremtett. A lovak minden fordulónál a mélyúton vesztegeltek szemközt a réssel, Robert és Michu, a csapat legizmosabbjai, innen lopták be a résen keresztül a zsákokat a Kisasszony-tornya egyik pincéjébe. Mihelyt a kastélyba visszaértek - fél hatra járt -, a négy fiatal férfi és Michu időt nem vesztve nekiállt, hogy elássa az aranyat. Laurence és a d'Hauteserre-ek a pince befalazását is ajánlották. A feladatot Michu vállalta, Gothard-t szólítva segítségül - a fiú átszaladt a tanyára elhozni azt a pár zsák gipszet, mely még az építkezésből maradt; hazament Marthe is, hogy óvatosan odaadja neki a zsákokat. A major, amelyet Michu épített, ott állt azon a dombon, ahonnan az intéző annak idején a csendőröket megpillantotta; a mélyúton lehetett megközelíteni. Michu szörnyű éhes volt, égett keze alatt a munka; fél nyolcra végzett vele. Átsietett a tanyára, hogy szóljon Gothard-nak: még sincs szükség az utolsó zsák gipszre, hagyja ott. A majort ekkorra már bekerítették, a mezőőr, a békebíró, írnoka és három zsandár elrejtőzve várta Michut, s amikor a lépéseit hallották, engedték, hadd jöjjön.

Gothard már hozta vállán a zsákot, s Michu messziről kiáltotta neki:

- Kész van, kisöreg, vidd vissza; aztán gyere, vacsorázz velünk.

És verejtékben fürdő homlokkal, gipsszel összemaszatolt ruhájában, melyre a rés csatakos mészkőtörmelékéből is tapadt valamelyes, Michu nagy vidáman benyitott a tanya konyhájába - anyósa és Marthe már várta, az asztalon ott párolgott a leves.

Michu kézmosáshoz készült, kinyitotta a víztartály csapját ekkor beállított a békebíró, nyomában írnoka és a mezőőr.

- Mi járatban van, Pigoult úr? - fogadta a bérlő.

- A császár és a törvény nevében, letartóztatom - szólt a békebíró.

Jött a három csendőr is, hozták közrefogva Gothard-t. A hímes kalapok láttán Marthe és anyja rémülten összenézett.

- Mi a fene! És aztán miért? - kérdezte Michu; letelepedett az asztalhoz, és odaszólt a feleségének:

- Adj ennem, mert éhen halok.

- Maga azt éppolyan jól tudja, mint mi - mondta Pigoult, intve írnokának, hogy kezdje a jegyzőkönyvet, s a bérlő orra alá tartva a letartóztatási parancsot.

- Erre nem számítottál, mi, Gothard? No, eszel vagy nem eszel? - mondta Michu. - Velük ne törődj, hadd firkáljanak.

- Nézze csak meg, milyen állapotban van a ruhája - mondta a békebíró. - És remélem, azt se fogja letagadni, amit az udvaron mondott Gothard-nak.

De Michu csak falt mohón és némán; hidegvére megdöbbentette feleségét, aki az ételt hordta elébe; szája tele volt, a szíve tiszta. Gothard-nak viszont elillant az étvágya, iszonyúan félt.

- Mondja - hajolt a mezőőr Michu füléhez -, mit csináltak a szenátorral? A fejébe kerülhet magának a dolog, ahogy a bírósági emberek beszélik.

- Uramisten! - sikoltott fel Marthe, és összeroskadt, mint a villámsújtott: meghallotta a mondat végét.

- Ez Violette műve! - kiáltott fel Michu; eszébe ötlött Laurence figyelmeztetése.

- Aha, szóval tudja, hogy Violette látta magukat! - kapott szavába a békebíró.

Michu az ajkába harapott; eltökélte, hogy hallgatni fog. Gothard úgyszintén. A békebíró csakhamar belátta, hogy képtelen Michut szóra bírni, másrészt *elvetemültségé*-ről is hallott a környéken eleget - parancsot adott, hogy kötözzék meg mindkettőjük kezét, és kísérjék őket a cinq-cygne-i kastélyba, ahová ő is készült, hogy Lechesneau-val találkozzék.

A négy fiatal nemes és Laurence sokkal éhesebb volt, és a vacsora gondolata sokkal csábítóbb, semhogy átöltözéssel késlekedjenek. Azon lovaglóruhásan - a férfiak fehér bőrnadrágban, sarkantyús csizmában, zöld posztózekéjükben - egyenest az ebédlőbe mentek, ott találva d'Hauteserre-éket, már kissé nyugtalanul. A jó úrnak feltűnt a jövés-menés és főképp a bizalmatlanság, mellyel kezelték - mert az ő szájára Laurence mégsem tehetett lakatot. Amikor egyik fia válasz helyett egyszerűen faképnél hagyta, feleségének öntötte ki a lelkét:

- Attól tartok, Laurence még sok gondot okoz nekünk!

- Mire vadásztak ma? - kérdezte d'Hauteserre-né Laurence-t.

- Jaj, ma rossz fát tettek a tűzre a gyerekei, néném, egyszer majd megtudja, hogyan.

Csak tréfa volt, az idős hölgy mégis megriadt. Catherine jelentette, hogy a vacsora tálalva van. Laurence d'Hauteserre úrnak nyújtotta a karját, s magában mosolygott tulajdon álnokságán: idős háziasszonyukat, akit közös megegyezésükkel megtettek orákulumnak, egyik unokafivére kénytelen asztalhoz vezetni.

D'Hauteserre-né lovagja végül is Simeuse márki lett. Elhangzott a *Benedicite,* elérkezett az ünnepélyes perc - a három fiatal szíve vadul feldobogott. D'Hauteserre-né ételosztás közben meglepetten észlelte a két Simeuse arcán felhőző szorongást s a Laurence bárányvonásait megfeszítő várakozást.

- Valami rendkívüli történt! - kiáltott fel, és végigfuttatta rajtuk a tekintetét.

- Kihez szól, néném? - kérdezte tőle Laurence.

- Mindnyájukhoz.

- Ami engem illet, anyám - mondta Robert -, korog a gyomrom.

D'Hauteserre-né - még mindig zavartan - a márkinak nyújtotta azt a tányért, melyet az öccsének szánt.

- Úgy vagyok ezzel, mint az édesanyjuk - mondta -, nyakkendő ide, nyakkendő oda, összetévesztem magukat. Most is azt hittem, az öccsének adom.

- És többet adott a bátyámnak, mint gondolná - mondta a fiatalabbik Simeuse sápadtan. - Cinq-Cygne grófjává tette őt. És az örökké vidám fiú örök életére elkomorodott, szegény; de fegyelmezte magát, rámosolygott Laurence-ra, elnyomta halálos csalódását. A szerelmes egy szempillantás alatt fivérré változott.

- Hogyhogy, választott végre a grófnő? - kiáltott fel az idős hölgy.

- Nem - felelte Laurence -, a sorsra bíztuk a döntést, és a sors eszköze maga volt, néném.

Elmondta, miben egyeztek meg reggel. A márki az öccsét figyelte, mint sápad el egyre jobban és jobban, már az ajkán lebegett a szó: „Legyen a tiéd, inkább én megyek a halálba!" Amikor a tészta került az asztalra, zörgettek az ebédlőnek a kertre nyíló ajtaján. Az idősebbik d'Hauteserre ment nyitni, a plébánost bocsátotta be, akinek tépett nadrágja a park falain meredező vadtüskéket vádolta.

- Meneküljenek... jönnek, hogy letartóztassák magukat!

- De miért?

- Azt még nem tudom, annyit mondhatok, hogy eljárás indult maguk ellen.

Kacagás volt a válasz mindenfelől.

- Ártatlanok vagyunk - harsogták a fiatal nemesek.

- Akár ártatlanok, akár bűnösek - mondta az abbé -, kapjanak lóra, és a határig meg se álljanak. Odakintről aztán majd bebizonyíthatják az ártatlanságukat. A távollétükben hozott ítéletet még megsemmisíthetik, de nem semmisítik meg azt az ítéletet, amit a népharag, az elvakultság csikart ki. Emlékeznek, mit mondott Harlay elnök? „Ha megvádolnának, hogy elloptam a Notre-Dame tornyait, mindenekelőtt azt nézném, merre tágasabb."

- De aki szökik, beismeri, hogy bűnös, nem? - mondta a márki.

- Maradjanak!... - kérte Laurence.

- Nem fogynak ki a fellengzős szamárságokból - keseredett neki az abbé. - Ha mindenható lennék, mint az Isten, most elragadnám magukat. De ha itt találnak, s hozzá ilyen állapotban, nehéz lesz megmagyarázni a látogatásomat, maguknak is, magamnak is ártok vele... Rohanok vissza, amerre jöttem. Gondolják meg! Még van idejük. A pribékek nem gondoltak a paplakkal közös falra, de a gyűrű teljes.

Alig távozott szegény abbé, akinek éppoly kevéssé szívlelték meg a tanácsát, mint Chargeboeuf márkiét, sok láb dobbanása, csendőrkardok csörömpölése töltötte meg az udvart, az ebédlőbe is beszűrődve.

- Hogy mi ketten a világon vagyunk, az már önmagában is természetellenes dolog: szörnyek vagyunk - fordult az ifjabbik Simeuse Laurence-hoz -, a szerelmünk pedig szörnyűség. Ez a szörnyűség a maga szívébe is beférkőzött. Azok az ikrek, akiknek az életét ismerjük, mind szerencsétlenek voltak, talán épp azért, mert a természet rendje felborult bennük. Ami bennünket illet, láthatja, milyen állhatatosan üldöz a sors. Végzetesen későn esett meg a döntése, Laurence.

A lány valósággal elkábult; az esküdtszéki bíró sorsdöntő szavai ködös zúgássá olvadva hatoltak csak be a tudatába:

- A császár és a törvény nevében letartóztatom Paul-Marie és Marie-Paul Simeuse-t, Adrien és Robert d'Hauteserre-t. Az urak ugyebár nem tagadják, hogy a nap egy részét lóháton töltötték? - fűzte hozzá, s felhívta kísérői figyelmét a gyanúsítottak ruháin éktelenkedő sárfoltokra.

- Mivel vádolják őket? - kérdezte jegesen Cinq-Cygne kisasszony.

- A Kisasszonyt nem tartóztatja le? - fordult Lechesneau-hoz Giguet.

- Ha akad jótállója, ő szabadlábon marad, míg nyomósabb vád nem merül fel ellene.

Goulard vállalta a jótállást, csupán becsületszavát kérve a grófnőnek, hogy nem szökik meg. Laurence dölyfös pillantással válaszolt, ami halálos ellenségévé tette a bírót; egy könnycsepp is kiserkedt a pillái közt, a düh és pokoli gyötrődés könnye. A négy fiatal nemes szeme lángot vetett, s egymást kereste; nem mozdultak. D'Hauteserre-ék attól reszkettek, hogy a fiatalok eltitkoltak előttük valamit; leírhatatlan bódultság szállta meg őket. Csak gunnyasztottak a székükben - szülők, akiktől most ismét elragadják gyermekeiket, miután annyit aggódtak értük, s végre keblükre ölelhették őket -, csak néztek vak szemmel, hallgattak süket füllel.

- Kérnem kell, hogy álljon jót értem, d'Hauteserre úr? - kiáltotta oda Laurence hajdani gyámjának, s ez a kiáltás kitépte az öregurat tompultságából, mint az utolsó ítélet hatalmas, metsző harsonaszava.

D'Hauteserre úr letörölte a szemébe toluló könnyeket, mindent értett már - erőtlenül mondta:

- Bocsásson meg, grófnő... testestül-lelkestül a magáé vagyok, hisz tudja!

Lechesneau-ban, akit először meghökkentett az „emberrablók" vacsorázó nyugalma, újra feléledt a gyanú, amikor a szülők rökönyödöttségét és Laurence felgyűrődő homlokát látta - a lány azon törte a fejét, miféle csapdát állíthattak neki.

- Uraim - mondta Lechesneau udvariasan -, remélem, nem gondolnak ellenállásra, ez nem férne össze a jó modorukkal, és értelme sincsen; kövessenek, kérem, mind a négyen az istállóba, jelen kell lenniük, amikor leszedjük a lovaik patkóit, melyeknek fontos szerep jut majd a perben, talán döntő szerep, mint bűnösségük vagy ártatlanságuk bizonyítékainak... Ön is tartson velünk, kisasszony...

Lechesneau szakértőkről is gondoskodott már, Cinq-Cygne-ből áthívatta a kovácsot és inasát. Mialatt az istállóban ez a munka folyt, megérkezett a békebíró, hozta Michut és Gothard-t. Időbe telt, míg valamennyi ló patkóját leválasztották, és jellel ellátva összegyűjtötték, hogy majd a parkban hozzámérjék a merénylők lovainak a nyomaihoz. Lechesneau azonban, mikor Pigoult megérkeztét jelentették neki, otthagyta a letartóztatottakat a csendőrökkel, s az ebédlőbe ment a jegyzőkönyvet tollba mondani; a békebíró ekkor megmutatta neki Michu ruháját, s beszámolt a letartóztatás körülményeiről.

- Még utóbb kiderül, hogy megölték a szenátort, és befalazták valahová - fejezte be elbeszélését Pigoult.

- Most már én is tartok effélétől - mondta a bíró. - Hová vitted a gipszet? - fordult Gothard-hoz.

A fiú elpityeredett.

- A bíró urak megrémítették - mondta Michu, és a szeme szikrát szórt, mint a hálóba bonyolódott oroszláné.

Megérkezett a szolgahad is, senki se hiányzott, most szabadultak a bírótól; elözönlötték az előcsarnokot, s a szipogó Catherine-tól és Durieu-éktől megtudták, mekkora súllyal estek vallomásaik a latba. Gothard Lechesneau és a békebíró minden kérdésére könnyzáporral felelt; addig zokogott, míg sikerült rángórohamot kicsiholnia magából, mire vallatói ijedten otthagyták. Mihelyt megbizonyosodott, hogy nem ügyelnek már rá, a kis gézengúz mosolyt küldött Michunek, aki egy pillantással dicsérte meg. Lechesneau elvált a békebírótól, hogy megsürgesse a kovácsokat.

- Uram - fogta el d'Hauteserre-né Pigoull-t -, megmagyarázná nekünk végre ezeket a letartóztatásokat?

- Az urakat azzal vádolják, hogy fegyveresen elrabolták a szenátort, s most fogva tartják, mert azt, hogy megölték, a látszat ellenére sem tételezzük fel.

- És milyen büntetés jár ezért? - kérdezte d'Hauteserre úr.

- Hát... minthogy azok a törvények, melyeket a jelenlegi Törvénykönyv nem módosít, érvényben maradnak, halálbüntetés - felelte a békebíró

- Halálbüntetés! - kiáltott fel d'Hauteserre-né, és elájult.

A plébános lépett be a húgával, aki magához hívta Catherine-t és Durieu-nét.

- De hiszen színét se láttuk a maguk átokverte szenátorának! - háborgott Michu.

- Marionné, Grévinné, Grévin úr, a szenátor komornyikja és Violette bezzeg nem mondhatják ugyanezt magáról - vágott vissza Pigoult az igazában biztos bíró gunyoros mosolyával.

- Egy szót se értek az egészből! - mondta Michu; ez a válasz valósággal főbe kólintotta, most már kezdte belátni, hogy gazdáival együtt valami cselszövés áldozata lett.

E pillanatban mindenki visszajön az istállóból. Laurence d'Hauteserre-néhez szaladt, aki már magához tért, s ezzel fogadta:

- Halál vár rájuk!

- Halál!... - ismételte a lány a négy fiatalemberre pillantva. A szó rémületes volt, és Giguet - Corentin méltó tanítványaként - sietett kiaknázni a hatását.

- Még minden jóra fordulhat - vonta az ebédlő sarkába Simeuse márkit -, talán tréfa az egész, nem más. Az ördögbe is! Önök katonák voltak. Mi, katonák, megértjük egymást. Mit csináltak a szenátorral? Ha eltették láb alól, persze nincs mentség, de ha csak lakat alá tették, eresszék ki! Kudarcot vallottak, ismerjék be. És én biztos vagyok benne, hogy az esküdtszék bírája és a szenátor megszüntetik majd a vizsgálatot.

- Fogalmunk sincs, hogy miről beszél, kérem - felelte a márki.

- Hja, ez a hangnem beláthatatlan messzire vezet - mondta a főhadnagy.

- Drága húgunk - fordult Simeuse márki Laurence-hoz -, most börtönbe visznek; de ne aggódjék, pár óra múlva hazajövünk. Ez az ügy csupa félreértés, tisztázódnia kell.

- Kívánom önöknek, hogy tisztázódjék, uraim - mondta Lechesneau, s intett Giguet-nek, vezesse el a négy nemest, Gothard-t és Michut.

- Ne vigye őket Troyes-ba - mondta a főhadnagynak -, maradjanak a maguk arcisi őrsén; holnap reggel jelen kell lenniük, amikor a patkókat összemérjük a parkban talált nyomokkal.

Lechesneau és Pigoult még kihallgatta Catherine-t, d'Hauteserre urat, a feleségét és Laurence-t. Durieu-ék, Catherine és Marthe kijelentették, hogy csak ebédnél találkoztak gazdáikkal; d'Hauteserre úr még három órakor is látta őket. És amikor éjfélkor ott ült d'Hauteserre úr, d'Hauteserre-né, Goujet abbé meg a húga közt, a négy fiatal férfi nélkül, akik másfél év óta élettel töltötték meg a kastélyt, s neki szerelmet és örömet hoztak - Laurence sokáig hallgatott, a csöndet senki se merte megtörni. Fájdalom nem volt az övénél mélyebb, teljesebb soha. Végül sóhaj hallatszott, odafordultak.

Marthe sóhajtott, akiről meg is feledkeztek; egy sarokban kuporgott, s most felállt:

- Halál, asszonyom!... Még megölik őket, meglátják, pedig ártatlanok!

- Mit tettek? - szólt a plébános.

Laurence nem felelt, kiment. A csapás váratlanul érte, magányra vágyott, hogy erőt gyűjtsön.

Egy politikai per a Császárság korában

Ma, harmincnégy év távolából, három nagy forradalom után, öregemberek ha emlékeznek még a francia szenátor elrablására, amely példátlan visszhangot vert Európa-szerte. Érdekes és szokatlan volt a vád: négy fiatalember elhurcolta Malin szenátort; és alig akad per, mely az övékhez fogható, hacsak Trumeau-é nem, a Saint-Michel téri szatócsé és özvegy Morinnéé a Császárság korában; Fualdesé és Castaingé a Restauráció idején; s Lafarge-é és Fieschié manapság. A szenátora ellen elkövetett merénylet a császárt is felbőszítette; szinte egyszerre tettek jelentést neki a bűntényről, a nyomozás elakadásáról és a tettesek letartóztatásáról. De hasztalan fésülték át az erdőt, hasztalan forgatták fel egész Aube-ot és a szomszédos megyéket, semmi, de semmi jelét sem lelték a szenátor ottjártának vagy börtönének. Napóleon magához hívatta az igazságügyminisztert, aki a rendőrminiszter tájékoztatása alapján elmagyarázta neki Malin és a Simeuse-ök viszonyát. A császárt ekkoriban súlyos kérdések foglalkoztatták, az ügy kulcsát ő az előzményekben kereste.

Ezek a fiatalemberek megőrültek - jelentette ki. - Ha rá is kényszerítik Malint, hogy aláírjon valamit, feltétlenül visszavonja, kitűnő jogász! Figyeltesse ezeket az urakat, meg kell tudnunk, mit főztek ki Gondreville grófja kiszabadítására.

A császár utasítást adott, hogy az ügyben a legnagyobb gyorsasággal járjanak el - intézményei megcsúfolását, a Forradalom vívmányainak elvetését (a példa végzetes lehet), a nemzeti javak nagy kérdése elleni támadást és akadályt látott benne belpolitikájának szüntelen gondja, a különböző pártok összefogása útján. És végül úgy érezte, ezek a fiatal nemesek, akik ígéretet tettek neki, hogy meghúzzák magukat, csúnyán rászedték.

Fouché jóslata beteljesedett! - kiáltott fel, eszébe jutott a mondat, mely két év előtt kicsusszant jelenlegi rendőrminisztere száján, holott Fouché csak Corentinnek Laurence-ról adott jellemzése hatására „jósolt”.

Alkotmányos kormányzat alatt, a vak és süket, sivár és hideg közügyek unalmában el sem tudjuk képzelni, mennyire nekilendítette a politikai és hivatali gépezetet a császár egyetlen szava. Mintha ez a roppant akarat nemcsak az embereken, hanem a dolgokon is fogott volna. De ezzel a szóval aztán a császár meg is feledkezett az ügyről, az 1806-os szövetség kötötte le. Új csatákra gondolt, új seregeket toborzott, hogy döntő csapást mérjen a porosz királyság szívére; ám óhaja, hogy haladéktalanul igazság szolgáltassék, hatalmas mozgatóra talált a Birodalom bíráinak bizonytalan helyzetében. Cambacéres, a főkancellár és Régnier igazságügyminiszter ugyanis éppen ekkor készítette elő az első fokú bíróságok, a császári törvényszékek és a semmítőszék intézményét; tárgyaltak az egyenruha kérdéséről is, melynek Napóleon - okkal - nagy fontosságot tulajdonított; átrostálták a személyzetet, és lámpással keresték a megszüntetett királyi bíróságok embereit. Aube megye bírái természetesen úgy gondolkoztak: a legjobb ajánlás, ha buzgónak mutatkoznak Gondreville grófja elrablásának ügyében. Az udvar és a nép ekkorra már bizonyosságnak vette, amit a császár csak feltételezett.

Európában még szent volt a béke, s egész Franciaország ott hevert a császár lábánál: legyezgette a hiúságokat és az érdekeket, hízelgett embereknek és dolgoknak, ápolta még az emlékeket is. A szenátor elleni merénylet ilyenformán a közjó elleni merényletnek látszott. Általános megvetés sújtotta érte a négy ártatlan fiatal nemest. A maroknyi, birtokaira húzódott nemesség mélyen fájlalta a történteket, de szót emelni senki se merészelt. Ugyan ki szállt volna szembe a közvéleménnyel? A megyében több helyütt kihantolták annak a tizenegy

személynek a maradványait, akiket 1792-ben a Cinq-Cygne palota zsalui közül lőttek le; most az ő haláluk is a vádlottak bűneit szaporította. Sokan aggodalmaskodtak, hogy az emigránsok, vérszemet kapva, kezet emelnek birtokaik új gazdáira tiltakozásul a jogtalan elkobzás ellen és a visszaszerzés reményében, így lett a négy jóravaló fiatalember *bandita, tolvaj, gyilkos,* s bűnüket csak súlyosbította, hogy Michu a cinkosuk volt. Ahány fej a Terror idején a megyében lehullott, állítólag mind Michu vagy apósa vágta le - a leghajmeresztőbb mendemondák terjengtek róla. Aube hivatalnokainak java részét Malin helyezte volt el, a felzúdulás tehát már ezért is nőttön-nőtt. Egyetlen bátor, önzetlen hang sem akadt, hogy ellene mondjon a közhangulatnak. És végül a szerencsétleneknek semmiféle törvényes módjuk nem volt, hogy a vádak ellen küzdjenek; mert a IV. év brumaire-i Törvénykönyv, a vádiratot és ítéletet esküdtek elé utalva, megfosztotta a vádlottakat annak a lehetőségétől, hogy törvényes aggály esetében a semmítőszékhez folyamodjanak: hatalmas támaszt vesztettek el ezzel. A letartóztatás harmadnapján a vádhatóság elé idézték a Cinq-Cygne kastély urait és cselédségét. Cinq-Cygne-t a bérlő őrizetére és Goujet abbé meg a húga gondjaira bízták, akik át is költöztek a kastélyba. Laurence, d'Hauteserre úr és a felesége Durieu kis házában szállt meg, Troyes egyik hosszan és szélesen elnyújtózó külvárosában. Laurence-nak elszorult a szíve, amikor a tömeg dühét, a polgárok kárörömét, a hivatalosak ellenséges indulatát tapasztalta; apró jelekből olvasta ki a rosszindulatot, mely a vidéki városokban, ahol bíróság elé kerülnek, a bűnügyek szereplőinek rokonait körülveszi. Bátorító, részvétteli szavak helyett bosszúvágytól sistergő beszélgetéseket hall ilyenkor a rokon; gyűlölet csapja meg, holott legalább kimért udvariasságot vagy tartózkodást vár, amint azt a tisztesség megkívánja; de mindenekfelett az elszigeteltséget sínyli meg az átlagember, erre nyomban rádöbben, már csak azért is, mert a nyomorúság gyanakvóvá tesz. Laurence, aki közben visszanyerte egész erejét, az ártatlanság tisztázó fényére számított, és sokkal inkább megvetette a tömeget, semhogy a rosszalló csend, mely fogadta, megfélemlítse. Sőt még ő öntött lelket d'Hauteserre úrba és feleségébe, s már a jogi csata körül forogtak a gondolatai, amely - az eljárás gyorsasága folytán - csakhamar megkezdődik a büntetőbíróság előtt. De még várt rá egy csapás, mely készületlenül érte, és némileg elcsüggesztette. Ám a teljes összeomlás s az elszabadult szenvedélyek tombolása közepette, amikor a súlyosan megpróbált család úgy érezte, sivatag veszi körül, egy férfi naggyá nőtt Laurence szemében, teljes szépségében mutatta meg a jellemét. Miután a vádiratot a lap alján az esküdtszék vezető bírájának jóváhagyásával: *Rendben, helyt adok,* visszaküldték az államügyésznek, s a gyanúsítottak ellen kiadott elfogatóparancsot letartóztatási végzéssé módosították, másnap ódon hintaján megérkezett Chargeboeuf márki, hogy bátran fiatal rokona segítségére siessen. E nagy családnak a feje számolt azzal, hogy a bíróság ezúttal nem fogja halogatni a dolgát; Párizsba sietett, s elhozta magával a régi világ egyik legeszesebb és legbecsületesebb jogászát, aki tíz esztendőn át volt a nemesség jogtanácsosa a fővárosban, mígnem átadta helyét a híres Derville-nek. A derék Bordin nyomban védőt is választott Normandia régi királyi bírósága egyik volt elnöke unokájának a személyében, aki maga is bírónak készült, s az ő keze alatt tanult. A fiatal védőügyvédet - hogy ezzel az eltörölt kifejezéssel éljünk, melyet a császár később ismét feltámasztott - a szóban forgó per után valóban Párizs főügyészhelyettesévé nevezték ki, s egyik legnevesebb bíránk lett. Granville kapott a megbízáson: jó alkalmat látott benne a fényes pályakezdésre. A védőügyvédet ekkortájt a kirendelt védő váltotta fel. A védekezés jogát azonban nem korlátozták, minden polgár bizonyíthatta ártatlanságát; és a vádlottak továbbra is a régi védőügyvédeket vették igénybe, amikor képviselőt kerestek ügyüknek. Az agg márki döbbenten látta, mennyire összetörte a szenvedés Laurence-t; csodálatos jó ízléssel és tapintattal viselkedett. Kárba veszett tanácsait meg sem említette; Bordint valóságos orákulumként mutatta be, akinek az utasításait pontról pontra végre kellett hajtani, Granville-t pedig teljes bizalmat érdemlő védőként.

Laurence a kezét nyújtotta, s hevesen megszorította az öreg márki jobbját, ami elbűvölte az aggastyánt.

- Igaza volt - mondta a lány.

- Meghallgatja-e már a tanácsaimat? - kérdezte Chargeboeuf úr.

Az ifjú grófnő bólintott, d'Hauteserre-ék nemkülönben.

- Nos, költözzenek át hozzám, a házam a város központjában van a törvényszék mellett; sokkal jobb hely az maguknak is, meg az ügyvédjeiknek is, mint ez itt, ahol összezsúfolva laknak és távol a csatatértől. Hiszen nap nap után át kellene menniük a városon.

Laurence elfogadta a meghívást, s az öregúr magával vitte őt meg d'Hauteserre-nét a házába, ahol a védők és Cinq-Cygne lakói a per egész folyamára otthont leltek. Vacsora után zárt ajtók mögött Bordin töviről hegyire elmondatta magának Laurence-szal az ügyet, kérve, hogy egyetlen részletet se hagyjon el, bár útközben a márki nagyjából már tájékoztatta Bordint és a fiatal védőt az előzményekről. Bordin figyelmesen hallgatta, a tűz felé nyújtóztatva a lábát; csöppet se fontoskodott. A fiatal ügyvéd viszont nem tudta megállni, hogy meg ne ossza figyelmét az ügy és Cinq-Cygne kisasszony közt, akit máris csodált.

- Ennyi az egész? - kérdezte Bordin, miután Laurence elmondta a dráma mozzanatait, pontosan ahogy mi eddig elbeszéltük.

- Ennyi - felelte a lány.

Pár pillanatig síri csend ülte meg a Chargeboeuf palota szalonját, ahol ez a jelenet játszódott - az élet egyik legsúlyosabb és legritkább jelenete. Minden perben az ügyvédek ítélkeznek először, jóval a bírák előtt még, ahogyan az orvos is megérzi betege halálát - csak azután szállnak harcba, az egyik a természettel, a másik a törvényszékkel. Laurence, d'Hauteserre úr, d'Hauteserre-né és a márki a vén jogász fekete, mély himlőhelyek lyuggatta, aszott arcára függesztette tekintetét; élet-halál forgott kockán. D'Hauteserre úr megtörölte gyöngyöző homlokát. Laurence a fiatal ügyvédre pillantott, borúsnak látta.

- Nos, kedves Bordinem? - szólalt meg a márki, odakínálva burnótosszelencéjét; a jogtanácsos szórakozottan csippentett belőle.

Aztán megdörgölte fekete selyemharisnyában feszülő lábikráit, mert fekete posztó térdnadrágot viselt, és frakkjának szabása is a *franciás* formára emlékeztetett; gunyoros tekintetét ügyfeleire villantotta, s bár igyekezett félénkké tompítani, így is megdermesztette őket.

- Boncolgassam az ügyet? - kérdezte. - Beszéljek őszintén?

- Hogyne, feltétlenül, uram - kérte Laurence.

- Mindaz a jó és helyes, amit tettek - kezdte a vén prókátor -, vádként fordul vissza önök ellen. Megmenteni nem tudjuk a rokonaikat, legfeljebb a büntetésüket tudjuk mérsékelni. Önök meghagyták Michunek, adja el a jószágát: ezt annak bizonyítékaként, kétségtelen bizonyítékaként értékelik majd, hogy bűnös terveik voltak a szenátorral kapcsolatban. A cselédséget azért küldték Troyes-ba, hogy egyedül maradjanak; ez a feltételezés már azért is helytálló, mert igaz. Amit az idősebbik d'Hauteserre Beauvisage-nak mondott, iszonyúan terhelő, végzetes mindnyájukra. Ön, kisasszony szintén mondott valamit az udvarukban, jó előre kimutatta ellenséges érzéseiket Gondreville-lel szemben. Különben ön a merénylet tartama alatt a rácsnál volt mint megfigyelő; s ha ön ellen nem indítottak eljárást, annak az az oka, hogy nem akartak az ügybe érdekelemet keverni.

- Az ügy védhetetlen - jelentette ki Granville.

- Már csak azért is - fűzte tovább Bordin -, mert most már nem vallhatják be az igazat. Michu, a d'Hauteserre és Simeuse urak állítsák egyszerűen azt, mást nem tehetnek: önnel együtt, kisasszony, az erdőben töltötték a nap egy részét, s aztán Cinq-Cygne-be mentek ebédelni. De ha azt mondjuk, hogy három óra tájban, amikor a merénylet történt, mindnyájan ott voltak, kik tanúskodhatnak emellett? Marthe, az egyik vádlott felesége; Durieu-ék és Catherine, az önök cselédei; d'Hauteserre úr és d'Hauteserre-né asszony, két vádlott szülei! Az efféle tanúvallomásnak nincs hitele, a törvény nem fogadja el, ha önök ellen szól, s a józan ész visszautasítja, ha az önök javát szolgálja. Ha meg, ne adj isten, azt mondanák, hogy az egymillió-százezer aranyfrankjukért mentek az erdőbe, az összes vádlottat tolvajként a gályákra juttatnák vele. Az államügyész, az esküdtek, a bírák, a közönség: az egész ország azt kiabálná, hogy Gondreville gróftól szedték el ezt a pénzt, s azért rekkentették el őt valahová, hogy háborítatlanul végrehajthassák a tervüket. Ha elfogadjuk a vádat úgy, ahogyan e pillanatban áll, az ügy nem világos; de ha a puszta tényeket tekintik, nyomban áttekinthetővé válik: az esküdtek a lopással magyaráznák az összes homályos pontot, mivel aki királypárti, az manapság banditának számít! A jelen politikai helyzetben feltehető, hogy a szóban forgó ügy rugója a bosszú. A vádlottak talán halállal lakolnak, de ezt a halált nem mindenki tartja becstelennek; míg ha a pénzek eltulajdonítását belekeverjük, amire törvényes alapot találni teljesen lehetetlen, elvesztik annak az érdeklődésnek az előnyeit, mely a halálraítélteket kíséri, ha bűnük menthetőnek látszik. Kezdet kezdetén, amikor még sorra megmutathatták volna a dughelyeket, az erdő térképét, a bádogtokokat, az aranyat, igazolva, mivel töltötték el a napot, pártatlan bírák előtt talán még akár ki is mosakodhattak volna; azóta azonban a dolgok úgy fejlődtek, hogy hallgatni kell. Adná isten, hogy a hat vádlott közül egy se keverné bajba a többit; különben lesz gondunk rájuk, csak jussunk el a kihallgatásokig.

Laurence kétségbeesetten tördelte a kezét, szemét az égre vetette gyötrelmében - most látott csak mélyére a szakadéknak, ahová unokafivérei zuhantak. A márki és a fiatal védő helyeselt Bordinnek: amit mond, szörnyűség, de valóság. A jó d'Hauteserre-nek eleredt a könnye.

- Mért is nem hallgattak Goujet abbéra, mért nem szöktették meg őket! - jajdult fel d'Hauteserre-né.

- Ó - kiáltott fel a vén prókátor -, ha megszöktethették volna őket, és nem tették, magukra vessenek a halálukért! Aki nem jelenik meg a bíróság előtt, időt nyer. Aki időt nyer, ha ártatlan, tisztázhatja az ügyét. És mondhatom, életemben nem láttam ennél rejtélyesebb ügyet, pedig kibogoztam már egynéhányat.

- Senki se lát benne tisztán, megvallom, mi sem - mondta Granville. - Mert tegyük fel, hogy a vádlottak ártatlanok: ebben az esetben a rajtaütést másoknak kellett elkövetniük. Mármost öt férfi nem pottyan az égből, nem szerez olyan lovakat, melyek úgy vannak patkolva, mint a vádlottak lovai, nem törekszenek hasonlóságra a vádlottakkal, és nem dugják Malint valami verembe, pusztán csak hogy nyakát szegjék Michunek, d'Hauteserre és Simeuse uraknak. Az ismeretleneknek, az igazi bűnösöknek érdekükben állt, hogy ennek az öt ártatlan embernek a képében mutatkozzanak; de ahhoz, hogy megtaláljuk őket, nyomozzunk utánuk, annyi ügynökre és megfigyelőre lenne szükségünk, amennyivel a kormány rendelkezik: húsz mérföldes körzetben minden falut tűvé kéne tennünk...

- Ami persze képtelenség - vette át a szót Bordin. - Erre gondolni sem lehet. Amióta a társadalom az igazságszolgáltatást kitalálta, arra még sosem lelt módot, hogy a megvádolt ártatlant a bűnt üldöző bíróval egyenlő erőssé tegye. Az igazságszolgáltatás nem kétoldalú. A védelem, melynek se kéme, se rendőre, nem folyamodhat ügyfelei érdekében a társadalomhoz támogatásért. Az ártatlanok ügye csupán az érvekre számíthat; és az érvek, melyek a bírákra talán hatnak is, az esküdtek elfogultságával szemben gyakran hatástalanok maradnak. Az

egész vidék önök ellen fordult. A vádiratot nyolc esküdt szentesítette: nemzeti javakban ülnek egytől egyig. Következnek az ítélő esküdtek, megint csak nemzeti javak gazdái vagy kufárai, illetőleg alkalmazottak. Egyszóval az esküdtszékünk úgy táncol majd, ahogy Malin fütyül neki. Épp ezért átgondolt védelmi rendszerre van szükség; egy tapodtat se tágítsanak, utolsó leheletükig hangoztassák az ártatlanságukat. Az elmarasztalás bizonyos. Akkor aztán a semmítőszékhez fordulunk, és megpróbáljuk húzni az időt. Ha pedig a továbbiak során sikerül összekaparnom egy-két mentő bizonyítékot, kegyelemért folyamodunk. Hát ez volna az ügy keresztmetszete és az én véleményem. Meg is nyerhetjük a pert, mert a bíróságnál semmi sem lehetetlen, bár ez a csodával lenne határos; mindenesetre védőjüknél nem ismerek alkalmasabbat arra, hogy ezt a csodát esetleg kikényszerítse, és persze én is megteszem majd a magamét.

- A rejtély nyitját a szenátor körül kell keresni - mondta Granville -, mert az ember mindig jól tudja, ki haragszik rá. És ha azt veszem, hogy tél utolján otthagyta Párizst, egyedül lejött Gondreville-be, bezárkózott a jegyzőjével, s valósággal felkínálta magát az öt banditának...

- Tény - bólintott rá Bordin -, hogy az ő viselkedése legalább annyira különös, mint a mienk; de itt mindenki a torkunkra feni a kést, hát hogyan vádoljunk mi, a vádlottak? Ehhez a kormány kegye és támogatása kellene, azonkívül ezerannyi bizonyíték, mint rendes körülmények között. Ismeretlen ellenfeleink jól kiagyalták ezt, páratlanul kifundálták, persze a Michu s a Simeuse-ök és Malin közti viszályra alapozva. Nem beszéltek! Nem loptak! Ez óvatosságra vall. Szerintem az álarc nem gonosztevőket, egészen másféle szerzetet takart... De próbálják meg ezt az esküdtek előtt is állítani, akikkel majd szerencséltetnek bennünket!

Ez az okosság és életismeret, mely egyik-másik ügyvédet és bírót magasan a többi fölé emeli, meglepte és megzavarta Laurence-t; a kegyetlen következtetések hallatára szíve összeszorult.

- Száz bűnügy közt - mondta Bordin - tíz sincs, aminek a bíróság egészen a végére jár, jó harmadának pedig a nyitját se leli meg. Vannak aztán olyan rejtélyek, melyek előtt értetlenül állnak vádlottak és vádlók, bírák és közönség: ilyen az önök ügye is. Ami a császárt illeti, neki kisebb gondja is nagyobb annál, mint hogy a Simeuse urak érdekében közbelépjen, akik meg akarták buktatni őt. De ki az ördögnek van baja Malinnel? És mit akarhattak tőle?

Bordin és Granville összenézett, mint akik kételkednek Laurence szavahihetőségében. Az ügy ezernyi kínja közül kevés érintette kínosabban a lányt ennél a mozdulatnál: csak egy pillantással válaszolt a két védőnek, de ez a pillantás elfojtott minden kétkedést és gyanakvást.

Másnap átadták a vádiratot a védőknek, akik most már érintkezhettek a vádlottakkal. Mint Bordin beszámolt róla a családnak - jogásznyelven -, mind a hatan *keményen tartották magukat,* derekasan viselkedtek.

- Granville úr Michut védi - jelentette be Bordin.

- Michut?... - ámult el a márki ezen a cserén.

- Ő az ügynek a szíve és a veszedelme - felelte az agg jogtudor.

- Ha ő a főszereplő, én azt hiszem, helyesen döntöttek - mondta Laurence.

- Úgy látjuk, vannak esélyeink - mondta Granville -, alapos megfontolást érdemlő esélyek. Mindenesetre, ha megmenthetjük őket, pusztán annak köszönhetik, hogy d'Hauteserre úr meghagyta Michunek, hozza rendbe a mélyút korlátjának az egyik oszlopát, meg hogy az erdőben farkast láttak; mert bűnügyben minden a tárgyalástól függ, a tárgyalás pedig apróságok, felfújt semmiségek körül forog... különben úgyis tapasztalják majd.

Laurence mély csüggedésbe hullott - a gondolkodó és cselekvő embert mindig lesújtja a felismerés, hogy gondolkodással és cselekvéssel ezúttal semmire se jut. Mert nem egy ember vagy kormány megdöntéséről volt immár szó önfeláldozó, lángoló hívek élén, a titok homályában: az egész társadalom felkelt ellene és unokafivérei ellen. Bevenni egy börtönt, kiszabadítani a foglyokat egyedül, hátunkban ellenségesen hangolt lakossággal, szemben rendőrök hadával, akiknek éberségét a vádlottak vakmerő híre felfokozta - nem, ez képtelenség. Ezért mondta Laurence a fiatal védőnek, amikor az bátorítani akarta őt, megijedve e nemes és nagyszívű lány magaelhagyásától, melyet arca még eltúlozva is tükrözött:

- Hallgatok, szenvedek és várok...

Megragadó szavak voltak a hangsúlyukkal és a mozdulattal, tekintettel, mely kísérte őket; csak a fényesebb alkalom hiányzott, hogy híres mondássá is váljanak. Pár pillanat múlva d'Hauteserre úr így beszélt a márkinak:

- Mit nem fáradtam ezért a két szerencsétlen fiúért! Össze is szedtem nekik megint egy csomó államkötvényt, járadékban majdnem nyolcezer frankot. Ha beállnak, szép rangot kaptak volna, s ma kitűnő házasságot köthetnének. És itt van, minden tervem kútba esett!

- Micsoda - támadt rá a felesége -, maga az érdekeire gondol, amikor a becsületük és az életük forog kockán!

- D'Hauteserre úrnak mindenre van gondja - csillapította a márki.

Mialatt a cinq-cygne-iek arra vártak, hogy megkezdődjék a tárgyalás a büntető törvényszéken, s látogatási engedélyért kilincseltek, de hasztalan, addig a kastélyban - sűrű titokban - végtelenül fontos esemény játszódott le. Miután vallomást tett a vádhatóság előtt, Marthe tüstént visszatért Cinq-Cygne-be; tanúsága oly semmitmondó volt, hogy az ügyész meg se idézte a bíróság elé Mint afféle túl érzékeny teremtés, a szalonba húzódott, szegény, ott ült Goujet kisasszony mellett, szánni való állapotban, félöntudatlanul. A plébánossal és mindazokkal együtt, akik nem tudták, mivel töltötték el a vádlottak a napot, ő is kételkedett ártatlan voltukban. Időnként átvillant a fején, hogy Michu, gazdái és Laurence alighanem így álltak bosszút a szenátoron. A boldogtalan asszony jól ismerte már férje odaadását, megértette hát, hogy a vádlottak közül az ő helyzete a legsúlyosabb, akár előélete, akár a vállalkozásban vitt szerepe miatt. Ebből a vélekedésből számos eshetőség adódott, s Goujet abbé, húga és Marthe már-már belezavarodtak a sok okoskodásba; némi bizonyosság azonban végül mégis gyökeret vert bennük. A Descartes megkövetelte feltétlen kételyt elérni az emberi agyban éppoly lehetetlen, mint az űrt a természetben, s az a szellemi művelet, mellyel előidézni próbálnánk, ugyanolyan szörnyűséges és kivételes állapotot teremtene, mint a légszivattyú. Valamiben mindig minden téren hiszünk. Mármost Marthe annyira reszketett attól, hogy a vádlottak netán bűnösök, hogy szinte el is hitte már, amitől félt; és ez a lelkiállapot lett a végzete. A nemesurak letartóztatása után öt nappal, este tíz óra tájt, amikor épp lefekvéshez készült, anyja, aki gyalog jött át a tanyáról, kihívta az udvarra.

- Egy troyes-i munkás keres, Michu küldte, a mélyúton vár - mondta Marthe-nak.

Az árok résén át mentek ki, hogy hamarabb odaérjenek. Az éjszaka is, az út is sötét volt, Marthe csupán egy alakot látott, amint kivált a homályból.

- Beszéljen, asszonyom, hogy tudjam, csakugyan Michuné-e - szólította meg ez az alak némi izgalommal.

- Persze hogy az vagyok - felelte Marthe. - Mit kíván tőlem?

- Rendben van - mondta az ismeretlen. - Adja ide a kezét, ne féljen tőlem. Michu küldött - hajolt most az asszony füléhez -, üzenetet hozok tőle. A fogházban dolgozom, és ha a felettéseim most keresni találnak, akkor mindnyájunknak vége. Megbízhat bennem. Még édesapja helyezett ide, milyen derék ember volt! Ezért fordult aztán hozzám Michu is.

Azzal a férfi levelet nyomott Marthe kezébe, s választ se várva, eltűnt az erdő irányában. A fiatalasszony megborzongott, arra gondolt, hogy most mindjárt megtudja az ügynek a titkát. A tanyára szaladt anyjával, bezárkózott, s elolvasta a levelet, amint itt következik:

Drága Marthe-om, számíthatsz annak az embernek a titoktartására, aki ezt a levelet viszi Neked, merthogy se írni, se olvasni nem tud, igazhitű republikánus a Babeuf-összeesküvésből; apádnak gyakran tett szolgálatot, a szenátort viszont árulónak tartja. Hát azt akarom mondani, drágám, hogy a szenátort becsuktuk abba a pincébe, ahol a gazdáinkat bújtattuk. Összesen öt napra van mit ennie a szerencsétlennek, és mivel érdekünk, hogy életben maradjon, vigyél neki legalább ötnapi élelmet. Az erdőt bizonyosan őrzik, légy éppolyan óvatos, mint amikor fiatal urainkat láttuk el. Malinhez egy árva szót se szólj, ne beszélj vele, egyik álarcunkat ott hagytuk a pince lépcsőjén, azt tedd fel. Amit itt elmondtam, csak mert el kellett mondanom, titok, s ha kedves Neked az életünk, tartsd Te is a legnagyobb titokban. A Kisasszonynak se szólj róla, még begyulladna. Engem ne félts. Az ügyünk jól áll, ezt már világosan látjuk, s ha eljön az ideje, épp Malin lesz a megmentőnk. És még egyet, bár talán mondanom se kellene: mihelyt elolvastad ezt a levelet, a tüze vele, a fejembe kerül, ha csak egy sora is kitudódik. Csókol ezerszer:

Michu

Marthe-on, a fián, a négy nemesúron és Laurence-on kívül senki sem tudott az erdő közepén púposodó dombocska pincéjéről legalábbis így hitte a fiatalasszony, akinek férje nem említette találkozását Corentinnel és Peyrade-dal. A levél tehát csak Michutől jöhet, gondolta, az írás és az aláírás is az övé. Persze ha fogja, és úrnőjéhez s annak két tanácsadójához fut vele, akik tudták, hogy a vádlottak ártatlanok, az eszes Bordinnek sikerült volna megragadnia néhány szálát a hálónak, melyet ügyfeleire kivetettek; de Marthe is, mint a legtöbb nő, mindig első benyomásának engedett: amit olvasott, tökéletesen meggyőzte, s a levelet behajította a kandallóba. Az óvatosság mégis feltámadt benne, különös ötlettel kikapta a tűzből az egyik, még megíratlan lapot, fogta az első sorokat, melyek senkinek sem árthattak, s bevarrta őket ruhája aljába. Aztán eszébe jutott új védence, aki már huszonnégy órája koplal, szegény; még ma éjjel bort, kenyeret és húst kell vinnie neki. Nem akarta a dolgot másnapra halasztani, részben a kíváncsiság, részben az emberség ösztökélte. Begyújtott a kemencébe, anyja segítségével nyúl- és kacsapástétomot meg rizsből süteményt készített; megsütött két tyúkot, elővett három palack bort, majd saját kezűleg dagasztott és vetett a kemencébe két kerek kenyeret. Hajnali fél háromkor aztán, az egész elemózsiát puttonyba rakva, a Couraut társaságában nekivágott az erdőnek - a kutya erdei útjaikon bámulatosan értelmes felderítőnek bizonyult. Hihetetlen távolságból megérezte az idegent, ilyenkor visszajött úrnőjéhez, halk morgással felnézett rá, és orrával a veszély felé bökött.

Marthe három óra körül ért a mocsárhoz, a Couraut-t itthagyta őrnek. Félórás munkával kiszabadította a bejáratot, s eljutott a pince ajtajáig - arcát ekkor már befödte az álarc, melyet valóban megtalált az egyik lépcsőn, kezében tompított fényű lámpást tartott. Úgy vette észre, hogy a szenátor elzárását már régen előkészítették. A pincét záró vasajtó felső részébe jólrosszul négyzetlábnyi nyílást hasítottak, de nehogy Malin, akinek mint minden rabnak, bőven volt ideje és türelme, hozzáférjen az ajtó vasreteszéhez, és elhúzhassa, a reteszt lakattal rögzítették. A szenátor felugrott mohaágyáról, de amikor az álarcos alakot meglátta, felsóhajtott: megértette, hogy még nem szabadul. Szemügyre vette Marthe-ot, s ruhájáról, termetéről,

mozgásáról a lámpa gyér világánál is megismerte; amikor az beadta a nyíláson a pástétomot, ő a földre pottyantotta, hogy elkaphassa az asszony kezét, boszorkányos gyorsasággal már húzta is lefelé ujjáról a két gyűrűt: a jegygyűrűt és egy kisebbet, Cinq-Cygne kisasszony ajándékát.

- Remélem, nem tagadja, hogy maga Michuné, kedvesem? - mondta.

Ahogy a szenátor érintését érezte, Marthe ökölbe zárta a kezét, s teljes erejéből mellbe lökte Malint. Aztán, egy szót se felelve, kiment, vágott egy vastag vesszőt, ennek a hegyén nyújtotta be a többi élelmet.

- Mit akarnak tőlem? - kérdezte Malin.

Marthe hallgatott, s otthagyta. Hazaindult, öt órára el is érte az erdő szélét; ekkor a Couraut idegent jelzett. Az asszony sarkon fordult, és a vadászlak, egykori otthona felé iparkodott; de a fasorba kilépőben a gondreville-i mezőőr messziről észrevette; és Marthe úgy gondolta, jobb, ha nem kerüli el őt.

- De korán kelt, Michuné! - szólította meg a mezőőr.

- Olyan bajban vagyunk - felelte az asszony -, látja, magam végzem a cselédmunkát is; a Bellache-ba megyek magért.

- Hát Cinq-Cygne-ben már mag sincs? - bámult el amaz.

Marthe nem felelt. Ment tovább, s a Bellache majorba érve különféle vetőmagvakat kért Beauvisage-tól, mert d'Hauteserre úr a fajták felfrissítését ajánlotta neki. Alig húzta ki lábát az asszony, jött a mezőőr, hogy kiderítse, mit akart erre Michu felesége. Hat nap múlva Marthe újra élelmet vitt a szenátornak, de most már óvatosabb volt, éjfélkor indult, nehogy a kerülők, akik nyilván figyelik az erdőt, rajtakapják. Már a harmadik útját is letudta, amikor a plébános a vádlottak nyilvános kihallgatásairól olvasott fel nekik, mert a tárgyalások idő-közben elkezdődtek ekkor elfogta a rémület. Félrevonta Goujet abbét, s miután megeskette, hogy amit hall, a gyónási titokhoz hasonlóan kezeli, megmutatta neki a Michutől kapott levél maradékát, szóval egészítve ki, s beszámolt a papnak a szenátor titkos fogva tartásáról is. A plébános rögtön azt kérdezte tőle, vannak-e levelei a férjétől, hogy a két írást összehason-líthassa. Marthe hazament a tanyájukra, itt azonban hivatalos irat várta, tanúnak idézték meg a törvényszékre. Később a kastélyban megtudta, hogy a vádlottak kérelmére Goujet abbét és húgát is megidézték. Indulniuk kellett haladéktalanul Troyes-ba. Így terelődtek egybe a dráma szereplői, most már a mellékalakok is; és a színpadon két családnak a sorsa pergett.

Igen ritka hely Franciaországban, ahol az igazságszolgáltatás magukból a dolgokból meríti a szükséges tekintélyt. Pedig vallás és királyság után nem a legnagyobb szervezete-e a társadalomnak? Mégis mindenütt, még Párizsban is, szűkek a helyiségek, alkalmatlanul esnek az épületek, s a műemlékek dolgában leghiúbb és legszínpadiasabb mai nemzetnél hiányzanak a díszletek - mindez csökkenti e roppant hatalom súlyát. A háttér ugyanaz csaknem minden városban. Hosszú négyszögletes terem mélyén dobogó áll, rajta zöld sávollyal bevont asztal a bírák silány karosszékeivel. Baloldalt foglal helyet a közvádló, s itt húzódik hosszan a fal mellett az esküdtek emelvénye. Az esküdtekkel szemközt, másik emelvényen pad, ezen a vádlott ül csendőrök között. Az írnok az emelvény tövében körmöl egy asztalnál, melyen a tárgyi bizonyítékok vannak kiteregetve. Mielőtt a császár átszervezte a bíráskodást, a kormány megbízottjának és az esküdtszéket vezető bírónak is külön asztala volt, egyik a tanácstól jobbkézt, a másik balkézt. A tanács dobogója előtti térségben, ahol a tanúk vonultak fel, két teremszolga futkos ide-oda. A védők a vádlottak emelvényének tövében tartózkodnak. A két emelvényt oszlopos korlát köti össze, átnyúlva a terem másik felébe, a tárgyalórészt körül-határolva: itt állnak a már kihallgatott tanúk és a kiváltságos közönség padjai. Végül, a

bírósággal szemben, a bejárat felett mindig van valami karzatnak csúfolt tákolmány a hatósági személyek és a megye hölgyei számára; ezeket az elnök válogatja ki, ő rendelkezik a közönséggel. A közrendű kíváncsiknak állniuk kell, övék a terem ajtaja és a korlát közt maradó térség. Ez manapság a francia törvényszékek és esküdtszékek tárgyalótermének a képe - ez volt a troyes-i büntetőbíróságé is.

1806 áprilisában a zsandárokon kívül még sem a tanács négy bírája és elnöke, sem a közvádló, sem az esküdtszék vezető bírája, sem a kormány küldötte, sem a teremszolgák, sem a védők - senki sem hordott egyenruhát vagy megkülönböztető jelet, ami enyhített volna a terem csupaszságán és az arcok jelentéktelenségén. Hiányzott a feszület is, nem adott példát se a bíráknak, se a vádlottaknak. Bús volt és csúf volt minden. Pedig a pompa, mely a nézőket megejti, a bűnösöket is vigasztalja talán egy kissé. A közönség viszont éppúgy özönlött, mint özönlött volt a múltban, s özönleni fog a jövőben az efféle látványosságokra mindaddig, míg meg nem jobbítják-nevelik, s míg Franciaország be nem látja, hogy a közönség bebocsátása a tárgyalóterembe nem feltétlenül szükséges a nyilvánossághoz, s a nyilvánosság egyébként oly aránytalanul súlyos büntetés, hogy ha ezt a törvényhozó sejti, bizonyára nem szabja ki. A szokások gyakran kegyetlenebbek a törvényeknél. A szokások: az emberek; a törvény azonban az ország értelméből fakad. A szokások, melyeknek sokszor semmi értelmük, erősebbek, mint a törvény. A bíróság körül itt-ott csődület támadt. Az elnök kénytelen volt katonaságot kérni a kapuk őrizetére, híres pereknél ezt mindig megteszik. A teremben, a korlát mögött a nézők egymást taposták. Granville, Michu védője, Bordin, aki a Simeuse-öket védte, és egy troyes-i ügyvéd, a d'Hauteserre-ek és Gothard, a hat közül a könnyebb esetek képviselője már az ülés megnyitása előtt helyükön voltak, arcukról bizakodás sugárzott. Amint az orvos is leplezi aggodalmait betege előtt, az ügyvéd csupa reménykedés, ha ügyfelével beszél. Azoknak a ritka eseteknek egyike ez, amikor a hazugság erénnyé nemesedik. Bevonultak a vádlottak, s a termen a rokonszenv moraja futott végig: a húsznapi fogság és bizonytalanság némileg megsápasztotta a négy fiatalembert. Az ikrek tökéletes hasonlósága roppant érdeklődést keltett. Ki-ki arra gondolt talán, hogy a természet bizonyára különösképpen óvja efféle ritka csodáit, s indítást érzett, hogy jóvá tegye, amit a sors feledékenységből vétett ellenük; nemes, egyszerű, szégyen vagy hősködés nélküli magatartásuk meghatotta a nőket. A négy nemes és Gothard abban az öltözékben jelent meg, amit a letartóztatás napján viselt; Michu azonban, kinek ruhái a tárgyi bizonyítékok közt szerepeltek, ünneplőjébe bújt, kék császárkabát, barna bársony Robespierre-mellény és fehér nyakkendő volt rajta. Visszataszító arcának most is megadta az árát, szegény. Amikor sárgás, tiszta és mély tekintetét a tömegre vetette, amikor - önkéntelenül - megmozdult, az iszonyodás zúgása csapott fel. Isten ujja, vélte a közönség, hogy, ím, ide került a vádlottak padjára, ahová apósa annyi áldozatát ültette. Michu pedig - kétségkívül nagy lélek volt - gazdáira nézett, s visszanyelte az ajkára kívánkozó gúnyos mosolyt. Mintha azt mondta volna a Simeuse-öknek: „Csak ártok maguknak!" Az öt vádlott melegen üdvözölte védőit. Gothard ismét a félkegyelműt játszotta.

Miután a védők bejelentették kifogásaikat - okosan beszéltek, Chargeboeuf márki útmutatásait követve, aki bátran odaült Bordin és Granville közé -, és miután megalakították az esküdtszéket, s felolvasták a vádiratot, a vádlottakat elkülönítették egymástól, s a kihallgatás megkezdődött. Mind figyelemre méltó egyöntetűséggel felelgettek. Reggel lovas sétára indultak az erdőbe, majd egy órakor visszatértek Cinq-Cygne-be ebédelni; ebéd után, háromtól fél hatig, ismét az erdőt járták. Lényegében ez volt minden vallomásnak a tartalma, az eltérések kinekkinek az egyéni helyzetéből eredtek. Amikor az elnök felszólította a Simeuse-öket, okolják meg, mi mozdította ki őket olyan kora reggel, mindketten kijelentették, hogy hazatérésük óta foglalkoznak Gondreville visszavásárlásának gondolatával, s értesülve Malin előző napi érkezéséről, unokahúgukkal és Michuvel kilovagoltak, hogy megszemléljék az erdőt, mennyit

kínáljanak érte, ha - mint remélték - tárgyalásra kerül majd sor. A d'Hauteserre urak, unokahúguk és Gothard ezalatt egy farkast vettek üldözőbe, melyet a parasztok fedeztek fel. Ha az esküdtszék bírája ugyanolyan pontosan követte volna lovaik nyomát az erdőben, mint ahogyan a gondreville-i parkon áthaladó lovakét elemezte, most bizonyíthatnák, hogy a kastélytól igen távol eső részeken jártak.

A d'Hauteserre-ek kihallgatása megerősítette a Simeuse-ök vallomását, és megegyezett azzal, amit a vizsgálat során elmondtak. Igazolni kellett sétájukat - valamennyi vádlott a vadászattal takarózott. A parasztok pár nappal azelőtt jelentették, hogy farkas kószál az erdőben, erre hivatkoztak most mind.

Hanem a közvádló ellentmondást fedezett fel az első kihallgatások alkalmával elhangzott válaszok és a jelen tárgyaláson előadott történet között, mivel a d'Hauteserre-ek kezdetben azt állították, hogy mindnyájan együtt vadásztak, most pedig kitűnik, hogy csak ők ketten vadásztak Laurence-szal, míg a Simeuse-ök - szerintük - az erdő becslésével fáradtak.

Granville ekkor rámutatott arra, hogy a bűntény elkövetése kettő és fél hat óra közé esik, ennélfogva el kell fogadni a magyarázatot, melyet a vádlottak a délelőttjükről adnak.

A vádló erre azt felelte, hogy a vádlottaknak érdekükben áll leplezni a szenátor foglyul ejtésére tett előkészületeiket.

Ekkor aztán mindenki meggyőződhetett a védelem ügyességéről. A bírák, az esküdtek, az egész terem csakhamar megértette, hogy a harc heves lesz, a győzelem drága. Bordin és Granville mintha mindennel számolt volna. Aki ártatlan, köteles világos és elfogadható magyarázatát adni tetteinek. A védelem feladata ennélfogva annyi, hogy a vád valószínűtlen regényével szembeállítsa a védelem valószínű regényét. A védő, aki ügyfelét ártatlannak tartja, koholmánynak tekinti a vádat, a négy nemes nyilvános kihallgatása kellőképpen javukra magyarázta a történteket. Eddig hát rendjén ment minden. Michu esete már súlyosabb volt, a viaskodás megindult. És ekkor mindenki megértette, miért választotta Granville az uraké helyett a szolga védelmét.

Michu beismerte, hogy megfenyegette Malint, de korántsem olyan hevesen tette, mint állítják. És hogy lesett a szenátorra? Egyszerűen sétált a parkban, mondta, Malin és Grévin bizonyára megijedt a puskája csövétől, és ellenséges szándékot tulajdonított neki, holott semmi rosszat nem akart. Megjegyezte még, hogy aki nem vadászember, estefelé könnyen azt képzeli a vállon nyugvó puskacsőről, hogy rá irányul. Ami pedig ruhája állapotát illeti, ahogyan letartóztatásakor találták - hazafelé menet beleesett, kérem, a résbe.

- Már nem volt elég világos, hogy megmásszam - mondta -, és amikor felfelé indultam a mélyúton, a kövekbe fogózva, ezek megszaladtak alattam, és én, hogy úgy mondjam, leszánkáztam.

A gipszre vonatkozólag, amit Gothard vitt neki, korábbi vallomásaihoz ragaszkodva azt állította, hogy a mélyút korlátjának egyik cölöpjét rögzítette vele.

A közvádló és az elnök erre felszólította Michut, magyarázza meg, miképpen lehetett a kastélyárok résében, és ugyanakkor a mélyút töltésén is, ahol a korlát cölöpjét kötötte meg, hiszen a békebíró, a csendőrök és a mezőőr egytől egyig kijelentették, hogy ők lentről hallották jönni. D'Hauteserre úr megszidta őt, felelte Michu, amiért halogatja ezt az apró igazítást, mely pedig fontos, mert a mélyút ügye viszályt támaszthat közte és a község között; ő tehát felment a gazdájához jelenteni, hogy a javítás megtörtént.

D'Hauteserre úr valóban állíttatott korlátot a mélyút partjára, nehogy a község elkaparintsa tőle az utat. Michu tehát, látva, milyen jelentőséget kap ruhájának az állapota és a gipsz, amit tagadhatatlanul használt, ehhez a kibúvóhoz folyamodott. A törvény előtt az igazság gyakran koholmánynak tűnik, míg a koholmány nemegyszer az igazság mezével álcázza magát. Védő és vádló egyaránt nagy fontosságot tulajdonított e körülménynek, mely döntő szerephez jutott Granville erőfeszítéseiben éppúgy, mint az ügyész gyanúiban.

Kihallgatásakor Gothard azt vallotta, hogy Michu kérésére néhány zsák gipszet vitt neki; vallomását kétségkívül Granville sugalmazta, mert a fiú eddig sírni kezdett, valahányszor kérdőre fogták.

- De hát mért nem vezették oda a békebírót és a mezőőrt ahhoz a korláthoz, hiszen ezt akár maga, akár Gothard azonnal megtehette volna? - kérdezte a közvádló Michut.

- Eszembe sem jutott, kérem, hogy a fejünkkel játszunk - felelte a volt intéző.

Most kiküldték a vádlottakat Gothard kivételével. Amikor a fiú egymagában állt ott, az elnök rádörgött: mondja el végre az igazat saját érdekében, mert állítólagos hibbantsága, lám, véget ért. Az esküdtek sem tartották háborodottnak, egyetlenegy sem. Hogyha hallgat a bíróság előtt, súlyos büntetést von magára; viszont ha felfedi az igazságot, megszüntetik vele szemben az eljárást. Gothard pityergett újra, megingott, s elmondta, hogy Michu megkérte őt, vigyen neki pár zsák gipszet; de mindig eléje jött a tanyáig. Megkérdezték, hány zsákkal vitt ki.

- Hárommal.

Ekkor vita kerekedett Michu és Gothard közt azon, hogy beleértendő-e a háromba az a zsák is, amit a letartóztatás pillanatában cipelt, s így kettőre csökken a szám, vagy ezen az utolsón kívül volt-e három. A vita Michu győzelmével végződött. Az esküdtek elé két zsák felhasználása került csak; de mintha ők már maguk közt tisztázták volna ezt a kérdést; Bordin és Granville mindenesetre igyekezett megtömni őket gipsszel, és addig gyötörni, míg belebonyolódnak. Az utolsó szót Granville mondta ki, felvetve, küldjenek ki szakértőket a korlát megvizsgálására.

- Az esküdtszék vezető bírája - fejtegette - beérte annyival, hogy kiszállt a jelzett helyre, nem annyira azért, hogy tüzetes szakértői vizsgálatot ejtsen meg, mint inkább hogy hazugságot süssön rá Michure; mi tehát úgy látjuk, mulasztás terheli a bíró urat, és szeretnénk hibáját a magunk javára fordítani.

A bíróság rendelt is ki szakértőket, hogy megállapítsák, valóban nemrég rögzítették-e az egyik oszlopot. Ám a közvádló is résen volt, még a szakértői véleményt megelőzve ki akarta csikarni a döntést ebben a kérdésben.

- Ezek szerint - mondta Michunek - maga fél hat és hat között, sötétedéskor fogott hozzá segítség nélkül, hogy megerősítse a korlátot?

- Ha egyszer d'Hauteserre úr lehordott!

- Azt mondja, gipszet használt - folytatta a vádló -, de akkor vakolóládát és -kanalat is használt! Mármost ha olyan sürgős volt magának jelenteni d'Hauteserre úrnak, hogy teljesítette a parancsát, kíváncsi lennék, mivel magyarázza, hogy Gothard még egy zsák gipszet vitt magának? Hisz a tanyája előtt vezetett el az útja, csak természetes, hogy leteszi a szerszámait, és leinti Gothard-t!

Súlyos érvek voltak, döbbent csendbe fagyasztották a hallgatóságot.

- Ugyan, ismerje be végre, hogy amit betemetett, nem cölöp volt... - unszolta a vádló.

- Hanem a szenátor, ugye? - vágott közbe Michu mélységes gúnnyal.

Ekkor Granville hivatalos hangon felszólította a közvádlót, magyarázza meg kijelentését. Michut ugyanis emberrablással és fogva tartással vádolják, de nem gyilkossággal. A IV. év brumaire-i Törvénykönyv pedig megtiltja a közvádlónak, hogy bárminemű új elemet vezessen be a tárgyalás folyamán: az eljárás semmisségének terhe alatt ragaszkodnia kell a vádirat pontjaihoz.

A közvádló azzal felelt, hogy Michu, a merénylet fő szerzője, aki gazdái érdekében a teljes felelősséget magára vette, alkalmasint szükségesnek tartotta befalazni annak a még ismeretlen helynek a bejáratát, ahol a szenátor sínylődik.

Ekkor a kérdések záporában, sarokba szorítva Gothard előtt, ellentétbe kerülve önmagával, Michu hatalmasat csapott a vádlottak emelvényének a karfájára, és odakiáltotta:

- Semmi közöm a szenátor elhurcolásához; remélem, hogy ellenségei egyszerűen csak bezárták; mindenesetre, ha előkerül, meglátják majd, hogy a gipsznek ebben semmi szerepe sem volt!

- Remek - fordult a védő a közvádló felé. - Ön többet tett az ügyfelemért, mint én, pedig eleget beszéltem.

Ez volt az első tárgyalás zárómondata - meglepte az esküdteket, és a védelem malmára hajtotta a vizet. A város ügyvédei és Bordin elárasztották a fiatal védőt szerencsekívánataikkal. A közvádlóba viszont beleszúrt ez a megjegyzés, attól félt, csapdába esett, és úgy is volt, a védők roppant ügyesen túljártak az eszén, kivált Gothard remekelt. A tréfamesterek pedig, a gipszet a mésszel összezavarva, mondogatták, hogy „az ügyet újrameszelték”, meg hogy a közvádlóval „meszet etettek”, és hogy a Simeuse-ök olyan fehérek lettek, „mint a frissen meszelt fal”. Franciaországban mindenre élcet faragnak, királynőnk a tréfa; mókázunk a vérpadon, a Berezinánál, a barikádokon, és ha eljön majdan az utolsó ítélet, valamelyik hazánkfia azt is fűszerezni fogja.

Másnap kihallgatták a terhelő tanúkat: Marionnét, Grévinnét, Grévint, a szenátor komornyikját, Violette-et; a történtek ismeretében vallomásuk világos volt. Mindnyájan felismerték az öt vádlottat, s ha a nemesekkel kapcsolatban bizonytalankodtak is egy keveset, Michut illetőleg nem volt kétségük. Beauvisage elismételte Robert d’Hauteserre elejtett szavát. A borjúvásárló paraszt közölte, amit Cinq-Cygne kisasszony ajkáról hallott. A szakértők megerősítették a beszámolójukban előadottakat: a patkónyomokat a négy nemes lovainak nyomaival egybevetve megállapíttatott amint a vád is hangoztatja - ezeknek tökéletes egyezése. Ez persze dühös vitát robbantott ki ismét Granville és a közvádló közt. A védő elővette a cinq-cygne-i kovácsot, és sikerült kimutatnia, hogy pár nappal a merénylet előtt ugyanilyen patkókat adott el idegeneknek. A kovács továbbá elmondta, hogy nemcsak Cinq-Cygne lovait patkolta ilyen módon, hanem sok más lovat is a járásban. Végül azt a lovat, melyen Michu járt, kivételesen Troyes-ban vasalták, és rá valló nyomokat nem is leltek a parkban maradtak közt.

- Michu hasonmása nem tudott erről a körülményről - mondta Granville, s az esküdtek felé tekintett -, a vád pedig nem bizonyította be, hogy mi a kastély lovait használtuk.

Aztán tönkresilányította Violette tanúságát a lovak hasonlóságát illetőleg - messziről és hátulról látta őket! Ám a védő hihetetlen erőfeszítései ellenére a kikezdhetetlen vallomások súlya leteperte Michut. Vádló és hallgatóság, bírák és esküdtek mind érezték, amit a védelem jó előre sejtett, azt, hogy a szolga bűnösségébe beleértődik már az uraké is. A per gerince a Michu-ügy, Bordin jól látta ezt, nem másért adta az intéző mellé Granville-t, kockáztatva, hogy leleplezi a védelmet, így aztán mindent, ami a volt gondreville-i intézőre vonatkozott,

mohón habzsoltak. Michu egyébként nagyszerűen viselkedett. Sok természetes ésszel vívta végig a tárgyalásokat, lassan-lassan a közönséget is elismerésre késztetve; hanem - különös dolog! - kivételes képességei is amellett szóltak, hogy ő volt a merénylet kitervelője. A mentő tanúk, akik az esküdtek és bírák szemében kevésbé jelentősek, mint a terhelő tanúk, így-úgy megtették kötelességüket, és - a lelkiismereteket megnyugtatandó - meghallgatást is nyertek. Elsőnek Marthe és a d'Hauteserre házaspár jött, egyikük sem tette le az esküt; Catherine és Durieu-ék, lévén cselédeik, hozzájuk igazodtak. D'Hauteserre úr kijelentette, valóban adott utasítást Michunek a kidöntött oszlop felállítására. Ezután felolvasták nyilatkozatukat a szakértők, alátámasztva a nemesúr állítását, de egyúttal az esküdtszéki bírót is kielégítve: lehetetlen volt, úgymond, megállapítaniuk, mikor eszközöltetett a szóban forgó javítás, talán hetekkel ezelőtt történt, de éppígy feltehető, hogy csak húsz napja. Cinq-Cygne kisasszonyt lázas izgalommal fogadták; Laurence-t azonban, mikor unokabátyjait huszonhárom napi távollét után a vádlottak padján látta viszont, az indulat annyira elragadta, hogy szintén bűnösnek látszott. Iszonyatos vágy vonzotta az ikrek felé, és mint később elmondta, csak ereje teljes megfeszítésével sikerült elnyomnia dühét, mely arra biztatta, ölje meg a közvádlót, ezzel gonosztevővé válik maga is, osztozhat az ő sorsukban. Ehelyett egyszerű szavakkal elmesélte, hogy Cinq-Cygne-be visszatérőben füstöt látott a parkban, amit ő tűzvészre magyarázott. Sokáig azt is gondolta, hogy gyomot égettek.

- Később azonban - mondta - eszembe jutott valami, amire most szeretném felhívni a bíróság figyelmét. Lovaglóruhám sujtásai és gallérfodrai közt égett, szélhordta papirosfoszlányokat találtam.

- Erős volt a füst? - kérdezte Bordin.

- Igen - felelte a grófnő. - Tűzvészre gyanakodtam.

- Ez fordíthat a peren - mondta Bordin. - Kérem a bíróságot, rendelje el a tűzeset helyének haladéktalan megvizsgálását.

A bíróság elrendelte a szemlét.

Grévin, akit a védők kérésére visszahívtak, s kikérdeztek e körülmény felől, kijelentette, hogy erre vonatkozólag semmiről sincs tudomása. De a Bordinébe ütköző tekintete mást mondott; s ez a tekintetváltás mindkettőjükben világosságot gyújtott.

„Itt van a kutya eltemetve" - gondolta a vén jogász.

„Szimatot kaptak" - morfondírozott a jegyző.

De egyúttal a nyomozás céltalan voltát is megértette mind a két róka. Grévin úgy hallgat majd, mint a sír, szögezte le magában Bordin, a jegyző meg elégedetten gondolt arra, hogy eltakaríttatta a tűz nyomait. A kérdést, mely a perben mellékkörülmény volt, és gyerekesnek hatott, de döntő fontosságúvá nő az igazolást tekintve, mellyel a történelem ezeknek a fiataloknak tartozik - a kérdést a szakértők és Pigoult zárták le, akiket a bíróság helyszíni szemlére a parkba küldött: jelentették, hogy tűznek jelét sehol sem tapasztalták. Bordin megidéztetett két bérest, ezek elmondták, hogy a mezőőr parancsára felszántották a rét egy darabját, ahol a fű égett volt; de a hamut bizony nem vizsgálgatták, miféle eredetű lehet. A védők előterjesztésére a mezőőrt is visszahívták; azt vallotta, hogy amikor Arcisba menet a jelmezesdire, elhaladt a kastély előtt, a szenátor megparancsolta neki, szántassa fel azt a csücskét a mezőnek, melyen reggeli sétája során megakadt a szeme.

- Gyomot vagy papirost égettek el ott?

- Én semmit se láttam, amiből arra gondolhattam volna, hogy papirost tüzeltek el - felelte a mezőőr.

- De ha gyomot égettek el - erősködtek a védők -, azt is oda kellett hordania, meg kellett gyújtania valakinek!

A cinq-cygne-i plébános és Goujet kisasszony vallomása kedvező benyomást keltett. Vecsernyéről jövet, az erdő felé sétálva, látták, amint a fiatal nemesek és Michu kilovagolnak a kastélyból, és az erdő irányában tartanak. Állása és jelleme kellő nyomatékot adott az abbé szavainak.

A közvádló biztos volt benne, hogy kieszközli az elmarasztaló ítéletet; beszéde olyan volt, amilyennek lennie kellett. A vádlottak, mondta, megátalkodott ellenségei Franciaországnak, valamint az ország intézményeinek s törvényeinek. Felfordulást áhítoznak. Mindamellett, noha részt vettek a császár életére törő összeesküvésben, és Condé seregében szolgáltak, a nagylelkű uralkodó töröltette őket az emigránsok jegyzékéből. És íme, így fizettek meg irgalmáért! Egyszóval elhangzott mindaz a nagy hangú szólam, amit aztán a Bourbonok nevében is eldörögtek a bonapartisták ellen, ma pedig a fiatalabbik ág hívei a republikánusokra és legitimistákra szórnak. Csupa közhely, s bár biztos lábon álló kormányzat esetében volna még némi velejük, megmosolyogtatják a történészt, amikor minden korszakban találkozik velük a hivatalosaknál. Találó mondás erre, ha korábbi bajok is ihlették: „Új cégér, régi bor!” A közvádló - különben a Császárság egyik legkiválóbb főügyésze - a bűncselekményt az emigránsok abbeli szándékának tulajdonította, hogy hazatérésük után tiltakozzanak birtokuk elkobzása ellen. A szenátor helyzetét ecsetelve, igyekezett hallgatóságát elborzasztani. Végül még egyszer felsorakoztatta a bizonyítékokat, fél bizonyítékokat és valószínű feltevéseket, tehetséggel és hévvel érvelt, a siker biztos tudata fellelkesítette; majd leült nyugodtan, várta a védők tüzet.

Granville-nek ez volt élete egyetlen bűnpere mint védőnek; de nevet szerzett neki. Először is lendületesen beszélt, azzal az ékesszólással, amit ma Berryer-nél csodálunk. Aztán meg hitt a vádlottak ártatlanságában, s szava ettől szárnyakat kapott. Hadd vázoljuk védbeszédének főbb pontjait, melyet akkoriban a lapok teljes egészében közöltek. Granville mindenekelőtt Michu életéről szólt, széjjeloszlatta a rágalmakat. Szép történet volt nagy, igaz érzésekkel; sokakban rokonszenvet ébresztett. És volt egy pillanat, amikor becsületének ez a ragyogó védelme könnyeket sajtolt Michu sárga szeméből, végigszántották félelmetes ábrázatát. Igaz valójában mutatkozott meg ekkor: gyermekien egyszerű és ravasz emberként, aki azonban egész életét egy eszmének szentelte. Most hát megértették őt, főképp könnyeiből, melyek nagy hatást tettek az esküdtszékre. A védő pedig ügyesen megragadta a felvillanó érdeklődést, belefogott a vádak taglalásába.

- Hol van a szenvedő alany? Hol van a szenátor? - vetette fel a kérdést. - Azzal vádolnak bennünket, hogy fogva tartjuk őt, sőt, hogy kövekkel és gipsszel befalaztuk! Ám legyen, de akkor rajtunk kívül senki sem tudja, hol van, s minthogy huszonhárom napja rabok vagyunk, feltétlenül éhen veszett. Gyilkosok vagyunk, kérem, mért nem szegzik hát nekünk a gyilkosság vádját?... Hanem, ha él, vannak cinkosaink; ha pedig cinkosaink vannak, és a szenátor él, mért nem hozzuk őt ide? A tervek, melyeket nekünk tulajdonítanak, füstbe mentek; mért súlyosbítanánk haszontalanul a helyzetünket? A bosszúkísérlet elvetélt, töredelmet mutatva bocsánatot nyerhetnénk érte... és mi, törik-szakad, láncon tartunk valakit, akitől semmit se várhatunk! Hát nem vagyunk esztelenek?! Elviheti a gipszét - fordult Granville a közvádló felé -, kudarcot vallott vele; mert vagy ostoba gonosztevők vagyunk, amit ön sem gondol komolyan, vagy ártatlanok vagyunk, áldozatai olyan körülményeknek, melyeket mi éppoly kevéssé érünk fel ésszel, mint ön! Jobban tenné, ha az után az iratköteg után nyomozna, amely

elégett a szenátor rétjén, s amely sürgetőbb érdekekre vall, mint az önéi, és magyarázattal szolgálna Malin úr elhurcolását illetőleg...

És Granville sorra kifejtette feltevéseit, varázslatosan szőtte a szót. Nyomatékosan utalt a mentő tanúk erkölcseire, eleven vallásos hitükre, a túlvilági életbe, örök kárhozatba vetett meggyőződésükre. Csodálatosan beszélt, mélyen megrendítette hallgatóságát.

- Bármennyire hihetetlen - mondta -, ezek a banditák békésen vacsoráznak, és unokahúguktól értesülnek a szenátor elrablásáról. Amikor pedig a csendőrtiszt módját kínálja, gyökeres módját a megoldásnak, nem hajlandók kiadni a szenátort, fogalmuk sincs, mit akarnak tőlük!

A védő ekkor egy rejtélyes ügyre célzott, kulcsát az idő őrzi, mely tisztázza majd ezt a hamis vádat. És ha már itt tartott, merészen és leleményesen megtette magát esküdtnek, leírta, hogyan vitáztak a társaival, bevallotta, mennyire aggasztja, hogy a tévedés, miután kegyetlen ítéletre szolgáltatott okot, netán kiderül; oly elevenen festette lelkifurdalását, s annyi nyomatékkal tért vissza a kétségekre, amiket a vádbeszéd élesztett benne, hogy az esküdteket szörnyű nyugtalanság szállta meg.

Az esküdtek nem voltak érzéketlenek az effajta beszédekkel szemben, melyek ekkor még az újdonság varázsával hatottak; kezdtek bizonytalankodni. A szenvedélyes Granville után még meg kellett hallgatniuk az agyafúrt, szőrszálhasogató Bordint, aki egyre-másra halmozta a kérdőjeleket, kiemelte a homályos pontokat, és tökéletesen összekuszálta az egész pert. Ő az értelemhez, a fejhez szólt, ahogyan társa a szívet, a képzeletet igyekezett megmozdítani. Végül is célt ért, befonta, meggyőzte az esküdteket, oly alaposan, hogy a közvádló építménye összeomlott. A siker nyilvánvaló volt, a két d'Hauteserre és Gothard ügyvédje beérte azzal, hogy az esküdtek jóindulatába ajánlja védenceit, mivel az ellenük szóló vád megdőlt. A vádló kérte, halasszák másnapra a válaszát. Bordin, aki kiolvasta az esküdtek szeméből, hogy ha most, a perbeszédek hatása alatt kell dönteniük, a felmentés mellett szavaznak, hasztalan tiltakozott az ellen, hogy még egy éjszakával megnyújtsák ártatlan ügyfelei kínlódását, hasztalan hivatkozott jogra és tényekre, a bíróság helyt adott a kérésnek.

A társadalom érdekeit szerintem éppúgy szem előtt kell tartanunk, mint a vádlottak érdekeit - felelte neki az elnök. - A bíróság súlyosan vétene az egyenlőség elve ellen, ha megtagadná a védelem ilyen tárgyú kérését, teljesítenie kell tehát akkor is, ha a vád részéről hangzik el.

- Ki időt veszt, életet veszt - nézett Bordin az ügyfeleire. Ma este felmentették volna önöket, holnap talán elítélik.

- Egyre megy, önt csak bámulat illeti - mondta az idősebbik Simeuse.

Laurence könnyezett. A védők kétségei elcsüggesztették, s most ez a hihetetlen diadal... Mindenfelől üdvözölték, mindenki felmentéssel kecsegtette. És ekkor bekövetkezett a legcsattanósabb, leggyászosabb, legváratlanabb fordulat, mely bűnpert valaha is új mederbe terelt!

Granville védbeszédjének másnapján, reggel öt órakor, a troyes-i országúton ráakadtak a szenátorra; míg aludt, ismeretlen szabadítók leoldták a láncait, s most Troyes felé gyalogolt; nem tudott a perről, nem is sejtette, hogy egész Európa visszhangzik a nevétől; boldogan itta a szabad levegőt. Aztán, bár tengelye volt ennek a drámának, éppúgy megdöbbent az események hallatán, mint megdöbbentek azok, akik találkoztak vele, az ő láttán. Feltuszkolták egy gazda kocsijára, és Troyes-ba vitték sebesen, a prefektushoz. Ez nyomban értesítette az esküdtszék vezetőjét, a kormány megbízottját és a közvádlót, akik meghallgatva Gondreville grófja elbeszélését, elküldték Durieu-ékhez, hogy akár az ágyából is hozzák el Marthe-ot, Lechesneau pedig letartóztatási végzést írt és adott ki ellene. Cinq-Cygne grófnőt, akit csak

kezességre hagytak szabadlábon, szintén felverték álmából, amely vajmi ritka vendég volt nála ezekben a szorongásos napokban; a megyefőnökségre kísérték, hogy kihallgassák. A fogház igazgatója parancsot kapott: zárja el a vádlottakat a külvilágtól, még az ügyvédektől is. Tíz órakor bejelentették a kíváncsiak tömegének, hogy a tárgyalást elhalasztották déli egy órára.

Ez az intézkedés és sorra a hírek a szenátor kiszabadulásáról, Marthe és a grófnő letartóztatásáról, a vádlottakat sújtó érintkezési tilalomról rémületet keltettek a Chargeboeuf palotában. Az egész város felbolydult, az érdeklődők, akik a nagy perre Troyesba özönlöttek, a lapok gyorsírói és a nép maga is érthető izgalomban égtek. Tíz óra tájt Goujet abbé felkereste d'Hauteserre-éket és a védőket. Együtt ebédeltek, már amennyire ilyen körülmények közt ebédelni lehet. A plébános félrevonta Bordint és Granville-t, beszámolt nekik Marthe bizalmas közléséről, és megmutatta a levél maradványait, amit az asszony kapott. A két védő összenézett, aztán Bordin csak ennyit mondott a papnak:

- Szót se erről! Alighanem belebuktunk; de legalább vágjunk jó képet hozzá.

Marthe-ot összeroppantotta az esküdtszéki bíró és a közvádló túlereje. Egyébként is temérdek bizonyíték szólt ellene. A szenátor indítványára Lechesneau elküldött a Marthe vitte utolsó kenyér alja-héjáért, amit Malin az üres palackokkal és más tárgyakkal együtt a pincében hagyott. Rabsága vánszorgó óráiban Malin a helyzetét bogozgatta, s jeleket keresett, amik ellenségei nyomára vezethetnék; hogy mire jutott, most persze feltárta a bírónak. Michu tanyája friss építés, mondta, tehát a kemence is új; mármost, a cserepek és téglák, melyeken a kenyér nyugszik, egymásba fogózva mindenféle ábrákat rajzolnak - annak bizonyságául, hogy a kenyér ebben a kemencében sült, csak nyomatot kell venni róluk: a rovátkák ott lesznek a kenyér héján! Aztán meg, a zöld viasszal lepecsételt butéliák testvérei bizonyára megtalálhatók Michu pincéjében. Elmés következtetéseit Malin a békebírónak mondta el, aki Marthe jelenlétében valóban megejtette a szemlét; az eredmény igazolta a szenátort. A fiatalasszonyt aztán levette lábáról az a színlelt jóindulat, amivel Lechesneau, a közvádló és a kormánymegbízott igyekezett megértetni vele, hogy férje életét már csak a teljes beismerés mentheti meg, másrészt tehetetlen volt a kiáltó tényekkel szemben - bevallotta, hogy a rejtekről, ahol a szenátort elhelyezték, csupán Michu, a Simeuse-ök és d'Hauteserre-ek tudtak, és hogy ő élelmet vitt Malinnek három ízben, éjszaka. A rejtekkel kapcsolatban Laurence-t is faggatták, kénytelen volt elmondani: Michu bukkant rá, s még a merénylet előtt neki is megmutatta, hogy oda menekítsék a négy nemest a rendőrség elől.

Mihelyt végeztek a kihallgatásokkal, megüzenték az esküdteknek és az ügyvédeknek, hogy a tárgyalást folytatják. Három órakor az elnök megnyitotta az ülést, bejelentve, hogy a bizonyítási eljárást új alapokon újrakezdik. Majd három borosflaskót mutatott Michunek, s megkérdezte, elismeri-e, hogy tőle származnak, ami különben a két üres és a telt palack viaszának hasonlóságából is megállapítható, utóbbit a békebíró a majorjából hozta el, ahol feleségével, Marthe-tal járt; Michu tagadta, hogy a palackok az övéi, az esküdtek viszont elfogadták az új tárgyi bizonyítékokat, miután az elnök megmagyarázta nekik, hogy az üres palackokat a szenátor tömlöcében találták. Ezután sorra kérdezték a vádlottakat, mit tudnak a kolostor romjai alatt rejtőző pincéről. Utánuk a terhelő és mentő tanúk következtek valamennyien; vallomásuk alapján leszögezték, hogy ezt a rejtekhelyet, melyet Michu fedezett fel, rajta, Laurence-on és a négy nemesen kívül senki más nem ismerte. Megítélhetik, milyen hatást tett a hallgatóságra és az esküdtekre, amikor a közvádló bejelentette: ez a pince, melyről egyedül a vádlottaknak és két tanúnak volt tudomása, szolgált börtönül a szenátornak. Ekkor bevezették Marthe-ot. Megjelenése valóságos riadalmat keltett a közönség és a vádlottak közt. Granville felpattant, tiltakozott, amiért a feleséget kijátsszák a férj ellenében. A közvádló

azonban visszavágott: Marthe saját bevallása szerint részes volt a bűntényben, nem kell tehát sem esküt tennie, sem tanúskodnia, az igazság viszont megkívánja, hogy kihallgassák.

- Elég, ha felolvassuk, amit az esküdtszék vezetője előtt elmondott - szólt az elnök, és utasítására az írnok elhadarta a reggel felvett jegyzőkönyvet.

- Hajlandó megerősíteni vallomását? - kérdezte az elnök.

Michu a feleségére fordította szemét, s Marthe megértette, hogy hibát követett el: élettelenül roskadt össze. Túlzás nélkül mondhatjuk, hogy padjukon a vádlottak és védőik úgy érezték, mintha villám sújtott volna le közéjük.

- Én semmiféle levelet sem írtam a feleségemnek a börtönből, és nincs ismerősöm az alkalmazottak közt - jelentette ki Michu.

Bordin felnyújtotta neki a levéltöredéket, Michu épp csak belepillantott.

- Utánozták az írásomat! - kiáltotta.

- Persze tagad, mi mást tehetne - vetette oda a vádló.

Ekkor az előírt ünnepélyességgel bevezették és fogadták a szenátort. Kulisszahasogató jelenet volt. Malin, akit a bírák Gondreville grófjának szólítottak, nem kímélve e szép uradalom régi gazdáinak érzékenységét, az elnök felhívására hosszasan, tetőtől talpig végigmérte a vádlottakat. Elismerte, hogy elragadói öltözéke és itt a nemeseké tökéletesen azonos; ám kijelentette: akkori zavartsága, meglepettsége miatt nem állíthatja, hogy maguk a vádlottak is azonosak a tettesekkel.

- Sőt meggyőződésem, hogy ennek a négy úrnak az egészhez semmi köze - mondta. - A szememet kérges kezek kötötték be. Épp ezért - Malin itt Michure nézett - valószínűbbnek tartom, hogy erre a feladatra volt intézőm vállalkozott; de kérem a bíró urakat, mérlegeljék szavaimat a leggondosabban. Gyanúm egészen felületes, bizonyítani semmit se tudok. El is mondom, miért. Két férfi fogott el, lóra vetettek; annak a nyerge mögé ültettek, aki a szememet bekötötte, s akinek éppolyan vörös volt a haja, mint Michu vádlottnak. Amit ekkor megfigyeltem, furcsának fogják találni, mégis meg kell említenem, mert a vádlott javára szolgál, úgyhogy kérem önöket, ne ütközzenek meg a dolgon. Hozzá voltam tehát kötözve egy ismeretlenhez, és bár sebesen haladtunk, megcsapott a szaga. Nos: más szag volt, mint a Michué, melyet ismertem! Ami ellenben azt a valakit illeti, aki három ízben élelmet hozott nekem, bizonyossággal állíthatom, hogy Marthe volt, Michu felesége. Már első alkalommal megismertem a gyűrűjét: Cinq-Cygne kisasszonytól kapta, és elmulasztotta lehúzni az ujjáról. Mármost mindezekben én ellentmondásokat látok, melyekkel máig se boldogultam; kérem a bíróságot és az esküdt urakat, vegyék fontolóra őket!

Malin vallomását helyeslő zúgás és általános tetszés fogadta. Ekkor Bordin a bírósághoz fordult: engedtessék meg neki, hogy e becses tanúhoz néhány kérdést intézzen.

- Szenátor úrnak tehát az a véleménye, hogy fogva tartását más érdekek sugallták, mint amelyeket a vád a vádlottaknak tulajdonít?

- Feltétlenül!... - mondta a szenátor. - De hogy mik lehetnek ezek az indítékok, arról sejtelmem sincs, mert ki kell jelentenem: húsznapos fogságom alatt senki felém se nézett.

- Gondolja-e ön - kérdezte most a közvádló -, hogy gondreville-i kastélyában esetleg olyan feljegyzések, okmányok vagy értékpapírok találhatók, melyek arra csábították volna a Simeuse-öket, hogy átkutassák értük a házat?

- Nem gondolnám - felelte Malin. - És ha mégis így volna, nem tételezem fel ezekről az urakról, hogy erőszakhoz folyamodnak a megszerzésük érdekében. Egy szavukba került volna, s rögtön megkapják tőlem.

- Szenátor úr nem égettetett el iratokat a parkjában? - csapott le ekkor Grandeville.

A szenátor Grévinre nézett. Épp csak összevillant a szemük cinkosan, bár Bordin rajtakapta őket; majd Malin tagadólag válaszolt. Ezután a közvádló a parkbeli lesről kérdezősködött, melynek a szenátor kis híján áldozatul esett, s hogy nem tévedett-e a puska helyzetét illetőleg - Malin azonban azt felelte, hogy Michu egy fáról lesett rá. Ennek a válasznak, mely megegyezett Grévin állításával, nagy visszhangja támadt. A négy nemes közönyös arccal hallgatta ellensége vallomását, aki szinte megszégyenítette őket nagylelkűségével. Laurence halálos kínokat állt ki; Chargeboeuf márki időnként a karjáért nyúlt, fékezte. Gondreville grófja végül visszavonult, odabiccentve a négy nemesnek is, ezek azonban nem viszonozták az üdvözlést. Apróság volt, de az esküdteket felháborította.

- Végük - súgta Bordin a márkinak.

- Sajnos - felelte amaz -, és megint csak a gőgjükért lakolnak.

- A dolgunk most már gyerekjáték, uraim - kelt fel székéből a közvádló, s az esküdtekhez fordult.

Kifejtette, hogy a két zsák gipsz a vaskapocs rögzítésére szolgált, amely a pinceajtót záró rúd lakatját tartja, s amelynek leírása megtalálható Pigoult ma reggeli jegyzőkönyvében. Azt is könnyűszerrel bebizonyította, hogy a pince létezéséről egyedül a vádlottak tudtak. Majd sorra kipellengérezte a védelem hazugságait, s az égből pottyant új bizonyítékok segítségével mind porrá zúzta az ügyvédek érveit. *Az Ég beavatkozásá*-tól mégis megkímélte az esküdteket- 1806-ot írtak, 1793 Legfelsőbb Lénye sokkal frissebb emlék volt még, semhogy az isteni igazságot emlegessék. Szavait azzal végezte, hogy a bíróságnak gondja lesz majd az ismeretlen bűntársakra is, akik a szenátort kiszabadították; aztán leült, s várta bizalommal az ítéletet.

Az esküdtek úgy érezték, rejtéllyel állnak szemben; de szentül hitték, hogy ennek a rejtélynek maguk a vádlottak a gazdái, valamilyen nagy fontosságú magánérdekből őrzik a nyitját.

Ekkor felállt Granville, aki most már világosan látta, hogy cselszövénnyel van dolguk; levertnek látszott, bár nem annyira a váratlan, új tanúvallomások szegték kedvét, mint inkább az esküdtek nyilvánvaló pálfordulása. Védbeszédében, melyet mondott, mintha tegnapi magát is túlszárnyalta volna. Mindenesetre ez a második beszéd következetesebb s tömörebb volt, mint az első. Ám hasztalan, az ő heve sem tudta megolvasztani az esküdtszék fagyosságát: süket füleknek beszél, be kellett látnia! A helyzet szörnyű volt és jeges. A védő rámutatott, hogy a szenátor kiszabadulása, mely kétségkívül a vádlottak vagy Marthe közreműködése nélkül történt, mennyire megerősíti már előadott elméletét. Mert hiszen a vádlottak tegnap még bízvást remélhették felmentésüket; és ha, mint ezt a vád felteszi, hatalmukban állt kiengedni vagy tovább fogva tartani a szenátort, feltétlenül csak ítélethirdetés után bocsátották volna szabadon. Iparkodott megértetni, hogy ez a fordulat csakis ellenséges kezek, a sötétben bujkálók műve lehet.

Ám különös, Granville-nak csak a közvádlót és a bírákat sikerült felráznia, az esküdtek kelletlenül hallgatták. Még a közönség is, mely mindig a vádlottak pártján áll, most meg volt győződve bűnösségükről. A gondolatok is teremtenek *légkör*-t A tárgyalótermet megtöltő tömeg vélekedése befolyásolja a bírákat és esküdteket, s viszont. A védő tudta, hogyan

gondolkodnak, ezt kielemzi vagy megérzi az ember - utolsó szavaiban lázas izgalom lüktetett, az igazság tudata lendítette őket:

- A vádlottak nevében előre megbocsátom önöknek, ha elkövetik azt a végzetes hibát, melyet később már lehetetlen jóvátenni! - kiáltotta. - Egy ismeretlen machiavellista hatalom játékszerei vagyunk mindahányan. Marthe Michut aljas módon félrevezették, s a társadalom akkor kap majd észbe, mikor már késő lesz...

Bordin a szenátor vallomására támaszkodva a nemesek felmentését kérte.

Majd az elnök összegezte a tárgyalás eredményeit; igyekezett pártatlannak mutatkozni annál is inkább, mivel az esküdtek láthatólag döntöttek már. Sőt, a szenátor tanúságát felhasználva, egyenesen a vádlottak javára billentette a mérleget. Előzékenysége azonban nem veszélyeztette a vád sikerét. Este tizenegy órakor az esküdtszék fejének válaszai nyomán a bíróság Michut halálra, a Simeuse-öket huszonnégy esztendei, a két d'Hauteserre-t tízévi kényszermunkára ítélte; Gothard-t felmentették. Mindenki látni akarta, miképp viselkedik az öt bűnös a nagy pillanatban, amikor a bírói döntést hallgatva szabad emberből elítéltté válik. A négy nemes Laurence-ra nézett, aki száraz szemmel, a vértanúk lobogó tekintetével nézett rájuk vissza.

- Sírna, ha felmentettek volna - mondta az ifjabbik Simeuse a bátyjának.

Soha méltatlan ítéletet derűsebben, önérzetesebben nem fogadtak, mint ahogyan ennek az iszonyú fordulatnak öt áldozata fogadta az övét.

- Védőnk már megbocsátott önöknek! - vetette oda a bíróságnak Simeuse márki.

D'Hauteserre-né ágynak esett, három hónapig betegen feküdt a Chargeboeuf palotában. A jó d'Hauteserre meg visszatért Cinq-Cygne-be zokszó nélkül; de ettől fogva egyre emésztette magát az öregek feledést nem ismerő bánatával; el-elrévedését a plébános úgy magyarázta, hogy a boldogtalan apában még oly elevenen él a végzetes ítélet perce, mintha csak tegnap lett volna. A szép Marthe-ot már nem kellett bíróság elé állítani, férje elítéltetése után három hétre meghalt a fogházban; Laurence karjai közt lehelte ki lelkét, reá bízta a fiát. Alig mondták ki az ítéletet, már feledésbe is merült, jelentős politikai események háttérbe szorították. A társadalom mozgása az óceánéhoz fogható, vihar után lecsillapszik, megbékél, s az érdekek tülekedésében újraéled.

Lelkiereje és unokafivérei ártatlanságába vetett hite nélkül Laurence összeroskadt volna; így azonban csak újabb bizonyítékát adta jellembeli nagyságának; derűjével, melyet a rendkívüli csapások fakasztanak a szép lelkekben, bámulatra késztette Granville-t és Bordint. Virrasztotta és ápolta d'Hauteserre-nét, s mindennap két órát töltött a fogházban. Kijelentette, hogy a fegyenctelepen majd nőül megy egyik unokafivéréhez.

- A fegyenctelepen! - kiáltott fel Bordin. - Inkább azon gondolkodnánk talán, kisasszony, hogyan kérhetnénk kegyelmet a császártól!

- Kegyelmet egy Bonapartétól? - csattant fel Laurence.

A pápaszem leperdült az érdemben megőszült jogász orráról; elkapta, mielőtt földet ért volna, jól megnézte a fiatal lányt, aki most asszonynak hatott; megértette végre az egyéniségét egész valójában - karon fogta Chargeboeuf márkit, s azt mondta neki:

- Márki úr, siessünk Párizsba, mentsük meg a fiúkat őnélküle!

A Simeuse-ök, d'Hauteserre-ek és Michu fellebbezése volt az első ügy, melyet a semmítőszék elé terjesztettek. A tanács ünnepélyes beiktatása azonban szerencsére késleltette a döntést.

Szeptember végén, három ülés után - ennyit vettek igénybe a perbeszédek és Merlin főügyész, aki személyesen képviselte az ügyet - a fellebbezést elutasították, Párizsban ekkor hozták létre a császári törvényszéket, melynek főügyészhelyettese Granville lett, és mivel Aube megye ennek a bíróságnak hatáskörébe tartozott, módja nyílt, hogy minisztériumában lépéseket tegyen az elítéltek érdekében; ostromolta is Cambacérès-t, a pártfogóját; a döntés utáni reggelen Bordin és Chargeboeuf úr felkereste marais-i palotájában, ahol mézesheteit élte, mert időközben meg is házasodott. Ennyi változás ellenére, mely hajdani ügyvédje életében bekövetkezett, Chargeboeuf úr a fiatal főügyészhelyettes együttérző megütközéséből arra következtetett, hogy Granville hű maradt ügyfeleihez. Vannak ügyvédek, hivatásuk művészei, akik úgy csüggnek pőréiken, mint mások a szeretőjükön. Mindamellett ez ritka eset, ne számítsanak rá Amikor egyedül maradt dolgozószobájában hajdani ügyfeleivel, Granville így szólt a márkihoz:

- Nem vártam meg, amíg meglátogat, máris kimerítettem a hitelemet. Michut ne próbálják megmenteni, mert különben a Simeuse-ök számára se kapnak kegyelmet. Egy áldozatnak lennie kell.

- Uramisten - sóhajtott Bordin, s megmutatta a fiatal ügyésznek a három kegyelmi kérvényt -, hát elsikkaszthatom az ön hajdani ügyfele folyamodványát, lelkemre vehetek-e ennyit? Ha ezt a papirost tűzbe dobom, annyi, mintha levágnám az ő fejét.

Odanyújtotta a még megíratlan lapot Michu kézjegyével, Granville elvette, megnézte.

- Nem dobhatjuk el, az igaz; de gondolják meg: ha mindent akarnak, semmit se kapnak.

- Van még elég időnk, hogy Michut megkérdezzük? - szólt most Bordin.

- Van. Az ítélet végrehajtására a főügyészség ad utasítást, hagyhatunk önöknek pár napot. Ölünk, de ügyelünk a formákra, kivált Párizsban - fűzte hozzá némi keserűséggel.

Chargeboeuf úr már az igazságügyminiszternél is járt, értesülései roppant súlyt adtak Granville szomorú szavainak.

- Michu ártatlan, nagyon jól tudom, s váltig hangoztatom - folytatta a főügyészhelyettes -, de mit tehetek egymagam mindenki ellenében? És vegyék figyelembe mostani szerepemet, mely hallgatásra kényszerít. Magamnak kell felállítanom a vérpadot, ahol egykori védencemet lefejezik.

Chargeboeuf úr jól ismerte Laurence-t, tudta, nem egyezne bele, hogy unokafivéreit Michu rovására mentsék meg. A márki tehát még egy - utolsó - kísérletbe vágott. Kihallgatást kért a külügyminisztertől, hogy puhatolózzék, nem kínálkozik-e valami mentség a magas diplomácia révén. Magával vitte Bordint, aki ismerte a minisztert, s valamikor szolgálatot is tett neki. A két aggastyán kandallója előtt találta Talleyrand-t, a lángokba bámult, lába kinyújtóztatva, feje a tenyerébe hajtva, könyöke az asztalon, az újság a földön. A miniszter épp az imént olvasta a semmítőszék határozatát.

- Foglaljon helyet, márki úr - mondta a miniszter -, maga pedig, Bordin - és az előtte álló asztalnál mutatott széket neki-, írja:

„Felség!

Négy ártatlan nemes ügyében, kiket az esküdtszék bűnösnek jelentett ki, Felséged semmítőszéke is elmarasztaló döntést hozott, megerősítve az ítéletet.

Egyetlen reményük van még, Felséged kegyelme. Hiszen pusztán azért folyamodnak Felséged magasságos könyörületéért, hogy színe előtt harcolva, vérüket onthassák érte, és maradnak császári és királyi Felséged... hódoló alattvalói”... Satöbbi.

- Igazi hercegi nagylelkűség - hálálkodott Chargeboeuf márki, átvéve Bordintől a becses kérvényt, hogy aláírassa a négy nemessel, és hogy - ezt eltökélte - felséges kéztől származó ajánlással toldja meg.

- Rokonainak az élete, márki úr, most már a hadiszerencsétől függ - mondta a miniszter. - Legyen rajta, hogy győzelem után érkezzék, akkor megmentheti őket!

Fogta a tollat, és saját kezűleg bizalmas levelet írt a császárnak, majd egy másikat, tízsornyit Duroc marsallnak; aztán csengetett, titkárától diplomáciai útlevelet kért, s nyugodt hangon kérdezte az agg jogászt:

- Magának voltaképp mi a véleménye erről a perről?

- Csúnyán rászedtek bennünket: kegyelmességed nem tudja esetleg, hogy kicsoda?

- Sejtem - felelte a herceg -, de szeretnék megbizonyosodni benne. Menjenek vissza Troyes-ba, és holnap, ugyanekkor, de titokban, hozzák el ide Cinq-Cygne grófnőt; majd szólok a feleségemnek, hogy fogadja önöket. Magamhoz rendelek valakit, és Cinq-Cygne kisasszonyt úgy helyezzük el, hogy láthassa: de ha ráismer, hogy megfordult nála a Polignac-Rivière-féle összeesküvés idején, bármit mondok én, és bármit felel a másik, el ne árulja magát, nehogy megmoccanjon vagy szóljon! Egyébként érjék be annyival, hogy a Simeuse-ök és d’Hauteserre-ek megmentését szorgalmazzák; hagyják sorsára ezt a sötét fickót, ezt a vadőrt!

- Nagyszerű ember az, kegyelmes uram! - kiáltott fel Bordin.

- Nem ismerek magára, Bordin: lelkesedik! Eszerint mégse akárki ez a Michu... Uralkodónkban hihetetlen becsvágy forr, márki úr - tért Talleyrand más tárgyra -, előbb-utóbb kiadja az utamat, hogy senki se maradjon, aki az őrültségeit bírálja. Páratlan hadvezér, aki a tér és idő törvényeit is meg tudja változtatni, de nem az embereket: hasztalan akarja őket vak eszközökké gyúrni. Mármost ne feledje el, hogy a kért kegyelmet egyvalaki tudja kieszközölni, s az... Cinq-Cygne kisasszony.

A márki egyedül tért vissza Troyes-ba, s beszámolt Laurencenak a dolgok állásáról. A grófnő engedélyt kapott a császári ügyésztől, hogy meglátogathassa Michut, s a márki elkísérte a fogház kapujáig, itt várt rá. A lány könnyes szemmel jött ki.

- Szegény, térdre akarta vetni magát előttem a megvasalt lábával, könyörögni, hogy ne törődjek vele! Ó, márki, én vállalom az ügyét! Elmegyek, megcsókolom a császáruk csizmáját! És ha kudarcot vallok is, Michu élni fog, örökké él majd a családunkban! Nyújtsa be a kegyelmi kérvényt, hogy időt nyerjünk, meg akarom festetni az arcképét... Menjünk.

Másnap, amikor Laurence a megbeszélt jellel tudatta, hogy elfoglalta helyét, a miniszter csöngetett, s utasította a besiető ajtónállót: bocsássa be Corentin urat.

- Maga ügyes ember, kedvesem - mondta neki Talleyrand -, szükségem van magára.

- Kegyelmes uram...

- Ide hallgasson. Fouché szolgálatában legfeljebb pénzt szerezhet, társadalmi megbecsülést, tisztes állást sose; míg ha nekem dolgozik állandóan, mint legutóbb Berlinben dolgozott, érdemes polgárrá teszem.

- Hogyan köszönjem meg, kegyelmes uram...

- Legutóbbi ügyében, Gondreville-ben ritka képességekről tett tanúságot...

- Mire céloz kegyelmességed? - kérdezte Corentin, de nem látszott sem túlságosan elutasítónak, sem túlságosan meglepettnek.

- Uram - felelte a miniszter kimérten -, maga semmire se fogja vinni, mert fél...

- Mitől, kegyelmes uram?

- A haláltól - kondult Talleyrand gyönyörű, mély hangja. - Isten áldja, kedvesem.

- Ő volt - lépett be Chargeboeuf márki -, de csaknem megöltük a grófnőt, fulladozik!

- Corentin az egyetlen, akitől efféle csíny telik - mondta a miniszter. - Nem sok jóval biztathatom, uram. Tüntetőleg a strasbourg-i úton induljanak el, majd kapnak tőlem két-két kitöltetlen útlevelet. Szerezzenek maguknak hasonmásokat, ügyesen változtassanak utat, s főképp kocsit, hagyják, hadd tartóztassák le Strasbourg-ban a hasonmásaikat önök helyett, Svájcon és Bajorországon keresztül menjenek Poroszországba. De egy szót se erről, és legyenek óvatosak. A rendőrséggel állnak szemben, s fogalmuk sincs, hogy mi a rendőrség!...

Cinq-Cygne kisasszony akkora összeget ajánlott fel Lefebvre-nek, hogy a művész ráállt: eljön Troyes-ba, megfesti Michu arcmását; Granville pedig megígérte az ekkoriban keresett festőnek, hogy amiben csak tud, kezére jár. Akkor a márki útra kelt rozzant kocsiján Laurence-szal és egy németül tudó inasával. Nancy táján azonban beérte Gothard-t és Goujet kisasszonyt, akik egy remek hintón megelőzték; átvette tőlük a hintót, cserében a *taligá*-ért. A miniszternek igaza volt. Strasbourg-ban a városi rendőrfőnök megtagadta az utasok útlevelének láttamozását, szigorú parancsra hivatkozott. Ugyanekkor a márki és Laurence Besançonon át diplomáciai útlevele segélyével kijutott az országból. Október eleje volt, amikor Svájcon átutaztak, de Laurence nem is hederített erre a gyönyörű országra. A hintó mélyébe gubózott zsibbadt-érzéketlenül, mint az utolsó óráját váró elítélt. Ilyenkor az egész természet forró gőzökbe burkolódzik, s a legköznapibb dolgok is álomképeknek tűnnek. „Ha kudarcot vallok, megölik magukat!” - ez a gondolat úgy zuhant Laurence lelkére újra meg újra, mint hajdan a hóhérpöröly a kerékbetörendőre. Mindjobban ellankadt, ereje egészen elpárolgott a kegyetlen pillanat, a döntő, a röpke jelenet várásában, mely szemtől szembe állítja majd a férfival, aki a négy nemes sorsáról határoz. Ellenállás nélkül átengedte magát ennek a renyheségnek, nehogy céltalanul eltékozolja az erejét. A márki ezt nem értette, mert az erős lelkek e számítása más és más formában nyilatkozik meg, némely kivételes egyéniség épp vidámságával tüntet az aggodalmas órákat morzsolva - Chargeboeuf úr attól tartott már, hogy védence nem jut el élve erre a találkozóra, mely csak az ő számukra volt ünnepélyes, és mindenképpen kívül esett az emberi élet szokott keretein. Laurence-nak pedig a megalázkodás e gyűlölt és megvetett ember előtt nemes érzéseinek a halálát is jelentette.

- Utána - mondta - az élő Laurence árnyéka lesz csak a halott Laurence-nak.

Mindamellett a két utasnak lehetetlen volt észre nem vennie emberek és dolgok iszonyatos örvénylését, mely a porosz határon túl nyomban sodrába kapta őket. A jénai csata már megkezdődött. A francia sereg remek hadosztályai úgy fejlődtek fel s vonultak el Laurence és a márki előtt, akár a Tuilériák díszszemléin. Káprázatos katonai pompát fejtettek ki, melyhez csak a Biblia nyelve és képei méltók - és Laurence most már óriásnak érezte a férfit, aki

ezeket a tömegeket mozgatja. Nemsokára fülébe csendült a szó: győzelem. A császári hadak két ponton is felülkerekedtek. A porosz herceg épp előző nap esett el, hogy két utasunk Saalfeldbe érkezett, a villámsebesen haladó Napóleont kergetve. Végre október 13-án (baljós szám!) Cinq-Cygne kisasszony egy folyó mentén kocsizott, a Nagy Hadsereg kellős közepében, mindenütt csak zűrzavart tapasztalva, egyik faluból a másikba, egyik hadosztálytól a másikhoz utasítva, mindinkább megszeppenten, hogy egy aggastyánra kell támaszkodnia, és hányódva-vetődve egyre az emberóceán hullámain, mert százötvenezren néztek farkasszemet itt százötvenezerrel. Egy dombtetőn vitt a felázott út, s a sövényeken túl ott csillogott megint a folyó - torkig volt már vele, egy katonától a nevét tudakolta.

- Az a Saal - felelte a katona, s megmutatta neki a porosz hadat: sűrű embertömegeket a vízszalag másik partján.

Lehullt az éjszaka, Laurence kigyúló tüzeket és meg-megcsillanó fegyvereket látott. Az agg márki, rettenthetetlenül mint a régi lovagok, maga hajtotta új inasa mellől a tegnap vásárolt két derék lovat. Jól tudta, hogy csatatéren hasztalan keresne fogatot meg postakocsist. A vakmerő hintót, melyet a katonák tátott szájjal bámultak, hirtelen egy tábori csendőr tartóztatta fel; megeresztett kantárral rontott a márkihoz:

- Kik maguk? - kiáltott rá. - Hová mennek? Kit keresnek?

- A császárt - felelte a márki. - Fontos levelet hozok a miniszterektől Duroc marsallnak.

- Mindegy, itt nem maradhatnak - mondta a csendőr.

Pedig maradniuk kellett már csak azért is, mert rohamosan sötétedett.

- Hol vagyunk, kérem? - kérdezte a grófnő két arra jövő tiszttől, kiknek egyenruháját posztóköpeny takarta.

- A francia sereg előőrsei előtt, asszonyom - felelte az egyik tiszt. - Vissza kell húzódniuk, mert ha az ellenség megmozdul, és a tüzérség rájuk dörren, két tűz közé kerülnek.

- Ó! - biggyesztette ajkát a fiatal lány.

Erre az *Ó*-ra a másik tiszt megkérdezte:

- Hogy kerül ide ez a nő?

- Egy csendőrt várunk - felelte Laurence -, Duroc marsallért ment, aki majd kieszközli, hogy beszélhessünk a császárral.

- Hogy beszélhessenek a császárral?... - hűlt el az első tiszt. - Ezt komolyan gondolják? A döntő csata előestéjén!

- Persze, igaza van - mondta a lány. - Okosabb, ha csak holnapután kerülök elébe, a győzelem majd meglágyítja a szívét.

A két tiszt továbbléptetett, húsz lépésnyire megálltak, lovas szoborrá merevedve. Ekkor tábornokok, marsallok, tisztek csapata rajzotta körül a hintót, megannyi tündöklő alak, de a kocsira tisztelettel pillantottak - pusztán mert ott volt!

- Uramisten - fordult a márki Laurence-hoz -, csak nem a császárral beszéltünk?...

- A császárral? - szólt egy tábornok. - Az ott a császár!

És Laurence észrevette, hogy az, aki az imént felkiáltott: „Hogy kerül ide ez a nő?” - ott áll tőlük pár lépésre, elöl és magányosan. A két tiszt egyike, vagyis Napóleon, gazdagon szerszámozott fehér lovon ült, zöld egyenruhája felett a híres császárkabát. Távcsővel a Saal túlsó

partján álló ellenséget kémlelte. Hát ezért maradhatott itt a hintó, ezért kezelte tisztelettel a császár kísérete! Laurence-t görcs markolta meg - ütött az óra! Majd embertömegek és fegyverek tompa dobaját-csörrenését hallotta, a csapatok szaporán felsorakoztak a fennsíkon. Az ütegek mintha sajátos nyelven szólaltak volna, a lőszerkocsik egymásnak csattantak, szikrát hányt az érc.

- Lannes marsall egész hadtestével elöl foglal állást, Lefebvre marsall és a gárda ezen a dombon marad - rendelkezett a másik ismerős: Berthier hadsegédfőtiszt.

A császár lejött. Alig mozdult meg, Rusztán, híres mamelukja máris ugrott, hogy a lovát tartsa. Laurence egészen elámult ennyi egyszerűségnek a láttán.

- Ezen a fennsíkon töltöm az éjszakát - mondta a császár.

Ekkor Duroc marsall, akit a csendőr végre is előkerített, odament Chargeboeuf márkihoz, megkérdezte, mi járatban van; a külügyminisztertől hoz levelet, felelte a márki, ebből majd megérti, mennyire sürgős, hogy ő és Cinq-Cygne kisasszony a császár színe elé járulhasson.

- Őfelsége valószínűleg a táborában vacsorál - mondta Duroc, s nyúlt a levélért. - Meglátom, miről van szó, s ha teljesíthető a kérésük, értesítem önöket. - Brigadéros - utasította a csendőrt -, kísérje el ezt a kocsit, vezesse hátra a kunyhóhoz.

A csendőrt követve, szánalmas viskóhoz jutottak, Chargeboeuf úr itt megállította a hintót - a fából és agyagból tákolt, pár szál gyümölcsfa környezte hajlékot gyalogos és lovas csapatok őrizték.

Elmondhatjuk, hogy a háború itt teljes fenségében és nagyszerűségében mutatkozott meg. A magaslatról a holdvilágban tisztán látszottak a szembenéző arcvonalak. Órányi várakozás után, amit az érkező és távozó szárnysegédek sürgése elevenített, Duroc végre eljött Laurence-ért s a márkiért, betessékelte őket a kunyhóba, melynek padlója döngölt agyag volt, mint a csűrbeli szérűké. A leszedett asztalnál, a nyers fától füstölgő tűz előtt, otromba széken ott ült Napóleon. Csatakos csizmája lovas utakról vallott. Már letette híres császárkabátját - jól ismert zöld egyenruhája, melyet széles vörös szalag fogott át, s a könnyű kelméből készült nadrág meg a mellény fehére élénkített, megkapóan kiemelte sápadt és félelmes cézárarcát. Keze a térdén, egy szétteregetett térképen nyugodott. Mögötte Berthier állt a birodalmi erők másodparancsnokának fényes mezében. Constant, a komornyik egy tálcán épp felszolgálta a császár kávéját.

- Mit akar tőlem? - kérdezte Napóleon színlelt gorombasággal, szemének sugara szinte Laurence fejébe fúródott. - Úgy látom, csak rászánta magát, hogy még csata előtt beszél velem... Miről van szó?

- Felség - felelt a lány éppoly merő tekintettel -, Laurence de Cinq-Cygne vagyok.

- És?... - a hang haragos volt, a császár kihívást érzett Laurence pillantásában.

- Hát nem érti felséged? Cinq-Cygne grófnő vagyok, kegyelmet kérek - és Laurence térdre borulva, odanyújtotta Napóleonnak a kérvényt, melyet Talleyrand fogalmazott, s a császárné, Cambacérès és Malin egészített ki ajánlással.

A császár kegyesen felsegítette a folyamodót, sokatmondó tekintettel szólt:

- Kijózanodik végre? Megérti végre a Francia Birodalom eszméjét?

- Ó, most csak a császárt értem, semmi mást - felelte a lány, akit megejtett a végzet emberének közvetlensége s a kegyelem ígérete, mely a szavaiból kitetszett.

- Ártatlanok? - kérdezte a császár.

- Egytől egyig! - vágta rá Laurence hévvel.

- Egytől egyig? Nem, a vadőr veszedelmes ember, a megkérdezésünk nélkül egyszerűen a másvilágra küldené a szenátoromat...

- Ó, felséged talán cserbenhagyná egy önfeláldozó barátját? Nem próbálná...

- Asszonybeszéd - állította meg a császár enyhe gúnnyal.

- Nem vagyok vasember, mint felséged - felelt a lány szenvedélyes-keményen, ami tetszett a császárnak.

- A vadőrt törvényesen elítélték - mondta Napóleon.

- Ártatlan mégis.

- Gyermek!

A császár kézen fogta Cinq-Cygne kisasszonyt, s kivezette a dombtetőre.

- Itt van háromszázezer ember - mondta sajátos ékesszólásával, mely a gyávákból hősöket varázsolt -, ártatlanok ők is, mind! Nos, holnap harmincezer halott lesz belőlük, hősi halott! Lehet, hogy a poroszok közt, akiket lekaszálunk, elhullik egy nagy feltaláló, egy gondolkodó, egy lángelme is. Mi is vesztünk bizonyára néhány ismeretlen kiválóságot. Én pedig gyászolhatom talán a legjobb barátomat! Zúgolódjam Isten ellen? Nem. Hallgatok. Higgye el, kisasszony, az embernek éppúgy kötelessége, hogy életét adja hazája törvényeiért, mint hogy életét adja a dicsőségéért - tette még hozzá, s visszakísérte a grófnőt a viskóba. - Menjenek, térjenek vissza Franciaországba - mondta aztán, s a márkira nézett -, ott várják be parancsaimat.

Laurence azt hitte, módosítják Michu büntetését, kitörő hálájában térdet hajtott, kezet csókolt a császárnak.

- Ön Chargeboeuf márki? - fordult Napóleon az aggastyánhoz.

- Igen, felség.

- Vannak gyermekei?

- Egész sereg.

- Nekem adhatná egyik unokáját, az apródjaim közé...

„Aha, a hadnagyocska csak kibújik belőle - gondolta Laurence -, árát szabja a kegyelmének."

A márki némán meghajolt. Szerencsére Rapp tábornok rontott be a kunyhóba.

- Felség, a gárdalovasság és Berg nagyherceg lovassága csak holnap délben érhet ide!

- Annyi baj legyen - mondta Napóleon és Berthier-hez fordult:

- Nekünk is adatnak kivételes órák, használjuk ki őket!

Intésére Laurence és a márki távoztak; beszálltak kocsijukba, a brigadéros útbaigazította őket, s elkalauzolta egy faluig, ahol aztán megszálltak. Másnap a csatamezőtől távolodóban még hallották a nyolcszáz ágyú szavát, tíz óra hosszat morajlottak; majd beérte őket a döbbenetes jénai diadal híre. Egy hét múlva megpillantották Troyes külvárosait. Az igazságügyminiszter utasította a troyes-i első fokú bíróság mellett működő császári ügyészt: jótállás fejében a császár és király további döntéséig helyezze szabadlábra a négy nemest; egyúttal azonban Michu kivégzését is elrendelte az ügyészség. A két végzés még reggel érkezett. Laurence - azon útiruhásan - két óra tájt egyenesen a börtönbe ment. Engedélyt kapott, hogy Michu mellett maradhasson, akit épp ekkor *öltöztettek,* ahogyan ezt a szomorú szertartást nevezik. A

jó Goujet abbé, aki saját kérésére elkísérhette a vesztőhelyig, már megadta neki a feloldozást; Michut csupán az keserítette, hogy gazdái sorsát illetően bizonytalanságban kell meghalnia; megkönnyebbülten fogadta hát Laurence-t:

- Most már meghalhatok!

- Kegyelmet kaptak, a feltételeket ugyan még nem tudom, de megkapták - mondta neki a grófnő -, és mindent elkövettem a te érdekedben is, barátom, nem hallgattam a többiekre. Már azt hittem, megmentettelek, megtévesztett a császár fejedelmi kegyessége.

- Meg volt az írva odafent - mondta Michu -, hogy a házőrző eb ugyanazon a helyen végezze, ahol öreg gazdái!

A végóra sebesen pergett. A búcsú pillanatában Michu csak annyit merészelt kérni, hogy megcsókolhassa Cinq-Cygne kisasszony kezét, Laurence azonban az orcáját tartotta oda, s a nemes áldozat áhítattal csókot lehelt rá. A kordét Michu visszautasította.

- Az ártatlanok menjenek gyalog - mondta.

Elhárította Goujet abbé karját is, méltósággal, szilárd léptekkel haladt egészen a vérpadig. A deszkára fekve kérte a hóhért, hajtsa vissza kabátgallérját, mert felcsúszott a nyakába:

- A ruhám a magáé, ne tegyen kárt benne!

A négy fiatal nemes épp csak láthatta Laurence-t: a hadosztály vezénylő tábornokának küldönce hadnagyi kinevezést hozott nekik, ugyanegy lovasezredbe kerültek mind a négyen, s haladéktalanul be kellett vonulniuk a Bayonne-ban álló csapattestükhöz. A búcsú szívszakasztó volt, balsejtelmekkel telt; aztán Laurence visszatért elnéptelenedett kastélyába.

Az ikrek együtt estek el Sommo-Sierránál, a császár szeme láttára, egymást védve, mindketten századparancsnokok voltak már. Utolsó szavuk ez volt:

- Laurence, *mindhalálig!*

Az idősebbik d'Hauteserre a moszkvai sánc ostrománál esett el, ezredesi rangban, öccse lépett a helyére.

A drezdai ütközetben Adrien is súlyosan megsebesült; a csata után dandártábornokká nevezték ki, s engedélyt kapott, hogy felgyógyulásáig visszatérjen Cinq-Cygne-be. Egyedül maradt a négy fiatal nemes közül, akik valaha Laurence körül forgolódtak; hogy legalább valamit megmentsen, a grófnő feleségül ment hozzá; harminckét éves volt, s megtört szívet adhatott csak neki, de Adrien elfogadta: a szerelmes semmiben sem kételkedik, vagy mindenben kételkedik.

A Restaurációt is csüggedten fogadta Laurence, számára a Bourbonok későn érkeztek; mindamellett nem panaszkodhatott, férje Cinq-Cygne márki lett és főrend, 1816-ban pedig altábornaggyá léptették elő, kitűnő szolgálataiért a kék szalaggal is jutalmazva.

Michu fiát, akit Laurence mint saját édesgyermekét nevelt, 1825-ben ügyvéddé avatták. Kétesztendei ügyvédkedés után kinevezték az alenconi törvényszékre helyettes bírónak, innen 1827-ben Arcisba került mint ügyész. Laurence Michu befektetéseit is szemmel kísérte, s nagykorúsága napján tizenkétezer frank járadékról szóló okmányt nyújtott át a fiatalembernek; később pedig elvétetett vele egy gazdag troyes-i lányt, Girel kisasszonyt. Cinq-Cygne márki 1829-ben halt meg Laurence karjai közt, apja, anyja és gyermekei körében, akik imádták. A szenátor elrablásának rejtélyét még ekkorra sem fejtették meg. XVIII. Lajos készséggel orvosolta a szerencsétlen esetből származó sérelmeket, de az okairól nem nyilatkozott a márkinénak, aki ennélfogva feltételezte, hogy a történtekben őfelségének is benne van a keze.

Végszó

A néhai Cinq-Cygne márki saját, valamint apja és anyja megtakarításából remek palotát vásárolt - a palota a Faubourg-du-Roule utcában állt, s utóbb bekebelezték a jelentékeny hitbizományba, mellyel a márki megtámogatta főrendi székét. Ez a vásárlás végre megmagyarázta Adrien és szülei undok fösvénységét is, amin Laurence annyit bosszankodott. Kárpótlásképpen a márkiné ettől fogva teleit Párizsban töltötte, feljött birtokáról, ahol maga is szerényen, gyermekeinek kuporgatva élt - feljött azért is, mert cseperedő Berthe lánya és Paul fia neveltetése megkívánta a főváros légkörét. Társaságba azonban alig járt. Férje bizonyára tudott a szívében fészkelő bánatról, mégis a legleleményesebb gyöngédséggel kényeztette, és soha senki mást nem szeretett. És ő, a férj, a mellőzött nemes szív is boldog lett végre: a Cinq-Cygne-ek nagylelkű leánya az utolsó esztendőkben vonakodás nélkül viszonozta már szerelmét. Laurence a családjának élt, a családi örömökből táplálkozott. Nem volt asszony Párizsban, akit barátai jobban szerettek, tiszteltek volna. Meghívása kitüntetésnek számít. Nyájasságával, türelmével, elmésségével s főképp egyszerűségével a kivételes lelkeknek tetszik, vonzza ezeket a szomorúság ellenére, amely körüllengi; mindenki oltalmát kínálja ennek az erős asszonynak, s ez a titkos kapcsolat védelmező és védenc közt magyarázza talán barátságának varázsát. Élte alkonya szép és derűs a gyötrelmes ifjúság után. Mindenki tudja, mennyit szenvedett. Soha nem kérdik, ki az eredetije annak a Robert Lefebvre-képnek, mely az erdész halála óta a fő helyen függ a szalonban - gyászos ékesség. Laurence arca a kései gyümölcsök érettségét mutatja. Vallásos büszkeség fénylik megkínzott homlokán. Amikor a márkiné elfoglalta a párizsi palotát, vagyona, melyet növelt a kártalanítási törvény is, kétszázezer frank járadék volt, férje illetményeit nem számítva. A Simeuse-ök egymillió-százezer frankját is Laurence örökölte. Ettől fogva százezer frankot költött egy évben, a többit megtakarította hozományul Berthe-nek.

Berthe eleven képmása az anyjának, de minden harcos vakmerőség híján; egy finom, elmés, és ahogy a márkiné cseppnyi szomorúsággal mondja: *nőiesebb* Laurence. A márkiné nem akarta férjhez adni, míg be nem tölti huszadik évét. A család pénzei, melyeket az öreg d'Hauteserre ügyesen forgatott, s 1830-ban, amikor a járadékok estek, kötvényekbe fektetett, nyolcvanezer franknyi jövedelmet ígértek hozományképpen Berthe-nek, aki 1833-ban lett húszéves.

Ekkor már pár hónapja ismerte Maufrigneuse herceget; Cadignan hercegné, az anyja, mutatta be náluk; a hercegné szerette volna megházasítani a fiát. Georges de Maufrigneuse hetenként háromszor vacsorázott Cinq-Cygne márkinénál, elkísérte az anyát és lányát az Olasz Színházba, ott táncoltatta lovát a hintajuk körül, ha sétakocsiztak a Bois-ban. A Saint-Germain negyedben híre terjedt, hogy Georges szereti Berthe-et. Azt azonban már senki sem tudhatta, hogy vajon a márkiné vágyott-e hercegnévé tenni a lányát, vagy a hercegné áhította meg fia számára a szép hozományt; hogy a híres Diane csalogatta-e a vidéki nemességet, vagy a vidéki nemesség riadt meg Cadignanné asszony sokat emlegetett nevétől, hajlamaitól és tékozló életmódjától. Hogy ne ártson a fiának, a hercegné, aki időközben megtért a valláshoz, visszavonult a világ szeme elől, a tavaszt és nyarat Genfben töltötte egy villában.

Egy este Cadignan hercegné d'Espard márkinét és Marsay-t, a miniszterelnököt fogadta. Ekkor látta utoljára hajdani kedvesét, mert Marsay a következő évben meghalt. Ott volt Rastignac is, a Marsay kormány helyettes államtitkára, két nagykövet, két híres szónok a főrendiházból, az agg Lenoncourt és Navarreins hercegek, Vandenesse gróf a fiatal feleségével és d'Arthez, tarka társaság, de ez a tarkaság könnyen érthető: arról volt szó, hogy menlevelet eszközöljenek ki a miniszterelnöktől Cadignan herceg számára. Marsay viszolygott a

felelősségtől, most is csak azért jött el, hogy megmondja a hercegnének: az ügy jó kezekben van. Az est folyamán aztán egy öreg politikus okos ötlettel szolgált. Bejelentették Cinq-Cygne márkinét és lányát. Laurence, aki elveiből szemernyit sem engedett, nem is meglepődött, de megütközött azon, hogy mindkét ház leghíresebb legitimistáit élénk beszélgetésben, együtt nevetgélve találja *őkegyelmessége, az orléans-i herceg* miniszterelnökével, mert ő már másképp sose nevezi. Marsay sziporkázott, ragyogott - kilobbanva még fellobbanó lámpa. Itt szívesen letette a politika gondját. Cinq-Cygne márkiné elfogadta Marsay-t, ahogyan az osztrák udvar is - mondják - elfogadta Saint-Aulaire-t: a társasági embert nézte benne, nem a minisztert. De most Gondreville gróf nevét kiáltották - Laurence felpattant, mintha izzó vasszéken ült volna.

- Isten áldja, asszonyom - vetette oda a hercegnének.

És távozott Berthe-tel, úgy irányozva lépteit, hogy ne találkozzék ezzel a végzetes emberrel.

- Lehet, hogy felborította Georges házasságát - szólt oda halkan a hercegné Marsay-nek.

Az egykori írnok, aki Arcisból indult el, az egykori népképviselő, az egykori thermidore-ista, az egykori tribün, az egykori államtanácsos, az egykori császári gróf és szenátor, XVIII. Lajos egykori főrendje és Július új főrendje alázattal bókolt Cadignan hercegnének.

- Ne féljen, szép hölgyem, nem bántjuk már a hercegeket - mondta, s leült melléje.

XVIII. Lajos becsülte Malint, felhasználta dús tapasztalatait. Malinnek nagy része volt Decazes megbuktatásában, s aztán erősen támogatta a Villéle-kormányt. X. Károly azonban hidegen fogadta, amit zokon vett, akárcsak Talleyrand. Most nagy kegyben állt a tizenkettedik kormánynál, melyet 1789 óta szolgálni szerencséje volt, s hogy kiszolgálja, afelől semmi kétség; de régi barátjával, leghíresebb diplomatánkkal már tizenöt hónapja szakított, harminc-hat esztendei barátságot temettek el. Ezen az estélyen is élcelt erről a nagy külügyérről:

- Tudják, mi a kifogása a bordeaux-i herceg ellen?... A trónkövetelő túlságosan fiatal...

- Furcsa tanácsot ad ön az ifjúságnak - felelte neki Rastignac.

Marsay-t a hercegné megjegyzése mély töprengésbe merítette, nem elegyedett a tréfálkozásba; alattomban Gondreville-t figyelte, nyilvánvaló volt, hogy kivárja, míg a korán fekvő öregember elmegy, addig nem beszél. A többiek vele hallgattak - látták, mint vonul ki Cinq-Cygne-né, s az okát is tudták. Gondreville, aki nem ismerte meg a márkinét, nem értette ezt a tartózkodást; de hivatalaiban s a politikában tapintatot tanult, amellett eszes ember is volt: azt hitte, terhére van a társaságnak, hát elbúcsúzott. Marsay a kandallónál állva nézte tűnődő szemmel, mint távozik lassan a hetvenesztendős aggastyán.

- Rosszul tettem, asszonyom, hogy nem mondtam meg, kivel tárgyalok - törte meg végül a miniszterelnök a csendet, a kigördülő kocsi robajára fülelve. - De jóvá is teszem mindjárt a hibámat, s hozzásegítem önt, hogy kiengesztelje a Cinq-Cygne-eket. A dolog jó harminc esztendeje esett meg, régi história hát, akár IV. Henrik halála, amelyet, valljuk be őszintén, a közmondás ellenére éppoly kevéssé ismernek, mint a történelem többi végzetes fordulóját. Másrészt biztosíthatom, hogy a márkinét akkor is érdekelné az ügy, ha nem érintené közelről. És végül, az eset a Szent Bernát-hegyi átkeléshez, az újkori történet egyik fényes lapjához is széljegyzettel szolgál. A nagykövet urak pedig tapasztalni fogják, hogy a mai politikusok szellemi szegénylegények azokhoz a Machiavellikhez képest, kiket 1793-ban a nép hullámai emeltek a vihar fölébe, s kiknek egyike-másika, hogy a románc szavaival éljek, révbe is ért. Manapság csak az juthat valamire nálunk, aki már az akkori orkánban is hajózott.

- Azt hiszem - mosolygott a hercegné -, ilyen férfiakban nem látnak hiányt...

Udvarias derültség fodrozta az ajkakat, maga Marsay sem állhatta meg mosoly nélkül. Ám a nagykövetek türelmetlenkedtek, Marsay-t köhögőroham fogta el, csend támadt.

- Ezernyolcszáz egyik június-éjszakáján - kezdte a miniszterelnök -, három óra tájt, amikor a virradat már megsápasztotta a gyertyák fényét, két férfi, aki vagy betelt már a bouillotte-tal, vagy azért játszott eddig is, hogy a többieket lekösse, otthagyta a külügyi palota szalonját (a minisztérium ekkor a Bac utcában volt), s az egyik budoárba vonult. Egyikük halott már, a másik *fél lábbal* a sírban, de egyik is, másik is rendkívüli egyéniség, páratlan a maga nemében. Mindkettő pap volt, s mindkettő kiugrott; mindkettő meg is házasodott. Az egyik jelentéktelen oratoriánus volt, a másik püspöksüveget hordott. Az egyiket Fouchénak hívták, a másodiknak a nevét nem árulom el; de akkoriban egyszerűen francia polgárok voltak, bár nem éppen egyszerű polgárok. És most együtt lépkedtek a budoár felé, akik látták, meghökkentek. Egy harmadik úr is követte őket. Ami ezt az illetőt illeti, aki sokkal hatalmasabbnak képzelte magát az előzőknél: őt Sieyèsnek hívták, s mint tudják, a Forradalom előtt ő is az egyházat szolgálta. Aki a lábát húzva haladt, külügyminiszter volt akkor, Fouché rendőrminiszter. Sieyès már előbb leköszönt konzuli tisztjéről. Egy merev, szigorú kis ember is felkelt a helyéről, s csatlakozott a három méltósághoz, fennhangon megjegyezve, amit nekem később elmondtak: „Félek az efféle szentháromságtól.” A hadügyminiszter volt. A két konzul azonban ügyet se vetett Carnot-ra, tovább kártyáztak a szalonban. Cambacérès és Lebrun moccanni se tudott a miniszterei nélkül, akik náluk ezerszer hatalmasabbak voltak. Ezek az államférfiak ma mind halottak már, semmivel se tartozunk nekik: bevonultak a történelembe, s ennek az éjszakának a története szörnyű; nekem elhihetik, mert egyedül én tudok róla, XVIII. Lajos ugyanis nem mondta el ennek a szegény Cinq-Cygne-nének, s a jelenlegi kormánynak kisebb gondja is nagyobb, mint hogy a márkinét felvilágosítsa. Nos, a négy férfi letelepedett a budoárban. A bicegős gondosan becsukta az ajtót, mielőtt bárki megszólalt volna; úgy mondják, be is reteszelte. Efféle apró figyelmesség csak jól nevelt emberektől telik. A három egyházi férfiú sápadt, szenvtelen arccal ült ott... emlékeznek rájuk. Egyedül Carnot arcát festette vér. A beszélgetést is ő kezdte - a katona:

„- Miről van szó?

- Franciaországról - bizonyára ezt mondta a herceg, korunk egyik nagy embere, én mindig csodáltam.

- A Köztársaságról - mondhatta Fouché.

- A hatalomról - mondta nyilván Sieyès.”

A vendégek összenéztek. Hangjával, szemjátékával, egy-két kézmozdulattal Marsay bámulatosan megmintázta a három férfit.

- A három pap remekül megértette egymást - folytatta a miniszterelnök. - Carnot meg bizonyára méltósággal pillogott minisztertársaira és a volt konzulra. A lelke mélyén, azt hiszem, döbbent és tanácstalan volt.

„- Ön hisz a sikerben? - fordult hozzá Sieyès.

- Bonaparte nem ismer lehetetlent - felelte a hadügyminiszter -, az Alpokon is szerencsével átkelt.

- És mindent feltett egyetlen kártyára - mondta a diplomata szándékolt vontatottan.

- Egyszóval színt kell vallanunk - szólt Fouché -, mit teszünk, ha az első konzul vereséget szenved. Lehetséges-e új hadat szervezni? Tovább szolgáljuk-e alázatosan?

- A Köztársaság máris a múlté - vélte Sieyès -, Bonaparte tíz évig konzul marad.

- Több hatalom van a kezében, mint Cromwellében volt - fűzte hozzá a püspök -, és nem szavazott a király halálára.

- A nyakunkba ült - szögezte le Fouché -, most már csak az a kérdés, eltűrjük-e akkor is, ha megverik, vagy visszatérünk a tiszta köztársasághoz.

- Franciaország csak akkor állhat ellen - mondta Carnot velősen -, ha feléleszti a konventi erélyt.

- Carnot-nak szerintem igaza van - csatlakozott Sieyès. - Ha Bonaparte kudarccal jön haza, végezni kell vele: épp eléggé bemutatkozott az elmúlt hét hónap alatt.

- De a hadsereg mellette áll! - tűnődött Carnot.

- A nép viszont mellettünk! - kiáltott fel Fouché.

- Ne olyan hevesen, uram! - szólt rá a nagyúr mély zengésű hangján, melyet ma is hallhatnak még, s mely lehűtötte a volt oratoriánust.

- Beszéljünk őszintén - lépett ekkor elő egy volt Konvent-tag. - Ha Bonaparte győz, a lába elé borulunk, ha veszít, eltemetjük.

- Maga itt volt, Malin - nézett rá a házigazda nagy léleknyugalommal -, tartson velünk.

És hellyel kínálta. Ennek a véletlennek köszönheti hát ez a meglehetősen szürke Konvent-tag mindazt, ami lett, és ami - láthatták az imént - maradt. Malin hallgatott, s a két miniszter nem feledkezett meg róla; de egyúttal tengelyévé is vált a gépnek és hajtóerejévé a gépezetnek.

- Ezt az embert még senki se győzte le! - kiáltott fel Carnot őszinte hévvel. - És most túltett magán Hannibálon.

- Ha mégis baj lesz, a Direktórium készen áll - jegyezte meg elmésen Sieyès, s körülmutatott, hogy éppen öten vannak.

- És nekünk mindnyájunknak ajánlatos a Forradalomba kapaszkodnunk - mondta a külügyminiszter -, mi hárman ledobtuk a csuhát, a tábornok meg a király halálára szavazott. Magának pedig - ez Malinnek szólt - emigránsbirtoka van.

- Azonosak az érdekeink - összegezett Sieyès -, és azonosak a haza érdekeivel is.

- Ami ritkaság - mosolygott a diplomata.

- Cselekednünk kell - vetette fel Fouché. - Az ütközet folyik, és Mélas túlerőben van. Génuát feladták, Masséna meggondolatlanul behajózott, és elindult Antibes felé: ha elkésik, ami megtörténhet, Bonaparte magára marad.

- Ezt honnan veszi? - kérdezte Carnot.

- Megbízható forrásból - felelte Fouché. - Mikor a Tőzsde nyit, elolvashatja a jelentést...”

- Ezek bizony nem sokat teketóriáztak - jegyezte meg Marsay, s egy pillanatra szünetet tartott.

„- Mármost, a klubok megszervezésével, a hazaszeretet felszításával és az alkotmány átdolgozásával nem várhatunk, míg a vereség híre megérkezik - folytatta Fouché. - Készen kell állnunk a mi brumaire tizennyolcunkkal.

- Bízzuk meg ezzel a rendőrminisztert, és ügyeljünk Lucienre - mondta a diplomata. (Lucien Bonaparte belügyminiszter volt ekkor.)

- Majd lecsukatom - vont vállat Fouché.

- Uraim - kiáltott fel Sieyès -, a mi Direktóriumunk nem lesz játékszere a felforgatóknak. Oligarchikusan szervezzük meg a hatalmat élethosszig szóló szenátorsággal, választható kamarával, amit majd kézben tartunk... mert okulnunk kell a múlt hibáiból.

- Ezzel a rendszerrel vállalom, hogy békét szerzek - mondta a püspök.

- Kerítsenek nekem egy megbízható embert, aki kapcsolatot teremt Moreau-val, mert egyedül a németországi seregre számíthatunk! - kiáltott fel Carnot (eddig gondolataiba süppedten ült).”

Marsay itt megállt, aztán megjegyezte:

- Meg kell hagyni, uraim, ezeknek az embereknek igazuk volt. Nagynak bizonyultak a válságos helyzetben, magam is követném a példájukat.

Majd Marsay folytatta elbeszélését:

„- Uraim!... - kiáltott fel Sieyès ünnepélyes komolysággal.

Ezt az *uraim!*-ot mindenki megértette: a szemekben egy hit, egy fogadás égett, a teljes titoktartás, a szilárd összefogás ígérete arra az esetre, ha Bonaparte diadallal térne meg.

- Mindenki tudja a dolgát - tette hozzá Fouché.

Sieyès óvatosan visszahúzta a reteszt, papi füle nem csalt, Lucien lépett be.

- Jó hírt hozok, uraim! Az első konzul futárral levelet küldött a feleségének: már az első összecsapásban győzött Montebellónál.

A három miniszter összenézett.

- Általános ütközet volt? - kérdezte Carnot.

- Nem, kisebb csata, Lannes igen kitüntette magát benne. De sok vér folyt. Tizennyolcezer emberrel támadták meg az ő tízezrét, a segítségére küldött hadtest vágta ki. Ott generális menekülőben van. Egyszóval: áttörtük Mélas hadműveleti vonalát.

- Mikor volt a csata? - kérdezte Carnot.

- Nyolcadikán - felelte Lucien.

- Ma tizenharmadika van - mondta a tudós miniszter -, igen valószínű, hogy Franciaország sorsa épp most dől el, míg mi itt beszélgetünk. (Úgy is volt: a marengói csata június tizennegyedikén hajnalban kezdődött el.)

- Négynapi halálos feszültség! - mondta Lucien.

- Halálos? - ismételte a külügyminiszter kérdő pillantással és hidegen.

- Négy nap - mondta Fouché.”

Egy szemtanútól tudom, hogy a két konzul ezekről a részletekről csak akkor értesült, amikor a hat férfi visszatért a szalonba. Hajnali négy óra volt. Fouché távozott elsőnek. És most hallgassák meg, mit vitt végbe pokoli, orv tetterejével ez a megfoghatatlan, mélységes, rendkívüli lángelme, ez a jóformán ismeretlen, de II. Fülöpnél, Tiberiusnál vagy Borgiánál semmivel sem kisebb tehetség. A Walcheren-ügy rátermett katonának, nagy politikusnak és körültekintő szervezőnek mutatta. Ő volt Napóleon egyetlen igazi minisztere. Mint tudják, ekkor magában Napóleonban is félelmet keltett. Fouché, Masséna és a herceg a három legnagyobb ember szerintem, a legkitűnőbb koponyák, ami a diplomáciát, hadvezetést és kormányzást illeti; s ha Napóleon féltékenység nélkül maga mellé veszi őket, ma Európa nem léteznék, egy hatalmas Francia Birodalom lenne a helyén. Fouché csak akkor pártolt el Napóleontól,

amikor látta, hogy az Sieyèst is, Talleyrand herceget is félreállította. Láthatatlanul felkotorva a tűzhely parazsát, Fouché három nap leforgása alatt általános nyugtalanságot, egész Franciaországra ránehezedő szorongást idézett elő, s felszította az ezerhétszázkilencvenhármas republikánus erélyt.

Szeretnék bevilágítani történelmünknek ebbe a homályos zugába, ezért elárulom, hogy a marengói győző életére törő republikánus összeesküvések ebből a feszültségből pattantak ki, melyet ő teremtett, Fouché, kezében az egykori Hegypárt minden összefutó szálával. És éppen mert tudatosan művelte a rosszat, volt ereje, hogy kijelentse Bonaparte előtt, aki az ellenkezőjét állította: a republikánusoknak több közük van ezekhez a vállalkozásokhoz, mint a royalistáknak. Fouché páratlan emberismerő volt; számított Sieyèsre, mert becsvágyában sérelmet szenvedett, Talleyrandra, lévén arisztokrata, Carnot-ra őszinte becsületessége miatt; ma esti vendégünktől azonban félt, s el is bánt vele a következőképpen. Ekkor még Malin Malin volt, semmi több, és XVIII. Lajossal levelezett. A rendőrminiszter utasítására most megfogalmazta a forradalmi kormány felhívását, döntéseit, végzéseit, brumaire 18-a zendülőinek törvényen kívül helyezését; mi több, ez a botcsinálta cinkos nyomatta ki őket a kellő példányszámban, s a kötegeket magánál őrizte otthon. A nyomdászt összeesküvés vádjával letartóztatták, mert forradalmár nyomdászt választottak persze; a rendőrség csak két hónap múlva engedte szabadon. Ezernyolcszáztizenhatban, amikor meghalt, még mindig hitt a jakobinus összeesküvésben. Egyik legkülönösebb játszmáját Fouché rendőrsége kétségkívül akkor játszotta, amikor a leghíresebb bankárhoz befutott az első jelentés Marengóból... vereségről szóló jelentés. Ha emlékeznek rá: csak este hét felé mutatkozott meg, hogy a szerencse Napóleonnak kedvez. Az ügynök, akit a pénzkirály a csatatérre küldött, déltájban megállapította, hogy a francia sereg megsemmisült, és sietve futárt menesztett Párizsba. A rendőrminiszter elküldött a hirdetményragasztókért, rikkancsokért; egyik híve egész kocsirakománnyal hozott a nyomtatványokból, ekkor megérkezett az esti futár lélekszakadva, s szétkürtölte a győzelem hírét, ami szó szerint eszét vette a franciáknak. A Tőzsdén vagyonok omlottak össze. De a falragasztók és rikkancsok gyülekezetét, akiknek az lett volna a feladatuk, hogy közhírré tegyék Bonaparte törvényen kívül helyezését, politikai halálát, együtt marasztották, meg kellett várniuk, míg az első konzul győzelmét méltató közlemény és falragasz kikerül a nyomdából. Malin megrémült, hogy az összeesküvés egész felelőssége most az ő nyakába szakad - szekerekre rakatta a csomagokat, s az éj leple alatt Gondreville-be szállította, ahol is a veszedelmes irományokat nyilván eltemette a pincébe, a kastélyában, amelyet kinek a neve alatt is vásárolt... az egyik császári törvényszék elnökévé neveztette ki... a neve... a neve: Marion! Majd visszatért Párizsba, épp jókor még, hogy az első konzult köszöntse. Napóleon, mint tudják, ijesztő hirtelenséggel termett Itáliából Franciaországban a marengói csata után; és aki alaposan ismeri a kor kulisszatitkait, ebben a sietségben feltétlenül Lucien üzenetének hatását látja. A belügyminiszter megérezte a Hegypárt hangulatát, s anélkül, hogy tudta volna, honnan fú a szél, vihartól tartott. Hogy a három miniszterre gyanakodjék, persze eszébe se juthatott, a mozgolódást annak tulajdonította, hogy öccse brumaire-i államcsínye sokakat ellene ingerelt, s hogy a maradék ezerhétszázkilencvenhármasok szentül hitték: az itáliai kudarc elkerülhetetlen. „Halál a zsarnokra!” - kiáltották nemrég Saint-Cloudban, ezek a szavak még egyre Lucien fülébe csengtek. A marengói csata június huszonötig a lombard síkon fogta Napóleont, július másodikán ért vissza Franciaországba. Nos, képzeljék el az öt összeesküvő ábrázatát, amint a Tuilériákban üdvözlik az első konzult győzelme alkalmából! Fouché még ott a szalonban azt mondta a tribunnak (mert az a Malin, akit itt láttak az előbb, a tribunságba is beleártotta magát), várjon egy keveset, még nincs mindennek vége. Valóban, Talleyrand és Fouché úgy látta, Bonaparte nem kötelezte el magát annyira a Forradalomnak, mint ők, ezért tulajdon biztonságuk érdekében az enghieni herceg ügyével láncolták hozzá. A herceg kivégzése összefügg azzal, amit a marengói hadjárat idején a

külügyminisztérium palotájában forraltak, a szálak könnyen követhetők. És aki ismert néhányat az akkori bennfentesek közül, ma már világosan látja, hogy Fouché és Talleyrand úgy vezette az orránál fogva Napóleont, mint egy gyereket; azon voltak, hogy az utolsó hidat is felégessék Napóleon és a Bourbonok között, akik most követek révén igyekeztek megnyerni az első konzult.

- Talleyrand, aki épp Luynes-nénál visztezett - folytatta most a társaság egyik tagja -, hajnali háromkor előhúzza óráját, ledobja lapjait, s hirtelen minden átmenet nélkül megkérdi a másik három játékost, van-e Condé hercegnek gyermeke még az enghieni hercegen kívül. A kérdés nagy feltűnést keltett, olyan sületlennek hatott Talleyrand szájából. „Mért kérdezi tőlünk, amit saját maga is jól tud?”, felelték neki. „Pusztán mert szeretném tudomásukra hozni, hogy a Condé-háznak e pillanatban magva szakadt.” Mármost Talleyrand az estély kezdetétől fogva a Luynes palotában tartózkodott, s kétségkívül átlátta, hogy Bonaparténak nincs módja kegyelmet adni.

- De mi köze van mindehhez Cinq-Cygne márkinénak? - kérdezte Rastignac Marsay-tól.

- Persze maga még annyira fiatal volt, kedvesem, hogy elfeledkeztem a végkövetkeztetésről. Gondreville gróf elrablásáról hallott, ugye, az életébe került a két Simeuse-nek és az idősebb d’Hauteserre-nek; a fiatalabbik aztán feleségül vette Cinq-Cygne kisasszonyt, gróf lett és később márki...

Marsay többek kérésére, akik nem ismerték az ügyet, beszélt a perről, kijelentve, hogy az öt ismeretlen a császári rendőrség öt pribékje volt, azzal bízták meg őket, hogy semmisítsenek meg bizonyos nyomtatványkötegeket - ugyanazokat, amiket a szenátor is el akart égetni, a Császárság megszilárdulását látva, hiszen azért ment le Gondreville-be.

- Erős a gyanúm - mondta -, hogy Fouché egyúttal bizonyítékok után is kutatott Gondreville és XVIII. Lajos levelezésével kapcsolatban, mert a szenátor állandó kapcsolatot tartott a királlyal, még a Terror alatt is. De ebbe a szörnyű ügybe a szenvedély is beleszólt, mégpedig a fő ügynök részéről, aki ma is él még, a kisebb szerepek pótolhatatlan nagy művészei közül való, lélegzetállító mutatványok fűződnek a nevéhez. Úgy hallottam, Cinq-Cygne kisasszony megsértette, amikor a Simeuse-öket első ízben akarta letartóztatni. Ez tehát az ügynek a nyitja, asszonyom, elmondhatja a márkinénak, aki megérti majd végre, miért hallgatott a király.

Párizs, 1841 januárja.

-&-